

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KELAM BİLİM DALI**

**İMAN AMEL İLİŞKİSİ BAKIMINDAN
BÜYÜK GÜNAH İŞLEYENLERİN DURUMU**

DİLEK IŞIK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
Prof. Dr. Süleyman TOPRAK**

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Dilek IŞIK
	Numarası	168106071005
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Kalam
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Süleyman TOPRAK
	Tezin Adı	İman Amel İlişkisi Bakımından Büyük Günah İşleyenlerin Durumu

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan başlıklı bu çalışma .../.../.... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/~~oyçokluğu~~ ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Süleyman TOPRAK	
2	Prof. Dr.	Hüseyin AYDIN	
3	Dr. Öğr. Üyesi	Mehmet Emin GÜNEL	
4			
5			

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Dilek IŞIK		
	Numarası	168106071005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Kelam		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	x	
		Doktora		
Tezin Adı	İman Amel İlişkisi Bakımından Büyük Günah İşleyenlerin Durumu			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Dilek IŞIK

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Dilek IŞIK		
	Numarası	168106071005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Kalam		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Süleyman Toprak		
Tezin Adı	İman Amel İlişkisi Bakımından Büyük Günah İşleyenlerin Durumu			

Büyük günah işleyenlerin isimlendirilmesi ilk dönemlerden itibaren İslam mezhepleri tarafından üzerinde en çok tartışılan konulardan biridir. Bu tartışmanın ana çerçevesini ise, iman ile küfür arasındaki ayrımın ne olması gerektiği, mümin, kâfir ve fâsık kelimelerinin sınırlarının nasıl belirleneceği meselesi teşkil eder. Bu meseleler etrafında iman, İslam, fasık, amel kavramları, iman- amel ilişkisi, imanın artıp eksilmesi, iman- İslam ilişkisi gibi çeşitli konular tartışılmıştır. Bu çalışmada, iman ve mahiyetine ilişkin bu tartışmalar hakkında genel bilgi verildikten sonra, Mutezile'nin, Haricilerin ve Ehl-i Sünnetin konuya ilişkin görüşleri ve kullandığı deliller ele alınmıştır. Ayrıca Ehl- i Sünnetin Haricilere ve Mutezile'ye yönelttiği eleştiriler dikkate alınarak büyük günah işleyenlerin mümin olarak isimlendirilmesi gereği üzerinde durulmuştur.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Dilek IŞIK		
	Student Number	168106071005		
	Department	Sciences of Primary Islam / Speech		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Süleyman Toprak		
Title of the Thesis/Dissertation	The Situation of Great Sinners According to Faith and Action Relation			

They of great sinner entitle is one of the most hotly debated issues by the Islamic sects from the early times. The main framework of this discussion constitutes what the distinction should be between faith and unbelief and how to define the boundaries of muslim, unbeliever and siner. Various issues around faith, İslam, fasık, act consepts; the relation faith- act; increase and decrease of faith and the relationship faith-İslam have been discussed. İn this working after giving general information about the debate over faith, discusses Mu'tazilahs, Hariciyya and Ahl al-Sunnah related views and evidences about the issue. İn addition after the Ahl al-Sunnah the critisim against Mu'tazilites and Hariciles has been mentioned, general assessment of the works of the debate around how entitle they of great siner.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
KISALTMALAR	3
ÖNSÖZ	4

1. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A) İMAN KAVRAMI	6
1) İman Kavramının Sözlük Anlamı	6
2) İman Kavramının Terim Anlamı	7
B) GÜNAH KAVRAMI	21
1) Günah Kavramının Sözlük ve Terim Anlamı	21
2) Büyük Günahlar	26

2. BÖLÜM

İMAN- AMEL MÜNASEBETİ

A) AMEL, İMANIN TEZAHÜRÜDÜR	31
B) İMAN VE İSLAM	36
C) İMANDA ARTMA- EKSİLME	43
D) İMANDA İSTİSNA	47

E) KELAM EKOLLERİNE GÖRE BÜYÜK GÜNAH İŞLEYENLERİN DURUMU.....	51
1) Büyük Günah İşleyenleri Tekfir Edenler	52
2) Büyük Günah İşleyenleri Fasık Kabul Edenler	60
3) Büyük Günah İşleyenleri Mü'min Kabul Edenler	68
SONSÖZ	76
BİBLİYOGRAFYA	79

KISALTMALAR

a.g.e. :	Adı Geçen Eser
a.g.m. :	Adı Geçen Makale
b. :	İbn (oğlu)
bak. :	Bakınız
c. :	Cilt
çev. :	Çeviri
DİA. :	Diyanet İslam Ansiklopedisi
haz. :	Hazırlayan
Hz. :	Hazreti
MÜİF. :	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
s. :	Sayfa
sad. :	Sadeleştiren
sav. :	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
şerh. :	Şerheden
ter. :	Tercüme

ÖNSÖZ

Büyük günah meselesi her ne kadar Hz.Muhammed (sav.) hayattayken sahabe arasında bilinen bir mesele olsa da bu meselenin kelamî bir tartışma haline gelmesi, siyasi bazı temayüller neticesinde ortaya çıkan farklı gruplar sebebiyle olmuştur. Siyasi bölünmeler dini bir mahiyet kazanarak inançla ilgili tartışmalara sebep olmuştur.

Yaşanan siyasi olaylar neticesinde Müslümanların birbirlerini öldürmeleri insanların, iman-amel arasındaki ilişkiyi gündeme getirmelerine sebebiyet vermiştir. Siyasi çalkantılar yaşanan bu dönemde Cemel Savaşı'nda kendisiyle savaşanların müşrik mi kâfir mi oldukları sorusuna Hz. Ali'nin *“Onlar bize karşı isyan eden kardeşlerimizdir”* dediği bilinmektedir. Hz. Ali, Cemel Savaşı'yla ilgili olarak başka bir sözünde *“Bir topluluk bizim kendilerine saldırdığımızı sanıyorlar. Biz de onların bize saldırdığını iddia ediyoruz. Ancak biz onların bize karşı azgınlık yaptıklarından dolayı onlarla savaştık. Yoksa birimiz diğerini küfürle itham ettiği için savaşmadık.”* buyurmuştur. Hz. Ali'nin bu sözlerini dikkate aldığımızda Müslümanlar arasında yapılan bu savaşın dini bir mahiyette olmayıp siyasi bir temayül olduğu kolaylıkla söylenebilir. Mezhepler arasındaki iman-amel münasebetiyle ilgili yapılan tartışmaların ilk nüvesinin bu siyasi olaylar olduğunu anlamak için İslam tarihindeki vakıaları doğru değerlendirmek gerekir kanısındayım.

Cemel Savaşı'nda Talha ve Zübeyr'in şehit edilmesi üzerine, Hz. Ali'nin, hilafetinin meşru olmadığını belirten Muaviye'ye karşı savaş açmasıyla iki Müslüman gurup Sıffin'de karşı karşıya gelmiş, savaş her iki taraftan da çok sayıda Müslüman'ın katledilmesine sebep olmuştur. Savaşı, Hz. Ali ve taraftarları kazanmak üzereyken, Muaviye'nin mızraklara mushafları takarak karşı tarafı Kuran'ı aralarında hakem olarak kabul etmeye davet etmesi Hz. Ali taraftarları arasında bölünmelere sebep olmuş, doğru bulmasa da çoğu taraftarının isteği üzerine Hz. Ali hakemi kabul etmek zorunda kalmıştır. Hakem sonucunda Muaviye'nin halife tayin edilmesi üzerine Hz. Ali taraftarlarından bir grup Hz. Ali'yi verdiği karardan dolayı büyük günaha girmekle suçlanmış ve bu topluluktan ayrılmışlardır. Önce hakemi kabul etmesi için Hz. Ali'yi zorlayan sonrasında hakemi kabul ettiği için Hz. Ali'yi büyük günaha girmekle itham eden bu grup İslam tarihinde Hariciler olarak isimlendirilmişlerdir.

Sıffin Savaşı'ndan sonra büyük günah meselesini ve iman-amel ilişkisini gündeme getiren ilk itikadî mezhep haline gelen Haricilerin karşısında zamanla karşıt görüşleri savunan mezhepler ortaya çıkmıştır. İman-amel ilişkisi konusunda Haricilerin karşısında yer alıp Mürcie olarak adlandırılan mezhep, büyük günahın Müslüman'a hiçbir zarar vermediğini söylerken, Ebu Hanife ve daha sonra bu zâtın itikadî görüşlerini sistemleştirerek ortaya çıkan

Matudiyye Mezhebi ile Eşariyye Mezhebi büyük günahın imana zarar vermediğini, fakat kişiyi günahkâr yaptığını dile getirmişlerdir. Maturidiyye mezhebinden önce teşekkül etmiş olan Mutezile mezhebi ise büyük günah işleyenleri, iman ve küfür arasında bir konumlandırma yaparak fâsik kabul etmiştir.

Biz bu çalışmamızda önce iman tanımı üzerinde duracağız. Daha sonra mezheplerin iman ve büyük günah kavramları hakkındaki görüşlerini değerlendirip, büyük günah işleyenlerin iman dairesinden çıkıp çıkmadığıyla ilgili mezheplerin görüşlerine yer verip ayet ve hadislerle hangi görüşün daha tutarlı olduğu üzerinde irdelemede bulunacağız.

Bu çalışmanın hazırlanması aşamasında desteğini ve yardımını esirgemeyen Prof. Dr. Süleyman Toprak hocama teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim.

Dilek IŞIK

2019

1. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A) İMAN KAVRAMI

1) İman Kavramının Sözlük Anlamı

İman kelimesi, lügatta kişiden korkunun yok olması ve kişinin güvende olması anlamına gelen emn kökünden türemiştir.¹ Âmene (آمن) fiilinin masdarı olan iman kelimesi if'âl kalıbından olup, emniyet, güven anlamına gelmektedir.²

İman kelimesi, bazen insanın “güvende olması” anlamında, bazen de insanın kalbinin onunla “mutmain olduğu şey” anlamında, isim halinde kullanılmıştır.³ Nitekim Cibril hadisi olarak bilinen hadis-i şerifte,⁴ zikredilen iman esasları, insanın onunla güven duyduğu, mutmain olduğu şey anlamında kullanıldığı imana nispet edilebilir. Çünkü müminler, Cibril hadisinde zikredilen bu altı esasa inanmakla kalben huzur bulmuş ve sükûnete ulaşmıştır. Böylece iman kavramının kendisinden türediği emn kelimesiyle anlam bakımından yakın bir ilişkisi içinde olduğu görülmektedir.

İman kelimesi fiil kalıbında kullanıldığında güvenmek anlamıyla ilişkili olarak kabullenmek, onaylamak, tasdik etmek anlamlarını da içerir. Bir kişi herhangi bir kişi için “ben ona güvendim” dediği zaman, onu güvenilir buldum demek istemiştir.⁵ Dolayısıyla, İslamî literatürde yer alan iman kavramı, güven duygusu içinde, hiçbir şüphe duymaksızın tasdik etmek, inanmak demektir. Nitekim “sağlamlaştırmak, kesin karar vermek, tasdik etmek manasındaki akd kökünden türeyen itikad kavramı da iman karşılığında”⁶ kullanılmaktadır.

¹ Ragıb el-İsfehani, el-Müfredat, “Âmene”, ter. Yusuf Türker, Pınar Yayınları, İstanbul-2007, s. 144.

² Şeradettin Gölcük, Süleyman Toprak, Kelam Tarih-Ekoller-Problemler, Tekin Kitabevi, 9. Baskı, Konya 2016, s. 111.

³ Ragıb el-İsfehani, a.g.e., “Âmene”, s. 144.

⁴ Abdullah b. Ömer’in babası Hz. Ömer’den nakledilen hadis-i şerife göre: “Bir gün beyaz elbiseli siyah saçlı bizden orada bulunan kimsenin tanımadığı bir adam Peygamberimiz (sav.)’in yanına oturdu ve dizlerini onun dizlerine dayadı. Ellerini de uylukları üzerine koydu ve Peygamberimiz’e bana ‘imandan haber ver’ dedi. Resulullah (sav.) de, ‘Allah’a, Allah’ın meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe inanman, bir de kadere, hayrına, şerrine inanmandır, ’ buyurdu. O zat da doğru söyledin dedi.” El-Buhari, İman 1; el-Müslim, İman, 22; en-Nesâî, İman, 13; et-Tirmizi, İman, 3.

⁵ Ragıb el-İsfehani, a.g.e., “Âmene”, s. 144.

⁶ Hanifi Özcan, “İman”, DİA., c. 22, İstanbul-2000, s. 212.

İman kelimesinin ismi fâili olan mü'min kelimesi ise, kalbi sükûna ulaşan anlamındadır.⁷ Mü'min kendisine herhangi bir haber verildiğinde hiçbirini yalanlamadan işittiği her şeyi kalbi mutmain olmuş bir şekilde tereddüt etmeden tasdik eden kişiye verilen isimdir.⁸

İman kelimesi ism-i fâil kalıbında Kur'an- ı Kerim'de birçok yerde geçmektedir. Bunlardan biri de “*Gerçek mü'minler ancak o mü'minlerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir*”⁹ ayetidir. Zikrettiğimiz ayette de anlaşılacağı üzere iman kelimesinin ismi fâili olan mü'minler, Yüce Allah'ın adı anıldığında Yüce Allah'a olan güvenlerini ve teslimiyetlerini kalplerinin titremesiyle izhar etmişlerdir.

2) İman Kavramının Terim Anlamı

Lügatte işitilen şeyi şek ve şüphe duymadan tasdik etmek anlamına gelen iman kavramının terim anlamı “Allah'tan alıp din adına tebliğ ettiği kesinlik kazanan hususlarda peygamberleri tasdik etmek ve onlara inanmak,”¹⁰ demektir. Mü'min ise Yüce Allah'ın peygamberleri aracılığıyla gönderdiği dinin esaslarını şek ve şüphe duymadan tasdik eden kişiye verilen addır.

İlim ehli, imanın lügatteki manasının tasdik etmek olduğu konusunda ittifak etseler¹¹ de dilcilere göre tasdik etmenin kalbî, kavî ve fiilî olmak üzere üç boyutu olduğundan¹² imanın terim anlamını izah eden Kalam ekolleri arasında bir mutabakat sağlanamamıştır. Maturidiler ve Eşariler iman tanımını yaparken tasdik etmenin kalbî boyutunu; Ebu Hanife kalbî ve kavî boyutunu; Hadis taraftarları olarak isimlendirilen alimlerle Mutezile ve Hariciyye mezhep alimleri ise tasdiğin kalbî, kavî ve amelî olmak üzere üç boyutunu birden dikkate almıştır.

Kelam âlimlerinin iman tanımları tasdik etmenin bu üç boyutuyla ilgili olduğu için tasdiğin kalbî, kavî ve fiilî derecelerine kısaca değinelim. Tasdik; saddeka (صدق) fiilinden türemiş olup; onaylamak, doğrulamak, doğruluğunu kabul etmek anlamına gelen bir isimdir.¹³ Kalbî tasdik; bir hükmün, haberin doğruluğuna veya bir söz ve hüküm sahibinin doğru

⁷ Şerafettin Gölcük, Süleyman Toprak, a.g.e., s. 111.

⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri, sad. Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Orhan Atalay, Akçağ Yayınları, c. 7, Ankara- 2006, s. 497.

⁹ 8/Enfal, 2.

¹⁰ Hanifi Özcan, a.g.m., s. 212.

¹¹ İbn Manzur, Lisanü'l Arab, “*Amene*”, Dar Sadır Yayınları, Beyrut-1955, s. 158.

¹² Şerafettin Gölcük, Süleyman Toprak, a.g.e., s. 113.

¹³ Ragıb el-İsfehani, a.g.e., “*Sadeka*”, s. 850.

söylediğine kalben güven duyarak kendi isteğiyle inanmaktır. Dil ile tasdik; bir kişinin konuşma dili ile “ben bunun doğruluğuna inandım, kabul ettim” demesidir. Fakat iman konusu açısından dil ile tasdiği değerlendirecek olursak kalben şeriate inanmadığı halde inandığını söyleyen kimselerin mevcut olduğu Kuran-ı Kerim’de bildirilmektedir. “..... Onlardan kimileri ağızlarıyla ‘iman ettik’ derler. Oysa, onların kalpleri inanmamıştır....”¹⁴ Ayetten de anlaşıldığı üzere kalben inanmadığı halde dili ile inandığını söyleyen kimseler gerçekten iman etmiş sayılmazlar ve İslam literatüründe bu kimselere münafik denir.¹⁵ Fiili tasdik ise; yapılması gereken bir işin uzuvlarla yerine getirilmesi, yapılmaması gerekenden ise kaçınılması yani bu işin yapılmamasıdır.¹⁶

Tasdik etmenin kalbî, fiilî ve kavli boyutları dışında iman etmeyi sadece bilmek anlamında tanımlayan kelimeler de bulunmaktadır. Bu sebeple tasdik etmenin marifetle olan ilişkisine de kısaca değinmek faydalı olacaktır.

Tasdik etmenin kalbi boyutunun marifet (bilmek)le yakından ilişkisi vardır. Çünkü kişinin herhangi bir hükme ya da habere kalben güvenip inanması için ya o hüküm ve haberin doğruluğuna dair bir istidlalde bulunacak ya da haberi getiren kişinin doğru söyleyip söylemediğini tayin edebilmek için o kişi hakkında bilgi sahibi olması gerekecektir. Ki o kişiyi tanımak için bile akıl yürütme eyleminden hali kalamayacaktır. Bu sebeple tahkiki iman açısından kişinin ya iman ettiği şey ya da iman ettiği şeyle ilgili bilgi veren kişi hakkında bir malumata sahip olması ve bu malumat yardımıyla istidlalde bulunması önem arz etmektedir. Her ne kadar kişi bu malumatla istidlalde bulunsun bile inanacağı şeyin doğruluğunu kalben tasdik etmemişse hakiki anlamda iman etmiş olmaz. Bu sebeple kalbi tasdik için, kişinin tasdik edilecek hususla ilgili bilgi (marifet) sahibi olmanın ötesinde kalben teslimiyet göstermesi gerekmektedir. Tasdik etmek, akıl ve ilim (bilgi)den etkilenen bir durum olsa bile, akıl yürütme ve ilim, tasdik etmenin zorunlu gerekçesi olamaz.¹⁷ Eğer akıl yürütmek veya bilmek iman etmeyi (tasdik etmeyi) zorunlu kılsaydı Mekke müşriklerinin, münafıkların, Medine Yahudilerinin ve irtidat edenlerin (İslam dininden dönenlerin) mümin kabul edilmesi gerekirdi. Çünkü Kuran onların, peygamberi, oğullarını tanıdıkları gibi bildiklerini belirtmiştir.¹⁸ Zira akıl sahibi ve iman esaslarıyla ilgili yakini ilme sahip olduğu halde,

¹⁴ 5/el- Maide, 41.

¹⁵ Hülya Alper, “Münafik”, DİA., c. 31, İstanbul-2006, s. 565.

¹⁶ Tasdik dereceleri hakkında geniş bilgi için bak. Şerafettin Gölcük, Süleyman Toprak, a.g.e., s. 113-115.

¹⁷ Taftazâni, Kelam İlmi ve İslam Akaidi (Şerhu’l- Akaid), haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul-1982, s. 260; Namık Kemal Okumuş, Bütün Yönleriyle Şirk, Araştırma Yayınları, Ankara-2013, s. 260.

¹⁸ “O kendilerine kitap verdiğimiz toplulukların bilginleri onu, o peygamberi, oğulları tanır gibi tanurlar. Böyleyken içlerinden bir kısmı hakkı bile bile gizlerler.” (2/el-Bakara, 146).

şeytanın Allah'ın emrine itaat etmemesi, ancak kalben teslim olmamasıyla, açıklanabilir. Dolayısıyla akıl ve marifet, insanlara peygamber olduğunu iddia eden kişilerin doğru söyleyip söylemediğini tahlil etme aşamasında yol gösterme aracıdır.¹⁹

Kelam âlimleri eserlerinde, ayetler ve hadisler aracılığıyla mü'min sıfatıyla vasıflandırılacak kişide olması gereken özellikler konusunda yorumlar yapmışlar; bir kimsenin iman ettiğinin nasıl anlaşılacağı üzerinde görüş beyan etmişlerdir.

Her ne kadar iman etmek kişinin karşılığını Yüce Allah'ın vadiyle uhrevi alemde alacağı bir husus olsa da dünyevi alemde evlilik, miras, boşanma gibi sosyal hükümlerin ve kazf, kısas, zina gibi had hükümlerinin uygulanabilmesi için kimin mü'min olup kimin olmadığını bilmesi önemlidir. Nitekim asr-ı saadet döneminde yaşayan bazı kimseler mü'min olduğunu söylediği halde, Yüce Allah'ın “..... *Onlardan kimileri ağızlarıyla 'iman ettik' derler. Oysa, onların kalpleri inanmamıştır....*”²⁰ beyanıyla bu kimselerin kalben iman etmedikleri anlaşılmıştır.

İslam tarihi boyunca teşekkül eden kelam ekollerinin eserleri incelendiğinde iman tanımıyla birlikte iman edilecek esaslar konusunda da ayrılığa düştükleri görülmektedir. Fakat biz konumuz itibarıyla bu başlıkta yalnızca kelam ekollerinin iman tanımı üzerinde durduk.

İslam tarihinde ilk teşekkül etmiş mezhep olan Hariciyye ekolüne göre iman kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve bütün günahlardan sakınmaktır.²¹ Kurucusu Vasıl b. Ata olarak kabul edilen Mutezile mezhebi de imanı tasdik etmenin üç boyutu olan dil ile ikrar, kalp ile tasdik ve azalarla amel etmektir diye tanımlamıştır. Mutezile ve Haricilere göre ibadetlerin tümü imanın bir parçasıdır.²² Mutezili ve Harici bazı kelamcılara göre farz olan ibadetlerle birlikte nafile ibadetler de imanın kapsamındadır.²³ İman, şeriate uygun olan bütün iyi fiilleri yapmak ve büyük günahlardan kaçınmaktır. Bir kişinin mümin sıfatıyla vasıflanabilmesi için bahsettiğimiz kalbi, kavli ve fiili tasdik derecelerinin hepsini birden yerine getirmesi gerekir. Amellerin imandan bir cüz olduğu görüşüne dair nakli delillerinden bazıları ise şu ayetlerdir:

¹⁹ Geniş bilgi için bak. Ebu Mansur el-Maturidi, Kitabu't-Tevhid, ter. Bekir Topaloğlu, İsam Yayınları, 7. Baskı, İstanbul-2015, s. 572-575.

²⁰ 5/el-Maide, 41.

²¹ Ebu Yusr Muhammed Pezdevi, Ehl-i Sünnet Akaidi, ter. Şerafettin Gölcük, Kayıhan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul-1988, s. 210.

²² Şerafettin Gölcük, Süleyman Toprak, a.g.e., s. 124.

²³ Mutezile için bak. Kâdı Abdülcebbar, Şerhu'l Usuli-l Hamse, çev. İlyas Çelebi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, c.2, İstanbul-2013, s. 628; Ebu'l-Hasen el-Eşâri, Makalatü'l- İslamiyyin ve İhtilafu'l- Musallin, ter. Mehmet Dalkılıç, Ömer Aydın, Kabalcı Yayınevi, İstanbul-2005, s. 221-224; Hariciler için bak. Ebu'l-Hasen el-Eşâri, a.g.e., s. 102-131.

“...Kim Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmezse onlar kâfirdirler.”²⁴ “Her kim de bir mü'mini kasten, bilerek öldürürse, artık onun cezası içinde ebedi kalacağı cehennemdir...”²⁵ “Şüphesiz iyiler nâim cennetindedirler. Rablerine isyan edenler ise, şiddetli cehennem ateşi içindedirler.”²⁶ “...Kim tekrar faize dönerse işte onlar cehennemliktir ve orada devamlı kalıcıdır.”²⁷ “Zulmederek yetimlerin mallarını yiyenler, sadece karınlarında bir ateş yerler. Yarın da çılgın bir ateşe atılırlar.”²⁸ “Şüphesiz namuslu, kötülük yapmayı bilmeyen mü'min kadınlara iftira edenler, dünyada ve ahrette lanete uğramışlardır. Onlar için büyük bir azap vardır.”²⁹

Hariciyye ve Mutezile'ye göre “Zina eden kişi, zina ettiği sırada mümin olduğu halde zina etmez. Hırsızlık yapan kişi, hırsızlık ettiği sırada, mümin olduğu halde hırsızlık etmez, içki içen kişi içki içtiği sırada, mümin olduğu halde içki içmez.”³⁰ “Kişi zina edince iman ondan çıkar ve başının üstünde bir bulut gibi muallak durur. Zinadan çıkınca iman adama geri döner.”³¹ gibi hadisler de amellerin imana dâhil olduğunun nakli delillerindendir.

Mutezile âlimlerinden olan Kâdı Abdülcebbar, imanın kalp ile tasdikten ibaret olduğunu kabul eden Eşariyye ekolünü eleştirmiştir. Abdülcebbar'a göre bu tanım hem itikâdi bakımdan hem de dil kuralları bakımından yanlıştır. Tasdik etmek, bir kişinin karşısındakini sözle (doğru söyledin) diye doğrulamasıdır. Dolayısıyla tasdik kalbî bir fiil değil, kavli bir fiildir.³²

Mutezile kelamcılarının göre eğer iman, sadece kalple tasdik etmek olsaydı, uyuyan ve gaflete düşen kişi tasdik etmekten uzak olacağı için bu kişinin imanla vasıflanması mümkün olmazdı. Eşariyye mezhebi kelamcılarının olan Seyyid Şerif Cürçani ise uyuyan kişi amel işlemekten de uzaktır, diyerek Mutezilî âlimin bu eleştirisinin kendi iman tanımları için de tehlike arz ettiğini söylemiştir.³³

²⁴ 5/el-Maide, 44.

²⁵ 4/en-Nisa, 93.

²⁶ 82/el-İnfitar, 13,14.

²⁷ 2/el-Bakara, 275.

²⁸ 4/en-Nisa, 10.

²⁹ 24/en-Nur, 23.

³⁰ el-Buhari, Esribe, 1.

³¹ Ebu Davud, Sünnet, 16; Tirmizi, İman, 11

³² Kadı Abdülcebbar, a.g.e., c. 2, s. 630.

³³ Seyyid Şerif Cürçâni, Şerhu'l-Mevakıf, çev. Ömer Türker, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, c. 3, İstanbul-2015, s. 626.

Ebu'l Hasen el-Eşari, Mürcie mezhebinin imanın mahiyeti konusunda on iki fırkaya ayrıldığını belirtmiştir.³⁴ Bu fırkalardan biri olarak kabul ettiği Cehmiyye'ye göre "Allah'a iman, Allah'ı, resullerini ve Allah katından gelen her şeyi bilmektir. Bilgi (marifet) dışında kalan, dil ile ikrar, kalp ile tasdik, Allah ve Resulünü sevmek, onlara saygı göstermek, onlardan korkmak ve organlarla amel etmek iman değildir."³⁵

Mürcie'nin Kerramiyye fırkasına göre ise, iman kalple tasdik olmaksızın sadece dil ile ikrardır. Bu kimseler Hz. Muhammed (sav.) zamanındaki münafıkların gerçek mü'min olduklarını iddia etmişlerdir.³⁶ Onlara göre kalbinde küfür bulunduğu halde diliyle iman ettiğini söyleyen kişi Allah katında mü'mindir, ve bu kimse cennet ehliendir.³⁷ Oysaki Yüce Allah, Kuran-ı Kerim'de kalpleriyle inanmadıkları halde dilleriyle iman ettiklerini söyleyenleri kâfir olarak adlandırmıştır.³⁸ Mürcie mezhebinin çoğu fırkasına göre ise iman, Allah'ı bilmekle birlikte bunu ikrar etmektir.³⁹

İmanın dil ile ikrar olduğunu söyleyen mezhepler, Kuran-ı Kerim'de ve hadislerde imanlarını dil ile söyleyenlerin durumunu, bu görüşlerine delil olarak göstermişlerdir. Bu mezheplerin nakli delilleri arasında "*Bir zamanlar havarilere 'Bana ve Rasulüme iman edin' diye ilham etmişim. Onlar (cevap olarak) 'iman ettik, bizim sana boyun eğip teslim olanlardan olduğumuza şahit ol' dediler.*"⁴⁰; "...Onlar şöyle derler: '*Ey Rabbimiz, inandık bizi şahit olanlarla birlikte yaz. Hem biz niçin Allah'a ve haktan bize gelene inanmayalım? Biz Rabbimiz'in bizi iyi ve güzel davranan topluluğun arasına sokmasını umuyoruz.*' Allah, onları, söyledikleri bu sözlerden dolayı, içlerinde ebedi kalmak üzere altlarından ırmaklar akan cennetlerle ödüllendirecektir..."⁴¹ "(*Ey mü'minler) şöyle deyin: Biz Allah'a ve bize indirilen Kuran'a, İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve torunlarına indirilenler, Musa'ya, İsa'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rableri tarafından verilen kitaplara iman ettik,*"⁴² ayetlerini zikredebiliriz.

³⁴ Ebu'l- Hasen el-Eşâri, a.g.e., s. 137.

³⁵ Aynı yer.

³⁶ Ebu'l-Hasen el-Eşâri, a.g.e., s. 144.

³⁷ İbn Hazm, el-Fasl, ter. Halil İbrahim Bulut, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, c. 2, İstanbul-2017, s. 738.

³⁸ "*Ey Peygamber kalpleriyle inanmadıkları halde, ağızlarıyla inandık diyenlerden o küfürde yarışanlar seni üzmesin.*" (5/el-Maide, 41).

³⁹ Geniş bilgi için bak., Ebu'l-Hasen el-Eşari, a.g.e., s. 137-144.

⁴⁰ 8/ el-Maide, 111.

⁴¹ 8/ el-Maide, 83-85.

⁴² 2/el-Bakara, 136.

“Kimin (hayatta söylediği) en son sözü, ‘la ilahe illallah’ olursa, cennete gider.”⁴³ “İnsanlar, Allah’tan başka tanrı yoktur, Muhammed onun elçisidir, deyinceye kadar kendileriyle savaşmaya emrolundum. Ne zaman bunu söylerlerse kanlarını (canlarını) ve mallarını benden korumuş olurlar. Ancak dini cezalar bundan müstesnadır. İç yüzlerinin muhasebesi ise Allah’a aittir,”⁴⁴ hadisini de görüşlerine delil göstermişlerdir. Fakat hadisin son kısmındaki dini cezaların müstesna edilmesi ifadesi, imanını sadece diliyle ifade eden kimsenin, gerçek mümin olduğu görüşüne, delil teşkil etmez. Hadise göre kelime-i şهادet getirmek, kişinin iman ettiğine değil, dünyevi olarak mümin muamelesi görmesi gerektiğine delildir.⁴⁵

Kerramiyye mezhebinin iddia ettiği gibi iman etmek, sadece dil ile ikrar etmekten ibaret olsaydı dilsiz olan kişinin, kalben iman ettiği halde, imanını dili ile ikrar edemeyeceği için mümin olmadığına hükmedilmesi icap ederdi. Bu ise icmaya aykırıdır.⁴⁶ Bu iman eden bir kişiye küfür isnad etmek olur ki bu, Hz. Peygamber (sav.)’in “Her kim bir adama, ey kâfir veya Allah’ın düşmanı der de o adam dediği gibi değilse, o sözler bunları söyleyene döner,”⁴⁷ beyanıyla yasaklanmıştır.

İmanın yalnızca dil ile ikrar olamayacağına diğer bir delili de Yüce Allah’ın Kuran-ı Kerim’de, kalben iman etmediği halde diliyle iman ettiğini söyleyen kişilerin Allah’ı ve müminleri aldatmaya çalıştıklarını,⁴⁸ dolayısıyla kalplerindeki inkârdan dolayı mümin olmayıp küfürde yarıştıklarını,⁴⁹ beyan etmesidir. Ayrıca, kişinin iman vasfını üzerinde sürekli taşıyabilmesi için ikrar etmeden geçirdiği bir an bile olmaması gerekirdi.⁵⁰

Kalple tasdik etmek devamlılığı olan bir durum olduğu için, kalp ile tasdik etmeksizin, dil ile ikrarda bulunma durumunda, kişi ikrarda bulunduğu anda imanla vasıflanmış olacak; dolayısıyla diğer ikrarda bulunduğu ana kadar da iman vasfından uzak kalacaktır. Kişinin imandan çıkmamak için sürekli ikrarda bulunması ise realitede imkân dâhilinde değildir.

⁴³ Ebu Davud, Cenaiz, 20.

⁴⁴ el-Buhari, Cidah 102; el-Müslim, İman, 8.

⁴⁵ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 571; Şerafettin Gölcük, Süleyman Toprak, a.g.e., s. 127.

⁴⁶ Ebu Mansur el-Maturudi, a.g.e., s. 571; Seyyid Şerif Cürcani, a.g.e., c. 3, s. 620.

⁴⁷ el-Müslim, İman, 112.

⁴⁸ “İnsanlar içinden, Allah’a ve son güne iman ettik, diyenler vardır. Oysa onlar, mümin değildir. Allah’ı ve müminleri aldatmaya çalışırlar, hâlbuki sadece kendilerini aldatırlar ve farkına varmazlar.” (2/el-Bakara, 8,9)

⁴⁹ “Ey Peygamber kalpleriyle inanmadıkları halde, ağızlarıyla inandık diyenlerden o küfürde yarışanlar seni üzmesin.” (5/el-Maide, 41).

⁵⁰ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 571.

Kerramiyye mezhebine göre iman, eğer tasdik etmek olsaydı, Firavun'un, İblis (şeytan)in, Hz. Muhammed (sav.)'in amcası olan Ebu Talib'in ve Yahudilerin mümin olması gerekirdi. Çünkü bu kimseler Yüce Allah'ı kalben tanıdıkları halde, dilleriyle inkâr etmişlerdir. Kerramiyye mezhebi, şeytanın kâfir olarak adlandırılmasının sebebini, Yüce Allah'ın emrini kalben tasdik ettiği (doğruladığı) halde dili ile inkâr etmiş olmasına bağlamıştır.⁵¹ Önce, şeytanın niçin küfre girdiğini daha iyi tahlil edebilmek için onu küfre düşüren vakıayı anlatan ayetleri inceleyelim. “*Bir zamanlar Rabbin meleklerle şöyle demişti: Haberiniz olsun ben, çamurdan bir beşer yaratmaktayım. Ben onu belli bir kıvama getirip düzelttiğim ve ruhumdan ona üflediğim zaman, derhal ona secdeye kapanın. Bunun üzerine bütün melekler secde etti. Yalnız İblis kibirlenmek istedi ve nankörlerden oldu. (Allah) ona ey İblis: ‘Benim iki elimle yarattığıma secde etmekten seni ne engelledi? Kibirlenmek mi istedin, yoksa sen yücelerden biri misin?’ dedi. (İblis) : ben ondan daha üstünüm. Beni ateşten yarattın, onu ise bir çamurdan yarattın, ’ dedi.*”⁵²

Kerramiyye kelamcılarının iddia ettiği gibi şeytanın nankörlük ederek küfre girmesinin sebebi Allah'ın varlığını, birliğini, her şeyin yaratıcısı olduğunu ve sonsuz ilim sahibi olduğu gibi imana konu teşkil eden hususları bilmemek ya da dili ile inkâr etmek değildir. Zira ayetlerden de anlaşıldığı üzere, şeytan imanla ilgili esasları yalanlamış değildir. Bilhassa şeytan bu imana dair hususları arada aracı olmaksızın doğrudan Allah'ın kendisini muhatab alması sonucu yakini olarak bilmektedir. Bilmek (marifet) ile iman etmek her ne kadar birbiriyle ilişkili kavramlar olsa da bilmek, doğrudan iman etmeyi zorunlu kılmadığı için şeytanın imanla ilgili hususları bilmesi onun iman ettiği anlamına gelmez. Çünkü Ehl-i Sünnet âlimlerinin de dediği gibi imanın yeri kalptir.⁵³ Yüce Allah'ın, “*Ey Peygamber, kalpleriyle inanmadıkları halde, ağızlarıyla inandık diyenlerden o küfürde yarışanlar seni üzmesin,*”⁵⁴ beyanıyla da imanın yerinin kalp olduğu anlaşılmaktadır. Marifet bir anda kalpte beliren bir haslet iken, tasdik (iman) için kalbin rızası ve teslimiyeti gerekir.⁵⁵ Şeytanın nankörlerden olmasının sebebi ayette de bildirildiği gibi Allah'ın çamurdan yarattığı bir varlığa secde etmesi emrine, kibirlenerek itaat etmemiş olması, yani kalbinin bu emre teslimiyet göstermemesidir. Şeytanın imanî hususları yakinen bildiği halde kibirlenerek itaat etmediği için nankörlük ettiğini Yüce Allah zikrettiğimiz ayetlerde doğrudan bildirmiştir.

⁵¹ İbni Teymiyye, İman Üzerine, ter. Salih Uçan, Pınar Yayınları, İstanbul-1985, s. 83.

⁵² 38/ el-Sad, 71-76.

⁵³ İbni Teymiyye, a.g.e., s. 85; Seyyid Şerif Cürçani, a.g.e.,c. 3, s. 616; Ebu'l Muin en-Nesefi, Bahru'l- Kelam, ter. Ramazan Biçer, Gelenek Yayınları, İstanbul- 2010, s. 73.

⁵⁴ 5/el-Maide, 41.

⁵⁵ Şerafettin Gölcük, Süleyman Toprak, a.g.e., s. 113.

Kerramiyye kelamcıları, imanın yalnızca dil ile ikrar olduğu görüşüne delil olarak “Nefisleri kesin olarak bilmesine rağmen, yalnızca zalimliklerinden ve büyüklük taslamalarından dolayı bile bile inkâr ettiler. O bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bir bak.”⁵⁶ “O kendilerine kitap verdiğimiz toplulukların bilginleri onu, o peygamberi, oğulları tanır gibi tanır. Böyleyken içlerinden bir kısmı hakkı bile bile gizlerler.”⁵⁷ “Yemin olsun ki biz onların söyledikleri lafların seni incittiğini biliyoruz. Onların yalancı dedikleri sen değilsin. Ancak, zâlimler Allah’ın ayetlerini bile bile inkâr ediyorlar,”⁵⁸ ayetlerini de zikretmişlerdir.⁵⁹

Kerramiyye mezhebi bu ayetler ışığında Firavun, Ebu Talib ve Yahudilerin küfre girmesini dilleriyle inkâr etmiş olmasına bağlamıştır. Zikredilen bu kimselerin şeytanın aksine dilleri ile iman esaslarını inkâr ettikleri doğrudur. Fakat bu kimselerin mümin olmamalarının asıl sebebi inkârlarını dilleriyle ikrar etmeleri değil, imana dair esasları bildikleri halde, kibir ve farklı dünyevi menfaat ve endişelerle ilahi emre karşı itaatsizlik göstermeleridir. Dilleri ile inkâr etmeleri ise kalplerindeki itaatsizliğin zahiri olarak dışa yansımalarından ibarettir. Dolayısıyla bu kimselerin küfre düşmesinin asıl sebebi dilleriyle inkârda bulunmaları değil, kalpleriyle teslimiyet göstermemeleridir. Nitekim kalpte olan şeyin dile ve amele yansımaları kadar da doğal olan bir şey yoktur. Fakat Allahu Teâlâ kalben iman ettiği halde dilleriyle inkâra zorlanan kişilerin de bulunabileceğini belirtmiş; dile inkâra zorlanan kişilerin bu inkârlarını kalben hoş görüp, inkârlarından rahatsızlık duymamaları durumunda azaba uğrayacaklarını belirtmiştir.⁶⁰

Görüldüğü gibi Mürcie ve Kerramiyye mezheplerinin iman sadece dil ile ikrardır ya da bilmektir görüşüne, delil olarak zikrettikleri bu ayetler, görüşlerine delil olmaktan uzaktır. Ayetleri incelediğimizde ortaya çıkan sonuç, zikredilen bu kimselerin küfre düşmelerinin sebebinin iman edilecek esasları bilmemek ya da dil ile ikrar etmemek değil, kalp ile tasdik etmemek olduğu anlaşılmaktadır.

Eğer iman etmek sadece dil ile ikrardan ibaret olsaydı Yüce Allah, iman edenlere “...size mümin olarak muhacir kadınlar geldiği zaman onları imtihan edin. Allah onların imtihanlarını daha iyi bilir. Eğer bu imtihan ile inanmış kadınlar olduğunu öğrenirseniz,

⁵⁶ 27/en-Neml, 14.

⁵⁷ 2/el-Bakara, 146.

⁵⁸ 6/el-Enam, 33.

⁵⁹ İbni Teymiyye, a.g.e., s. 84.

⁶⁰ “Kalbi imanla dolu olup inkâra zorlananın dışında, kim Allah’a iman ettikten sonra onu inkâr eder de, gönlü ettiği o inkârı hoş görürse, onlara Allah’tan bir gazap vardır. Onlara büyük bir azap vardır.” (16/en-Nahl, 106).

onları kâfirlere geri döndürmeyin...”⁶¹ diye buyurmazdı. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ayetteki müminat (mümin kadınlar)ifadesiyle kelime-i şahadeti açıktan söylemiş olan ve buna aykırı bir amel göstermemiş olan kadınların kastedildiğini belirtmiştir.⁶² Her ne kadar, mümin olduklarını söyleyen kimselerde iman ettiklerine dair zahiri işaretler bulunsa da, ayetin devamında Yüce Allah kimin gerçek mümin olduğunu ancak kendisinin bileceğini belirtmiştir. Böylece imanın asıl yerinin kalp olduğu da anlaşılmış olmaktadır.⁶³

Ehl-i Sünnet ve'l- Cemaat olarak adlandırılan Selefiyye, Eşariyye ve Maturidiyye mezhep âlimlerine göre, lügatteki anlamı tasdik etmek olan iman kavramının, şeriatte de aynı anlamı ihtiva etmesi gerekir. Seyyid Şerif Cürcani, Hz.Muhammed (sav.)’den rivayet edilen “*İman, Allah’a, meleklerine, kitaplarına, resullerine iman etmendir,*” hadisini dikkate alarak, imanın tasdik etmek, kabullenmek olduğunu belirtmiş; Ebu Bekir Bakıllani, Ebu İshak el-İsferani, Ebu Abdullah Salihi ve Mutezile âlimi İbnur-Ravendi’nin de imanı, Hz. Peygamberi (sav.)’i ve Hz. Peygamber (sav.)’in getirdiği şeriatte, zorunlu olarak bilinen hususları, tasdik etmektir, diye tanımladıklarını söylemiştir.⁶⁴

Seyyid Şerif Cürcani, Nureddin es-Sabuni, Ebu Mansur el-Maturidi, Ebu’l Muin en-Nesefi, Şehristani, Fahreddin Razi gibi Eh-li Sünnet âlimleri imanın yalnızca kalp ile tasdik olduğunu;⁶⁵ Ebu Yusr Muhammed Pezdevi, Serahsi, Ebu Hanife gibi âlimler imanın, kalp ile tasdik, dil ile ikrar olduğunu;⁶⁶ İmam Malik, İmam Şafi, Ahmed b. Hanbel, İbn Teymiyye, Ebu’l Hasen el-Eşari gibi selef ve hadis taraftarları imanın kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve uzuvlarla amel olduğunu,⁶⁷ belirtmişlerdir.

Ehl-i sünnet kelamcılarının iman konusunda ittifak ettikleri husus, imanın esas yerinin kalp olduğudur.⁶⁸ Nitekim kalp ile tasdik olmadığı sürece dil ile ikrar etmenin ya da iyi ameller işlemenin, Allah katında hiçbir anlamı yoktur. Çünkü yüce Allah, Kur’an-ı Kerim’de, kalben iman etmediği halde diliyle iman ettiğini söyleyen kişilerin mümin olmadığını⁶⁹ ve

⁶¹ 60/el-Mümtehine, 10.

⁶² Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, a.g.e., c. 8, s. 299.

⁶³ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 566.

⁶⁴ Seyyid Şerif Cürcani, a.g.e., c.3 , s. 614.

⁶⁵ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 571; Seyyid Şerif Cürcani, a.g.e., c. 3, s. 618; Nureddin es-Sabuni, Maturidiyye Akaidi (el-Bidaye fi Usulid-din Tercümesi), ter. Bekir Topaloğlu, MÜİF. Vakfı Yayınları, 14. Baskı, İstanbul-2015, s. 170.

⁶⁶ Ebu Yusr Muhammed Pezdevi, a.g.e., s. 209; Ebu Hanife, “*el-Fıkhul- Ebsat*”, İmam-ı Azamın Beş Eseri, çev. Mustafa Öz, MÜİF Vakfı Yayınları, 3. Baskı, İstanbul-2002, s. 51.

⁶⁷ Geniş bilgi için bak. İbn Teymiyye, a.g.e., s. 78-90.

⁶⁸ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 565; Ebu Hanife, “*el-Fıkhul-Ebsat*”, a.g.e.,s. 51.

⁶⁹ 5/el-Maide, 41.

Allah'ın ayetlerini inkâr edip, haksızlıkla peygamberleri öldüren kimselerin, inkârlarından dolayı, yaptıkları iyi amellerinin, dünyada ve ahirette boşa çıktığını⁷⁰ belirtmiştir. Meşhur müfessir Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, tefsirinde, peygamberleri ve peygamberler dışında doğruluğu ve adaleti emreden insanları öldüren kimselerin, inkârlarını, fiili olarak gösterdiklerini belirtmiş; bu fiilleri de, fiili inkâr olarak tanımlamıştır.⁷¹

Eh-i sünnet âlimlerinin imanın esas yerinin kalp olduğuna dair diğer nakli delilleri şunlardır: “*Bedeviler, iman ettik, dediler. De ki: siz henüz iman etmediniz, ancak, iman kalplerinize girmemiş olduğu halde (Allah’a) boyun eğdik, deyin. Eğer Allah’a ve Resulüne itaat ederseniz, sizin amellerinizden hiçbir şey eksiltilmez...*”⁷²; “*Kalbi imanla dolu olup inkâra zorlananın dışında, kim Allah’a iman ettikten sonra Onu inkâr eder de, gönlü ettiği o inkârı hoş görürse, onlara Allah’tan bir gazap vardır...*”⁷³ ; “*...Allah böyle kimseleri sevmeyen topluluğun kalplerine iman yazmıştır...*”⁷⁴; “*Sizin ilahınız tek bir ilahdır. Ahirete inanmayanların kalpleri bunu inkâr eder...*”⁷⁵

Hz. Muhammed (sav.)’in “*Ey kalpleri döndüren Allah’ım, benim kalbimi dinin ve İslamî itaatın üzerine sabit kıl,*”⁷⁶ duası da imanın kalpte olduğunun delilidir. Yine Peygamber Efendimiz (sav.) ‘in kelime-i tevhidi söylediği halde düşman safında bulunan kişiyi öldürmesi üzerine Usame b. Zeyd’e kalbini yarıp bakamadığın kişinin yalan söylediğine nasıl hükmedersin,⁷⁷ ikazı, imanın, kalbin fiili olduğunu ispatlamaktadır.

Ebu Mansur el- Maturidi’ye göre imanın yerinin kalp olduğunun akli delili ise, kalbin baskı ve cebir altında tutulamayacak mahiyette olmasıdır.⁷⁸ Kalben iman eden bir kişi, baskı ve tehditle inkâr etmeye zorlansa ve kişi korkudan imanını dili ile inkâr etse ya da inkâr ettiğine delalet edecek bir amel işlese bile, mümin vasfını kaybetmez.

Seyyid Şerif Cürcani’ye göre “ *...Yemin olsun ki, peygamberleri onlara mucizelerle geldiler. Buna rağmen iman etmek istemediler. Çünkü ondan önce inkâr etmeyi adet*

⁷⁰ “*Onlar, O Allah’ın ayetlerini tanımayan ve haksızlıkla peygamberleri öldüren ve insanlar içinde adalet ve insaf emredenleri öldürenler (var ya), şimdi hep bunlara, çok acı verecek bir azap müjdele. İşte bunlar, dünya ve ahirette yaptıkları boşa gitmiş kimselerdir ve onları kurtaracak da yoktur.*” (3/Al-i İmran, 21, 22).

⁷¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, a.g.e., c. 2, s. 418, 419.

⁷² 49/el-Hucurat, 14.

⁷³ 16/en-Nahl, 106.

⁷⁴ 58/el- Mücadele, 22.

⁷⁵ 16/en-Nahl, 22.

⁷⁶ et-Tirmizi, Deavat, 89, 124.

⁷⁷ el-Müslim, İman, 4; Ebu Davud, Cihad, 95.

⁷⁸ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 571.

edinmişlerdi. Allah kâfirlerin kalplerini işte böyle mühürler.”⁷⁹; “Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir, gözlerine bir perde inmiştir ...”⁸⁰ ; “Dediler ki, bizi kendisine çağırduğın şeye karşı kalplerimiz bir örtü içindedir ...”⁸¹ ; “Bizim kalplerimiz örtülüdür, dediler. Öyle değil, kâfirlikleri sebebiyle Allah onları lanetledi...”⁸² ; “Allah, onların kalplerini mühürlemiştir. Bundan dolayı onlar bilmezler,”⁸³ gibi inkâr sebebiyle kalbin mühürlendiği ve örtüldüğüyle ilgili ayetler de imanının yerinin kalp olduğunun delilidir.⁸⁴

Maturidiyye mezhebinin itikâdî görüşlerinin ilk nüvelerini verdiği kişi olarak kabul edilen Ebu Hanife'nin iman tanımı şöyledir: “İman dil ile ikrar ve kalp ile tasdikten ibarettir. Tek başına bilgi ve tek başına ikrar iman sayılmaz. Eğer böyle olsaydı münafıklar ve ehl-i kitap mümin olurlardı. Allahu Teâlâ'yı tanıyıp, kalbiyle tasdik ettiği halde imkânına rağmen ikrarda bulunmayan küfür üzere ölür.”⁸⁵

Ebu Hanife'nin bu tanımıyla, kalben tasdik ettiği halde kişiyi, dil ile ikrar etmekten alıkoyan şeyin ne olabileceğini, sorguladığı açıktır. Çünkü kişinin kalbinde ne varsa dilinden yansıyan da odur. Nitekim Hz. Muhammed (sav.) de “Kişinin kalbindekini anlatan onun dilidir,”⁸⁶ buyurmuştur. Bu durumda imanını ikrar etmekten kaçınan kişi ya tehditle küfre zorlanıyordur ya da tam bir teslimiyetle kalbinde tasdik gerçekleşmemiştir. Kalben tam bir teslimiyetle iman eden kişinin, Yüce Allah'ın da beyan ettiği gibi tehditle inkâra zorlanmak dışında⁸⁷, imanını dili ile ikrar etmekten kaçınmasının haklı hiçbir gerekçesi olamaz. Ki aklen bu durum imkân dâhilinde değildir. Fakat bununla birlikte kişinin mümin vasfını taşıması için, kalbinde tasdik mevcut olduğu sürece, imanını sürekli diliyle de ikrar etmesi zorunlu olarak gerekmemektedir. Kişinin ömrü boyunca imanını bir defa diliyle ikrar etmesi yeterlidir.⁸⁸ İmanı dil ile ikrar etmek, imanının sıhhati için değil, dünyevi ahkâmın uygulanabilmesi açısından kimin mümin olduğunun bilinmesi için gereklidir.

⁷⁹ 7/el-Araf, 101.

⁸⁰ 2/el-Bakara, 7.

⁸¹ 41/el-Fussilet, 5.

⁸² 2/el-Bakara, 88.

⁸³ 9/et-Tevbe, 93.

⁸⁴ Seyyid Şerif Cürçani, a.g.e., c.3, s. 616.

⁸⁵ Beyazizade Ahmed Efendi, İmamı- Azam Ebu Hanife'nin İtikadi Görüşleri, çev. İlyas Çelebi, MÜİF. Vakfi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul-2014, s. 38.

⁸⁶ el-Müslim, İman 54; Ebu Davud, Edeb, 35.

⁸⁷ “Kalbi imanla dolu olup inkâra zorlananın dışında, kim Allah'a iman ettikten sonra onu inkâr eder de, gönüllü ettiği o inkârı hoş görürse, onlara Allah'tan bir gazap vardır. Onlara büyük bir azap vardır.” (16/en-Nahl, 106).

⁸⁸ Nureddin es-Sabuni, a.g.e., s. 171.

İnsanların kalbindeki imanı bilme imkânımız olmadığı için bir kişinin mümin olduğunu gösteren işaretlere bakarız. Ehl-i Sünnet âlimlerine göre, kişi her ne kadar kalben iman etmemiş olsa da, İslam dininin küfür olarak adlandırdığı söz ya da amellerden uzak durduğu ve dili ile mümin olduğunu ikrar ettiği sürece, Allah katında mümin olmasa bile insanlar arasında mümin muamelesi görmelidir.⁸⁹ Çünkü kalpteki imanın gerçek mahiyeti yalnızca Allah tarafından bilinir. Hz. Muhammed (sav.)’in, Allah’tan başka tanrı yoktur, deyinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolunduğunu,⁹⁰ belirtmesi de bu gerçeği göstermektedir.

Ehl-i Sünnet âlimlerinden bazıları, Hariciyye ve Mutezile gibi imanı kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve uzuvlarla amel etmektir şeklinde tanımlamışlardır. Bu âlimlerinden biri de İbn Teymiyye’dir. İbn Teymiyye “ *İman yetmiş kusur bölümdür. En üstte ‘la ilahe illallah (Allah’tan başka ilah yoktur)’sözünü kabul etmek ve en altta insanlara sıkıntı veren nesneyi yoldan çekmek, kaldırmak bulunmaktadır, hayâ da imanın bir parçasıdır,*”⁹¹ ; “*Kalbinde zerre miktarı iman bulunan kimse cehennemden çıkar,*”⁹² gibi hadislerden yola çıkarak imanın çeşitli unsurlara bölünebileceğini belirtmiştir. İbn Teymiyye göre peygamberler arasında ayırım yapmadan hepsine birden iman etmek⁹³ gibi İslam dininin inanç esaslarını tasdik etmek, imanın zorunlu unsurlarından olup, bunların yokluğuyla iman da yok olur.⁹⁴ Hadis-i Şerif’te bildirildiği üzere insanlara sıkıntı veren bir nesneyi yerden kaldırmak da imanın bir parçasıdır; fakat bu, imanın zorunlu unsuru olmadığı için, bunun yokluğu imana zarar vermez. Seyyid Şerif Cürçani, hadisteki iman şubelerinin, imanın aslına dâhil olmadığını, dolayısıyla bunu yapmayan kimselerin iman vasfını korumaya devam edeceği konusunda icmâ bulunduğunu⁹⁵ belirtmiştir.

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye’nin imanın zaruri unsurları olarak açıkladığı küfre delalet edecek söz ve ameller dışındaki taatler, Ehl-i Sünnet âlimlerine göre, Hariciyye ve

⁸⁹ Nureddin es-Sabuni, a.g.e., s. 171; Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 570; Seyyid Şerif Cürçani, a.g.e., c.3 , s. 620.

⁹⁰ el-Buhari, İman, 28; Müslim, İman, 32, 36.

⁹¹ el-Buhari, İman, 3.

⁹² et-Tirmizi, Sıfatu Cehennem, 10.

⁹³ “...Onlar peygamberlerin bazısına inanır, bazısını tanımıyoruz, derler. Böylece iman ve inkâr arasında bir yol tutmak isterler. İşte bunlar, gerçekten inkârcıdırlar...” (4/en-Nisa, 150, 151).

⁹⁴ Geniş bilgi için bak. İbn Teymiyye, a.g.e., s. 94-98.

⁹⁵ Seyyid Şerif Cürçani, a.g.e., c. 3, s. 628.

Mutezile'nin iddiasının aksine imanın zorunlu bir parçası değildir, yani bu taatlerin terk edilmesiyle iman yok olmaz.⁹⁶

İbn Teymiyye tasdik ve iman kavramının birbirlerinden farklı olduğunu vurgulamıştır. Ona göre tasdik, herhangi bir haberi sadece onaylamaktan ibarettir. Bir haberi onaylamak (tasdik etmek), o habere güven duymayı ve itaat etmeyi gerektirmez. Fakat iman edilecek esaslar gaybi konularla ilgili olup, bu esasların doğruluğuna güven duymak ve itaat etmek gerekir. Bir kimsenin iman etmesi demek, iman esaslarını hem tasdik etmesi hem de bu esaslara itaat etmesi demektir. Dolayısıyla, İbn Teymiyye, tasdik kavramının zıddının tekzib, iman kavramının zıddının ise küfür olduğunu belirtmiştir. İbn Teymiyye'ye göre iman esaslarıyla ilgili her tekzib bir küfür iken; her küfür bir tekzib değildir. Nitekim Ebu Talib'in küfre düşmesinin sebebi Hz. Muhammed (sav.)'in getirdiği gaybi haberleri tekzib etmesi değil, bu haberlere itaat etmemesidir. Ebu Talib'in iman esaslarını tekzib etmeyip doğrulaması (tasdik etmesi), onun bu esaslara iman ettiğini ispatlamaz.⁹⁷ İbn Teymiyye'ye göre iman etmiş olmak için ilahi emirleri tasdik etmenin ötesinde bu emirlere itaat etmek de gerekir. Dolayısıyla İbn Teymiyye'nin amelleri, imanın bir unsuru olarak kabul etmesinin sebebini, tasdik kavramını, diğer Ehl-i Sünnet âlimlerine nisbeten dar bir kapsamda tanımlamasına bağlayabiliriz.

Bu durumda imanı kalbin tasdik etmesi olarak tanımlayan Ehl-i Sünnet âlimlerinin tasdik kavramına İbn Teymiyye'nin yüklediği anlamdan daha fazlasını yüklediği açıkça görülmektedir. İmanı kalbin tasdiki olarak tanımlayan Ehl-i Sünnet âlimlerine göre tasdik etmek sadece onaylamak değil, doğruluğuna güven duyarak kalben itaat etmektir. Bu âlimlere göre tasdik etmek, dini esasları, şek ve şüphe duymadan, dünyevi zaafardan arınmış bir şekilde kabullenmektir. Ebu Talib'in Hz. Muhammed (sav.)'i doğruladığı halde kalben tasdik etmesi (itaat etmesi)ne engel olan şey dünyevi zaafllara boyun eğmesidir.

B) GÜNAH KAVRAMI

1) Günah Kavramının Sözlük ve Terim Anlamı

Cünah (جناح) kelimesi, meyletmek anlamına gelen “جناح (ceneha)”fiilinden türemiştir. Arapların, “gemi iki yanından birine doğru meyletti” anlamındaki “جناحت السفينة” sözlerinden

⁹⁶ Şerafeddin Gölcük, Süleyman Toprak, a.g.e., s. 126.

⁹⁷ Geniş bilgi için bak. İbn Teymiyye, a.g.e., s. 113-115.

gelmektedir.⁹⁸ Kuran-ı Kerim’de fiil haliyle gelen “جنحوا” kelimesi, düşmanlık etmekten vazgeçip barışa yanaşmak anlamında kullanılmıştır.⁹⁹ Barışa yanaşmak anlamında kullanılan bu fiilin bilinçli bir tercihi ifade etmek için kullanıldığı açıktır. Dolayısıyla, ceneha “جنح” fiilinin ismi masdarı olan cünah (جناح) kelimesi ise, Kuran-ı Kerim’de, kişinin iradi olarak haktan uzaklaşıp başka bir yöne yaklaşmasına sebep olacak fiillerin tümüne verilen bir isimdir.¹⁰⁰

Kuran-ı Kerim’de, ism-i masdar haliyle yirmi beş yerde geçen cünah kavramı,¹⁰¹ daha çok insani ilişkilerle ilgili kullanılmış olup,¹⁰² iradi ve şuurlu bir eylemi ifade etmektedir.¹⁰³ Kuran-ı Kerim’de¹⁰⁴ eşinden boşanmak isteyen kadının mehir ve diğer haklarından vazgeçip bunları kocasına vermesi durumunda, kadın ve erkeğe günah olmadığı bildirilmiştir.¹⁰⁵ Başka bir ayette ise alım satım işlerinin yazılması ve bu işlemler yapılırken en az iki kişinin şahit tutulması emredilmiş, şahitlik eden ve yazan kişilerin zarara uğratılmasının günah olduğu ifade edilmiştir.¹⁰⁶

Günah, ıstilahî anlamda kişinin haktan uzaklaşmasına sebep verecek, Yüce Allah’ın emir ve yasaklarına aykırı her türlü davranışı ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Yüce Allah’ın yasaklamış olduğu içki içmek, zina etmek gibi davranışları yapmak günah kapsamına girdiği gibi, kişinin Yüce Allah’ın emrettiği namaz, oruç gibi ibadetleri yapmaktan kaçınması da günah kapsamına dâhil edilmektedir.¹⁰⁷

Günah Müslümanların utanç duyduğu, başkasının haberdar olmasını istemediği, imanlı olan gönle rahatsızlık veren davranışlardır. Hz. Muhammed (sav.) “*Ve kişi kötülük yapar da*

⁹⁸ Ragıb el-İsfehani, “Ceneha”, a.g.e., s. 347.

⁹⁹ “... و ان جنحوا للسلم فاجنح ...” (Eğer, onlar barışa yanaşırlarsa sen de yanaş...) (8/el-Enfal, 61).

¹⁰⁰ Ragıb el-İsfehani, “Ceneha”, a.g.e., s. 347.

¹⁰¹ Günah olarak ismi masdar olarak geçen ayetlerden bazıları; 2/el-Bakara, 229, 230; 24/en-Nur, 61.

¹⁰² Adil Bebek, “Günah”, DİA., c. 14, İstanbul-1996, s. 283.

¹⁰³ Sadık Kılıç, Kuran’da Günah Kavramı, Hibaş Yayinevi, Konya-1984, s. 33.

¹⁰⁴ الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَجِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْنًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ حَقَّكُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (O boşama iki keredir. Ondan sonrası ya iyilikle tutmak, ya da güzellikle salıvermektir. Onlara verdiklerinizden bir şey almanızda sizlere helal olmaz, meğerki erkekle kadın Allah’ın çizdiği sınırdan duramayacaklarından korksunlar. Eğer siz de bunların ilahi sınırları doğru dürüst tutamayacaklarından korkarsanız, kadının ayrılmak için hakkından vazgeçmesinde artık ikisine de günah yoktur. Bunlar, işte Allah’ın belirlediği sınırlardır. Sakın bunları aşmayın. Her kim Allah’ın sınırlarını aşarsa, işte onlar hep zalimlerdir.) (2/el-Bakara, 229).

¹⁰⁵ Geniş bilgi için bak. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, a.g.e., c. 2, s. 166, 167.

¹⁰⁶ “... شَهِيدٌ وَلَا كَاتِبٌ يُضَارُّ وَلَا تَبَايَعْتُمْ إِذَا وَاسْتَهَدُوا أَلَا تَكْتُبُوهَا جُنَاحٌ عَلَيْكُمْ فَلَيْسَ ...” (...Bir de ne yazan ne de şahitlik yapan zarara uğratılsın. Eğer (onları bir zarara) uğratarsanız, o mutlaka sizin kendinize dokunacak bir günah olur...) (2/el-Bakara, 282).

¹⁰⁷ Sadık Kılıç, a.g.e., s. 33.

bu ona rahatsızlık verirse, işte o mümindir”¹⁰⁸ diye buyurarak işlenen günahın, imanlı olan kalbe rahatsızlık verdiğini vurgulamıştır.¹⁰⁹ Bu anlama gelen bir başka hadisi de şudur: Bir gün “Resulullah Vabisâ’ya şöyle der: İyilik ve günahıtan sormaya gelmiştin değil mi? Vabisâ, evet der. Vabisâ anlatmaya devam eder. Resulullah hemen parmaklarını bir araya topladı ve onlarla göğsüne vurdu da üç defa şöyle dedi: Nefsine danış, kalbine danış ey Vabisâ! İyilik nefsinin içine ısındığı ve kalbinin itminan duyduğu şeydir. Günah ise nefsini tırmalayan ve göğsünde tereddüte yol açandır.”¹¹⁰

Sonuç olarak günah, Yüce Allah’ın koyduğu hükümlere aykırı davranan ve bunun karşılığı dünya ve ahirette manevi ve maddi bazı cezalara konu olan her türlü davranışı kapsamaktadır.¹¹¹

Kuran-ı Kerim ve hadislerde cünah (جناح) kavramının yerine kullanılan başka kelimeler de bulunmaktadır. İsm, zenb, vizr ve hub bunlardan bazılarıdır.¹¹² Bu kelimeler dışında hatâ (hatîe), dalâlet, zulm (zaleme), sa’e (seyyie), ecreme, tağyan, ğay, fısk, hubs, cenef, fuşş, hıns, şatat, fücür, fesad, israf, zeyğ, reyn, kavse, nekb gibi günah kapsamına giren ve Kuran’da failinin kınandığı kavramlar da bulunmaktadır.¹¹³ Biz, diğerlerine nazaran Kuran-ı Kerim’de daha çok kullanılan günah, ism, zenb, vizr ve cürm¹¹⁴ kavramları üzerinde duracağız.

el-İsm (الائم), “geri bırakmak ve gecikmek” anlamındaki esime (ائم) fiilinden türemiş olup, sevabı geciktiren ya da yavaşlatan fiillerin ortak adı için kullanılan bir kavramdır. Diğer masdar hali esâmun (الائم) olan ism (الائم) kelimesinin, ismi faili ise esîmun (ائم), esemun (ائم) ve âsimun (ائم) şeklinde kullanılır.¹¹⁵

Dini kavram olarak insanı sevaptan uzaklaştıran, işlendiğinde cezalandırılmayı hak eden, kalbin huzursuzluk duyduğu davranışlara ism denilmiştir. Kuran-ı Kerim’de çeşitli türevleriyle 48 defa geçen bu kavram bazı ayetlerde şirk,¹¹⁶ küfür¹¹⁷ gibi itikadî günahlar için

¹⁰⁸ el-Buhari, Da’avat, 4; Tirmizi, Sünen, Kıyame, 49.

¹⁰⁹ Sadık Kılıç, a.g.e., s. 35, 36.

¹¹⁰ Sünen-i Darimi, Büyü, 2.

¹¹¹ Şinasi Gündüz, Din ve İnanç Sözlüğü, “Günah”, Vadi Yayınları, Ankara-1998, s. 148.

¹¹² Fikret Karaman, İsmail Karagöz, İbrahim Paçacı, Mehmet Canbulat, Ahmet Gelişgen, İbrahim Ural, Dini Kavramlar Sözlüğü, “Günah”, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 204.

¹¹³ Geniş bilgi için bak. Sadık Kılıç, a.g.e., s. 122-169; Adil Bebek, “Günah”, DİA., c. 14, s. 283.

¹¹⁴ Kuran’da doğrudan cürm geçmemekle birlikte mücrim ifadesi geçtiği için açıklamayı uygun gördük.

¹¹⁵ Ragıb el-İsfehani, a.g.e., s. 100; Sadık Kılıç, a.g.e., s. 122.

¹¹⁶ وَمَنْ يَشَاءْ لِمَنْ ذَلِكَ دُونَ مَا يَغْفِرُ بِهِ يُشْرِكْ أَنْ يَغْفِرَ لَا إِلَهَ إِلَّا يَعْظِيمًا إِنَّمَّا أَفْتَرَى فَقَدْ بِاللَّهِ شُرْكَ كُفْرًا وَمَنْ يَشَاءْ لِمَنْ ذَلِكَ دُونَ مَا يَغْفِرُ بِهِ يُشْرِكْ أَنْ يَغْفِرَ لَا إِلَهَ إِلَّا يَعْظِيمًا إِنَّمَّا أَفْتَرَى فَقَدْ بِاللَّهِ شُرْكَ كُفْرًا (Doğrusu Allah, kendisine ortak koşulmasını başışlamaz. Bunun dışındakileri dilediği kimseler için başışlar. Kim Allah’a ortak koşarsa, kesinlikle büyük bir günah işlemiş olur.) (4/en-Nisa, 48).

kullanılırken; bazı ayetlerde ise kumar oynamak, içki içmek gibi fiilî günahlar¹¹⁸ için kullanılmıştır.¹¹⁹

İsm kelimesinin geçtiği ayetler incelendiğinde, ism kavramına dalalet eden fiillerin günah kavramında olduğu gibi kasdî ve ihtiyarî olarak işlendiği görülmektedir.¹²⁰

ez-Zenb, (الذنب) arkadan gelmek, takip etmek anlamındaki zenebe (ذنب) fiilinden türemiştir. Arap dilinde, “atın uzun kuyruğu (الفرس الوفر الذنب)” tabirinde olduğu gibi arkasından gelen manasında hayvanların kuyrukları için kullanılmıştır. Her şey için arkasından gelen anlamındaki¹²¹ zenb kelimesinin çoğulu zunubün (ذنوب) şeklinde gelir. Sonu kötü bir şekilde sonuçlanan her fiille birlikte de kullanılan zenb kelimesinin¹²² terim anlamı işlendiği takdirde failine ceza vermeyi gerektiren fiilleri ifade etmektedir.¹²³

Zenb kavramının ism, cürm ve masiyet ile eş anlamlı olarak kullanılabileceğini belirten İslam âlimlerine göre, zenb ile ism arasında kapsam farklılığı bulunmaktadır. Zenb kavramı bilinçli veya farkında olmadan işlenen her günah için kullanılırken, ism, sadece kasıtlı ve ihtiyari günahlar için kullanılmıştır.¹²⁴

Kuran-ı Kerim’de tekil ve çoğul sigasıyla toplamda otuz yedi yerde geçen zenb kavramı, Yüce Allah’ın ayetlerini yalanlamak, inkâr etmek,¹²⁵ Allah’a ortak koşmak,¹²⁶ zina etmek¹²⁷ gibi yasaklanan bazı fiiller için kullanılmıştır.¹²⁸

¹¹⁷ وَلَا يَحْسَبَنَّ الْمُشْرِكِينَ إِذَا دَعَوْا لَهُمْ نَصْرًا أَنَّهُمْ يَبْرُدُونَ لَهُمْ نَصْرًا إِذْ يُؤْتَوْنَ بِهِمْ وَلَٰكِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (Bir de o inkâr edenler kendilerini bırakışımızı kesinlikle kendileri için bir hayır sanmasınlar. Biz onları sırf günahlarını artırırsınlar diye bırakıyoruz. Hem onlar için alçaltıcı bir azap vardır.) (3/Al-i İmran, 178).

¹¹⁸ (Eğer bir eşi bırakıp da, yerine başka bir eş almak istiyorsanız, öncekine yüklerle mehir vermiş de olsanız, içinden bir şey almayın. O verdiğiniz (eşinizi) suçlayarak ve açık bir günaha girerek mi alacaksınız?) (4/en-Nisa, 20).

¹¹⁹ Fikret Karaman, İsmail Karagöz, İbrahim Paçacı, Mehmet Canbulat, Ahmet Gelişgen, İbrahim Ural, a.g.e., “Günah”, s. 323, 324.

¹²⁰ Toshihiko İzutsu, Kuran’da Dini ve Ahlakî Kavramlar, 2. baskı, İstanbul-1991, s. 319.

¹²¹ İbn Manzur, a.g.e., “Zenb”, s. 390.

¹²² Ragıb el-İsfehani, a.g.e., “Zenb”, s. 581.

¹²³ Sadık Kılıç, a.g.e., s. 126.

¹²⁴ Sadık Kılıç, a.g.e., s. 126.

¹²⁵ “Tıpkı Firavun hanedanının gidişi gibi ayetlerimizi yalanladılar da Allah onları günahlarından dolayı tutup yok ediverdi. Allah’ın cezalandırması çok şiddetlidir.” (3/Al-i İmran, 11).

¹²⁶ وَلِلَّهِ يَسْأَلُ مَنْ يُعَذِّبُ بِشَاءٍ لِّمَنْ يَغْفِرُ خَلْقٌ مِّمَّنْ بَشَرٌ أَنْتُمْ بَلْ يَدْعُونَكُم بِعَذَابِكُمْ فَلِمَ قُلْ وَأَجَابُوهُ اللَّهُ أَنْبَاءُ نَحْنُ وَالنَّصَارَى الْيَهُودُ وَقَالَتْ

“Bir de Yahudi ve Hristiyanlar, ‘Biz Allah’ın oğulları ve sevgilileriyiz!’ dediler. De ki: Öyleyse, niçin günahlarınızdan dolayı size azap ediyor? Doğrusu siz, Onun yarattıklarından bir beşersiniz, O dilediğini bağışlar, dilediğine de azap eder. Göklerin, yerin ve aralarındakilerin egemenliği Allah’ındır. Sonunda dönüş onadır.” (5/el-Maide, 18).

el- Vizr (الوزر), ağır yük yüklemek ve günah işlemek anlamına gelen vezera (وزر) fiilinden türemiştir. İnsanın fiiliyata geçirmek suretiyle kendi üzerine yüklediği her türlü günah için kullanılan vizr kelimesinin çoğulu evzar (الاوزار)ır. Farklı çekimleriyle Kuran-ı Kerim’de yirmi yedi defa geçmektedir.¹²⁹ Bu kelimenin tekil (vizr) ve çoğul (evzar) türevlerinin geçtiği ayetlerde, kişinin kendi iradesiyle işlediği günahların karşılığının bir başkası tarafından yüklenilmeyeceği ifade edilmektedir.¹³⁰

el-Cürm (الجرم), cereme (جرم) fiilinden türemiştir. Cereme, meyveyi ağacından koparmak, dalından kesmek anlamına geldiği gibi başkasını günaha sevk etmek, cezayı gerektiren bir iş yapmak, itaatsiz olmak gibi manalara da gelmektedir.¹³¹ Ecreme fiilinin ism-i masdarı olan cürm ise dini bir terim olarak, hukuken yasaklanan ve yapılması durumunda failin had ve kısas ile cezalandırılmasını gerektiren eylemlere denir. Kuran-ı Kerim’de ecreme fiili ve bu fiilin ism-i faili olan mücrim kelimesi sıkça geçerken, cürm kelimesi geçmemektedir.¹³² Bazı ayetlerde fiil haliyle kullanılan cürm kavramı,¹³³ bazı ayetlerde ism-i fail sıgasıyla kullanılmıştır.¹³⁴

Cünah, ism, zenb, vizr ve cürm kelimeleri günah kavramı kapsamında değerlendirilecek kelimelerden olup çoğunlukla farkında olarak işlenmiş günahlar için kullanılmıştır.

¹²⁷ (Adam) ‘Yusuf! Sakın bundan kimseye bahsetme. (Kadına dönüp ona da) işlediğin günahtan dolayı, tevbe istiğfar et, sen gerçekten büyük günahkârlardan oldun.’ dedi. (12/el-Yusuf, 29).

¹²⁸ Fikret Karaman, İsmail Karagöz, İbrahim Paçacı, Mehmet Canbulat, Ahmet Gelişgen, İbrahim Ural, “Zenb”, a.g.e., s. 712.

¹²⁹ Fikret Karaman, İsmail Karagöz, İbrahim Paçacı, Mehmet Canbulat, Ahmet Gelişgen, İbrahim Ural, “Zenb”, a.g.e., s. 694.

¹³⁰ (Hiçbir günahkar, başka birinin günahını yüklenmez. Günah yükü ağır gelen, günahını yüklenmesi için (birini) çağırrsa bile, bu kimse akrabası bile olsa, ona bir şey yüklenmez...) (35/el-Fatır, 18); (83/el-Mutaffifin, 29); (16/en-Nahl, 25).
“Onlar, kıyamet gününde kendi günahlarını yükledikleri gibi bilgisizlikleri yüzünden saptırdıkları kimselerin günahlarının bir bölümünü de de yüklenecelerdir. Onlar ne kötü bir yük yükleniyorlar!”

¹³¹ Sadık Kılıç, a.g.e., s. 141, 142.

¹³² Fikret Karaman, İsmail Karagöz, İbrahim Paçacı, Mehmet Canbulat, Ahmet Gelişgen, İbrahim Ural, “Cürm”, a.g.e., s. 108.

¹³³ (O günah işleyenler iman edenlere gülüyorlardı.) (83/el- Mutaffifin, 29).

¹³⁴ (Biraz yiyeceğin, faydalanın. Çünkü siz günahkârlarsınız.) (77/el-Mürselat, 46).

2) Büyük Günahlar

Kelam âlimleri Yüce Allah'ın “Eğer siz yasaklandığınız günahların büyüklerinden uzak durursanız, biz sizin kusur ve kabahatlerinizi örter ve sizi hoş, güzel bir yere sokarız.”¹³⁵ beyanını delil göstererek günahların büyük ve küçük olarak ayrıldığını belirtmişlerdir. Kelamcılara göre günahların büyük ve küçük olarak ayrılmasına delalet eden diğer ilahi beyanlar arasında “...Onlar, ‘eyvah bize, bu kitap ne acayip bir şey, küçük büyük hiçbir şey bırakmamış, hepsini kaydetmiş.’ Bütün yaptıklarını önlerinde hazır bulmuşlardır. Rabbin hiç kimseye zulmetmez.”¹³⁶ ; “Küçük büyük her şey kayda geçirilmiştir.”¹³⁷ ; “ Onlar, günahın büyüklerine ve açık çirkinliklere uzak dururlar...”¹³⁸ ; “Onlar ufak tefek kusurların dışında, günahların büyüklerinden, çirkinliği ve kötülüğü çok açık olan davranışlardan (fuhşiyattan) kaçınırlar...”¹³⁹ ayetleri de zikredilebilir.¹⁴⁰

Kur'an-ı Kerim'de günahların büyük ve küçük olarak ayrıldığı, bazılarının büyük olduğu ve işleyenlerin azaba uğratılacağı belirtilmiş olduğu halde küçük günahların neler olduğu açık bir şekilde belirtilmemiştir. Kadı Abdülcebbar'a göre hangi günahın küçük olduğunu belirtmek, kişiyi günah işlemeye teşvik edeceği için Yüce Allah için caiz olmaz.¹⁴¹ Bu sebeple Eşari, Bakıllani, İbn Füreke ve Ebu İshak el-İsfehani gibi Eşariyye kelamcılarının göre akli delillerle nitelik bakımından bazı günahlar diğerlerine nazaran küçük olsalar bile, ilahi emirlerle bağdaşmayan her türlü günah, büyük günah kapsamındadır.¹⁴²

Mutezile âlimleri, hakkında vaid bulunan her günahın büyük günah olduğunu, küçük günahların da birleşerek büyük günah oluşturabileceğini belirtmişlerdir.¹⁴³

Mutezili âlimlerden olan Kadı Abdülcebbar, “...Allah size imanı sevdirdi, inkârı, fasıklığı ve asi olmayı da size çirkin gösterdi...”¹⁴⁴ ayetinden yola çıkarak günahları en büyük olandan küçük olana doğru hiyerarşik olarak sıralamıştır. Ayete göre en büyük günahın inkâr

¹³⁵ 4/en-Nisa, 31.

¹³⁶ 18/el-Kehf, 49.

¹³⁷ 54/el-Kamer, 53.

¹³⁸ 42/eş-Şura, 37.

¹³⁹ 53/en-Necm, 32.

¹⁴⁰ Geniş bilgi için bak. Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 496-548; Nureddin es-Sabuni, a.g.e., s. 165; Kadı Abdülcebbar, a.g.e., c. 2, s. 524; Ebu'l Hasen el-Eşari, a.g.e., s. 145, 150, 224, 340.

¹⁴¹ Kadı Abdülcebbar, a.g.e., c. 2, s. 526.

¹⁴² Adil Bebek, “Kebire”, DİA., c. 25, Ankara-2002, s. 164.

¹⁴³ Ebu'l-Hasen el-Eşari, a.g.e., s. 224.

¹⁴⁴ 49/el-Hucurat, 7.

etmek olduğunu, ardından gelen büyük günahın ise fasıklık yapmak olduğunu ve son olarak da ayette zikredilen isyanın küçük günah olabileceğini belirtmiştir.¹⁴⁵

Büyük günahları “kebire”, küçük günahları “sagire” olarak adlandıran kelimeler âlimlerinin çoğu Yüce Allah’ın çirkin olarak vassettiği, yasakladığı ve karşılığında dünyevi ve uhrevi ceza öngördüğü her davranışı kebare olarak nitelemişlerdir.¹⁴⁶ Bazı âlimler büyük günahı (kebireyi), kişiyi Yüce Allah’a asi kılan her türlü günah olarak tanımlarken; bazı âlimler ise, zatı itibarıyla günahları büyük küçük olarak ayırmayıp, büyük günahı kişinin yapmakta ısrar ettiği günahdır diye tanımlamışlardır.¹⁴⁷

Nureddin es-Sabuni, günahların zatı bakımından büyük ve küçük olarak vasıflanamayacağını, bir günahın dindeki yerinin diğer günahlara izafe edilerek tespit edilebileceğini belirtmiştir.¹⁴⁸ Bir kişinin kasden canına kıymak, farkında olmadan yanlışlıkla cana kıymakla kıyaslandığında büyük olarak adlandırılabilirken, gıybet etmek iftira ile kıyaslandığında küçük günah olarak adlandırılabilir.

Ehl-i Sünnet âlimleri hatayla yapılan ya da dinen yasak olduğu bilinmeden işlenen kötü amelleri, yasaklandığı bilinerek, bilinçli bir şekilde işlenen kötü amellerden de ayırmıştır. Kötü amellerin hangi niyetle yapıldığının bilinmesinin İslam hukuku açısından önemini vurgulayan İslam âlimleri, açlığını gidermek için hırsızlık yapanla, zengin olmak için hırsızlık yapan kişinin aynı cezaya müstahak görülmesinin adaletli olmadığını belirtmişlerdir. Nitekim Hz. Ömer halifeyken kıtlık ve açlığın yaşandığı dönemde el kesme cezasını uygulamamıştır. Hz. Peygamber (sav.) de “Allah benim ümmetimin hata ile unutarak veya baskı ve tehdit altında işlemiş olduğu günahları bağışlamıştır,”¹⁴⁹ buyurmuştur.

Ebu Mansur el-Maturidi, günahların büyük ve küçük olarak ayrıldığına dair nakli delilleri sunduktan sonra, “Şüphesiz Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günahları) ise dilediği kimseler için bağışlar. Allah’a şirk koşan kimse, şüphesiz büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur;”¹⁵⁰ ayetinden yola çıkarak büyük günahların iki kısımdan oluştuğunu belirtmiştir. Ayette, umumi olarak inkârı niteleyen şirk, büyük günah olduğu ve Yüce Allah tarafından bağışlanmayacağı açıkça bildirilmiştir. Şirk dışında olanları dilediği kimse için bağışlaması ifadesinden şirk dışında da büyük günahlar

¹⁴⁵ Kadı Abdülcebbar, a.g.e., c. 2, s. 524.

¹⁴⁶ Taftazani, a.g.e., s. 262.

¹⁴⁷ Nureddin es-Sabuni, a.g.e., s. 165.

¹⁴⁸ Nureddin es-Sabuni, a.g.e., s. 165.

¹⁴⁹ İbn Mace, Talak, 16.

¹⁵⁰ 4/en-Nisa, 48.

olduğu anlaşılmaktadır. Şirkin dışındakilerden kastedilenin küçük günahlar olduğunu söylemek imkân dâhilinde değildir. Çünkü Yüce Allah başka bir ayette büyük günahlardan sakınanların, kusur ve hatalarını örteceğini¹⁵¹ belirli bir kıstas getirmeden va'd ederken söz konusu ayette, şirk dışındaki günahları dilediği kimse için bağışlayacağına dair kıstas getirmiştir.

Dolayısıyla Maturidi'ye göre imanın zıddı olan küfür ve şirk, kişiden mümin vasfını yok ettiği için diğer büyük günahlardan farklı olmalıdır. Maturidi bu sebeple büyük günahları, itikadda kebir ve fiillerde kebir olarak ikiye ayırmış; itikadda kebir olarak isimlendirdiği büyük günahların failinden mümin vasfını yok edeceğini, fiillerde kebir olarak isimlendirdiği büyük günahların failinin ise mümin vasfını taşımaya devam edeceğini belirtmiştir.¹⁵² Nureddin es-Sabuni ise, kişiyi, küfre düşüren büyük günahları, mutlak kebir olarak isimlendirirken,¹⁵³ meşhur müfessir Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır kişiyi küfre düşürecek amelleri, “fiilî inkâr” olarak isimlendirmiştir.¹⁵⁴

İtikadda kebir ya da mutlak kebir olarak isimlendirilen ve kişinin küfre düşmesine sebep olan büyük günahlar sadece kalbi ya da ameli fiiller olmayıp kavli fiilleri de kapsamaktadır. İslam literatüründe kişiyi küfre düşürecek olan bu sözlere ise elfaz-ı küfür ismi verilmiştir. Dolayısıyla mutlak kebir denilen büyük günahların, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın ameli boyutunu zikrettiği fiili inkâr tabiri yanında, kavli ve kalbi inkârı da kapsadığını belirtmek gerekir.

Kur'an-ı Kerim'de “*Üzerlerine Allah'ın adının anılmadığı (hayvanlardan) yemeyin. Şüphesiz, bu fişktir (büyük bir günahdır). Muhakkak ki şeytanlar kendi dostlarına, gizlice sizinle mücadele etmelerini söylerler. Eğer onlara itaat ederseniz, siz de müşrik olursunuz;*”¹⁵⁵ ayetinde bahsedildiği gibi itikadda kebir (mutlak kebir) kapsamına girecek birçok büyük günahtan bahsedilmiştir. Fakat bu çalışmamızın gayesi kişiyi küfre düşürmeyen büyük günahların kişinin imanı üzerindeki etkisinin ne olduğunun incelenmesidir. Bu sebeple çalışmamızda zikredilen büyük günahlardan kastedilenin kalbi, kavli ve ameli küfürle ilgili olmadığını belirtmeliyiz. Zira tüm İslam âlimleri bu küfür çeşitlerinin kişiyi imandan çıkardığı konusunda ittifak etmişlerdir.

¹⁵¹ “Eğer siz yasaklandığınız günahların büyüklerinden uzak durursanız, biz sizin kusur ve kabahatlerinizi örter ve sizi hoş, güzel bir yere sokarız.” (4/en- Nisa, 31).

¹⁵² Ebu Mansur el- Maturidi, a.g.e., s. 510, 511.

¹⁵³ Nureddin es-Sabuni, a.g.e., s. 165.

¹⁵⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, a.g.e., c. 2, s. 418, 419

¹⁵⁵ 6/el-Enam, 121.

Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de, haram ayda savaşmanın, insanları Allah'ın yolundan çevirmenin, Allah'ı inkâr etmenin, Mescid-i Haram'ın ziyaretine mani olmanın, fitne çıkarmanın, adam öldürmenin,¹⁵⁶ şarap ve kumarın,¹⁵⁷ yetim malı yemenin,¹⁵⁸ geçim endişesi ile çocukları öldürmenin,¹⁵⁹ iftira atmanın,¹⁶⁰ Allah'ın Resulu'ne rahatsızlık vermenin ve kendinden sonra hanımlarıyla nikâhlanmanın¹⁶¹ büyük günah olduğunu sarih bir şekilde bildirmiştir. Kelam âlimleri bu günahlar dışında hırsızlık gibi dünyevi ceza gerektiren, işlendiğinde Allah'ın gazabına uğranacağını ve uhrevi ceza gerektireceğini bildiren, kâfirlerin fiillerine benzetilen, zina gibi kötü bir yol olduğunu açıklayan ayetlerdeki amellerin de büyük günah olduğunu belirtmişlerdir. Bunlara Hz. Muhammed (sav.)'den rivayet edilen hadisleri de ilave ettiğimizde net bir şekilde büyük günahların sayısını veremesek de İbn Hacer el-Heytemi, *ez-Zevacir* adlı eserinde 467 tane büyük günahtan bahsederken, bu sayıyı 700'e çıkararak da olduğu gibi, 70 ile sınırlayanlar¹⁶² da bulunmaktadır.

Yüce Allah Kuran'da hangi fiillerin küçük günah olduğunu belirtmemiş ise de bazı fiillerin büyük günah olduğunu belirterek, müminlere bu fiilleri işlemekten kaçınmalarını emretmiştir. Her ne kadar günahların hafife alınmaması için naslarda küçük günah ayrımı yapılmamış olsa bile işlenen günahın hangi niyetle ve hangi yollarla işlendiğinin dikkate alınarak büyük ve küçük günah ayrımının yapılması mümkündür. Dolayısıyla sonuç olarak denilebilir ki kötü fiillerin birbirine izafe edilerek ve hangi koşullar ve sebeplerle işlendiği de göz önünde bulundurularak büyük ve küçük günah olarak ayrılması daha doğru olacaktır.

¹⁵⁶ “Sana o saygı gösterilmesi gereken aydan ve onda savaşmaktan soruyorlar. De ki, ondaki savaş, büyük bir günahtır. Bununla birlikte Allah yolundan alıkoymak, Onu inkâr etmek, Mescid-i Haram'a gitmeyi engellemek, onun çevresinde yaşayanları oradan çıkarmak, Allah katında daha büyüktür. Fitne, öldürmekten daha büyüktür...” (2/el-Bakara, 217).

¹⁵⁷ “Sana şarap ve kumardan soruyorlar. De ki, bu ikisinde büyük bir günah, bir de insanlara bazı faydalar vardır. Fakat günahları faydalarından daha büyüktür...” (2/el-Bakara, 219).

¹⁵⁸ “Allah'tan korkun da yetimlere mallarını verin. Temizi pisle (helali haramla) değiştirmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahtır.” (4/en-Nisa, 2).

¹⁵⁹ “Yoksulluk korkusuzla çocuklarınızı öldürmeyin. Rızkı onlara da size de biz vermekteyiz. Muhakkak onları öldürmek büyük bir suçtur.” (17/el-İsra, 31).

¹⁶⁰ “Siz bunu o zaman dillerinizle (hiçbir araştırma, soruşturma yapmadan), ağızdan öğreniyor, ağızlarınızla hakkında hiçbir bilginiz olmayan şeyi söylüyordunuz. Bunun küçük, basit bir şey olduğunu sanıyordunuz. Oysa bu, Allah katında çok büyüktür.” (24/en-Nur, 15).

¹⁶¹ “Ey iman edenler, vaktine bakmaksızın, size yemek için izin verilmedikçe, peygamberin evlerine girmeyin... O öldükten sonra, eşlerini nikâhlamanız da caiz olmaz. Çünkü bu günah, Allah katında çok büyüktür.” (33/el-Ahzab, 53).

¹⁶² Adil Bebek, “Kebire”, a.g.e., s. 164.

2. BÖLÜM

İMAN- AMEL MÜNASEBETİ

A) AMEL İMANIN TEZAHÜRÜDÜR

Kelam ekollerinden Mutezile, Hariciyye mezhepleri amelin imandan bir cüz olduğunu, amelin olmamasıyla imanın da yok olacağını savunmuşlardır. Ehl-i Sünnet âlimlerine göre ise amel imanın bir parçası değil, kişinin mümin olduğunun zahiri bir işaretidir.

Yüce Allah daha önce namazlarını Mescid-i Aksa'ya yönelerek kılan Müslümanların kiblesini Mescid-i Haram olarak değiştirdiğini ve ayetin sonunda, daha önce Mescid-i Aksa'ya yönelerek kılınan namazlar için, “Allah sizin imanlarınızı boşa çıkaracak değildir”¹ diye buyurması, Mutezile'ye göre iman ile amelin aynı şey olduğunun kanıtıdır. Oysaki ayette ifade edilen imandan maksat, ilk zamanlar Müslümanların kiblesinin Mescid-i Aksa olduğuna dair inançlarıdır. Çünkü Hz. Muhammed (sav.) Medine'ye hicret ettikten sonra, Kudüs'e yönelerek namaz kılmakla emrolunmuş, Müslümanlar da, Yüce Allah'ın emri gereğince Hz. Muhammed (sav.)'e itaat ederek, namazlarını Kudüs'e yönelerek kılmışlardır. Dolayısıyla Allah'ın emri olduğu için namazları Kudüs'e yönelerek kılınması gerektiğine iman, inanç esası iken, namazların fiilen eda edilmesi, bu inancın, ameli yansımasıdır. Yani inanç olmadan o inancı ortaya çıkaran amel bir anlam ifade etmez. Dolayısıyla, ayeti, namazların Kudüs'e yönelerek kılınmasının farz olduğunun tasdikinin ve bu tasdik doğrultusunda kılınan namazın boşa çıkmayacağı şeklinde anlamak gerekir.² Zira ayet, kible değiştirilmeden önce, Allah'ın emri olmasına rağmen, Kudüs'ün aksi bir yöne yönelerek kılınan namazların kabul olmayacağı anlamını da işaret etmektedir. Ayetin sonundaki “Allah imanınızı boşa çıkaracak değildir” diye tercüme edilen “إِيمَانُكُمْ لِيُضَيِّعَ اللَّهُ كَانَ وَمَا” lafzını, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, “Allah sizin sürekli ve kalıcı imanınızı veya imanınızın iz ve belirtisi olan namazlarınızı asla boşa çıkarmak istemez”, şeklinde tefsir etmiştir.³

İmam Şafi, İmam Malik, Ahmed b. Hanbel, İbn Teymiyye gibi Selefîyye mezhebi âlimleri, her ne kadar imanı kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve uzuvlarla ameldir diye tanımlasalar da, amelin, imanı oluşturan zaruri bir parçası olmadığını belirtmişlerdir.

¹ “...Kibleyi daha önce yöneldiğin Kabe kılışımız da sırf bunun içindir. Peygamberin izinde yürüyenleri, iki ökçesi üzerinde geri döneceklerden ayıralım diye..Bu durum elbette ki Allah'ın hidayet ettiği kimselerden başkasına ağır gelecektir. Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir ve Allah, insanlara son derece şefkatli ve merhametlidir.”(2/el-Bakara, 143).

² Seyyid Şerif Cürçani, a.g.e., c. 3, s. 622.

³ Elmalılı Muhammed Hamadi Yazır, a.g.e., c. 1, s. 512.

İbn Teymiyye iman ve amel arasındaki ilişkiyi bazı bileşik elementlerin parçalara ayrılmasıyla zati yapısının bozulacağından hareketle açıklamıştır. Birleşik bir elementin parçalara ayrıldığında elde edilen parçalar, ilk baştaki elementi karşılamıyorsa, bu parçaların elementin varlığı için zorunlu olduğuna hükmedilir. Fakat bir ağacın bazı dallarının kesilmiş olması ona ağaç ismini vermeye engel değildir.⁴

İbn Teymiyye'ye göre, Yüce Allah'ın göndermiş olduğu ilahi kitapların ve peygamberlerin hepsine birden inanmak gibi inanç esasları imanın zorunlu bir parçası iken, Allah'ın emrettiği namaz kılmak, oruç tutmak gibi taatleri yerine getirmek; ya da içki, kumar gibi yasakladığı fiillerden uzak durmak imanın zorunlu bir parçası değildir. Kişi, icma ile zorunlu olduğu tespit edilmiş inanç esaslarından birine inanmamakla mümin vasfını kaybederken, taatleri yerine getirmemek ya da yasaklanan fiilleri işlemekle mümin vasfını kaybetmez. Çünkü Yüce Allah, Kuran-ı Kerim'de emrine itaat etmeyenlere, iman edenler diye hitap etmektedir. *“Ey iman edenler, niçin yapmayacağınız şeyi söylersiniz? Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allah katında çok çirkin bir davranıştır.”*⁵; *“Ey iman edenler, size ne oldu da Allah yolunda savaşa çıkın denilince, yerinize çakılıp kaldınız?...”*⁶ ayetlerinde Yüce Allah dini vecibeleri yapmamalarına rağmen, müminlerin üzerinden iman vasfını kaldırmamış, onları sadece ikaz edip, kınamıştır. Dolayısıyla el-Maturidi'ye göre iman, kalbin fiili olduğu için, beden fiili olan ameller imanın bir parçası olamaz.⁷

Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde iman edenler ve salih amel işleyenlerin atıf harfi olan “ı” (vav) ile birbirinden ayrılması,⁸ iman ile amelin birbirinden farklı olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca kalpteki tasdik azlık ya da çokluk kabul etmediği halde, ameller konusunda müminler birbirinden farklı olabilirler.⁹ İman edenler için az ya da çok iman ediyor gibi nicelik ifadeleri kullanılması mümkün değilken; salih amel işleyenler için ameli az ya da çok gibi nicelik ifadeleri kullanılması mümkündür. Nitekim Yüce Allah kıyamet gününde amellerin tartılacağını¹⁰ bildirmiştir.

⁴ İbn Teymiyye, a.g.e., s. 92, 93.

⁵ 61/ es-Saff, 2, 3.

⁶ 9/et-Tevbe, 38.

⁷ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 572, 573.

⁸ *“İman eden ve iyi işler yapan, namaz kılıp zekât veren kimselerin Rableri katında ecirleri şüphesiz kendilerininindir...”* (2/el- Bakara, 277) ; *“İman eden ve güzel amel işleyenleri Rableri, onları imanları sebebiyle hidayete erdirir...”* (10/ el-Yunus, 9) ; *“İman eden ve salih amel işleyenler, edeple Rablerine boyun eğenler var ya, işte onlar cennetlidir...”* (11/ el-Hud, 23).

⁹ Ebu Hanife, *“el-Vasiyye”*, a.g.e., s. 66.

¹⁰ *“O gün amellerin tartılması da hakır. Kimlerin sevabı ağır basarsa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”* (7/el-Araf, 8).

Ebu Hanife'ye göre, amel ve imanın birbirinden farklı olduğunun akli delillerinden biri de, müminin bazı durumlarda bazı amellerden muaf tutulmasının imanına zarar vermemesidir. Nifas ve hayız halindeki bir kadından, namaz ve oruç kaldırıldığı halde, imanın kaldırıldığını ya da imanın terk edilmesinin emredildiğini söylemek caiz değildir. Fakire, maddi gücü elverene kadar zekât vermek, hacca gitmek farz değilken, fakir iman etmekten sorumlu tutulmuştur.¹¹

Bilindiği gibi, Kuran-ı Kerim ayetleri Hz. Muhammed (sav.)'e bir defada indirilmemiş, peyderpey parçalar halinde indirilmiştir. Yirmi üç yılda indirilmesi tamamlanan Kuran ayetleri incelendiğinde, Mekke döneminde indirilen ayetlerin daha çok inanç esaslarıyla ilgili olduğu görülürken, Medine döneminde indirilenlerin dini taatlerle ilgili olduğu görülmektedir. Eğer amelin yokluğuyla imanın yokluğuna hükmedilseydi, henüz dini vecibeleri içeren ayetlerin nazil olmadığı Mekke dönemindeki Hz. Ebubekir, Hz. Ali, Hz. Hatice gibi ilk Müslümanların, hatta Hz. Muhammed (sav.)in mümin olmadığını söylemek icap ederdi.¹² Fakat bu söylem, nassa aykırı olup, kişiyi de küfre düşürür. Nitekim Yüce Allah birçok ayette, ameli olmayan kişiye mümin¹³ diye hitap etmiştir.

Seyyid Şerif Cürcani'ye göre, eğer amel imandan bir parça olsaydı, şirkin imanla çeliştiği konusunda icma olduğu gibi, dini vecibeleri yapmanın da şirkle çelişmesi konusunda icma olması gerekirdi.¹⁴

Kur'an-ı Kerim'de anlatılan Hz. Musa kıssasında, Firavun'un sihirbazları Hz. Musa'nın mucizesi karşısında, secdeye kapanıp iman etmişler; Firavun'un işkence ve ölüm tehdidinde rağmen, tam bir teslimiyetle canlarını Müslüman olarak alması için, Allah'a dua etmişlerdir.¹⁵ Ehl-i Sünnet âlimlerine göre, sihirbazlar, ömürleri yetmediği¹⁶ için dini taatleri yerine getirmemiş olsalar bile, kalben tam bir teslimiyetle iman etmiş oldukları için, cennetlik

¹¹ Ebu Hanife, "el-Vasiyye", a.g.e., s. 60.

¹² Ebu Hanife, "el-Vasiyye", a.g.e., s. 67.

¹³ "İman eden kullarıma, kendisinde hiçbir alım satımın ve dostluğun olmadığı gün gelmeden önce namazı kılmalarını, kendilerine rızık olarak verdiklerimizden gizli ve açık olarak infak etmelerini söyle." (14/el İbrahim, 31) ; "Ey İman edenler, namaza kalkacağınız zaman, yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi, başlarınızı mesh edip, topuğa kadar ayaklarınızı yıkayın..." (5/el-Maide, 6).

¹⁴ Seyyid Şerif Cürcani, a.g.e., c. 3, s. 628.

¹⁵ Bak. 7/el-Araf, 106-126.

¹⁶ Kuran-ı Kerim'de sihirbazların Firavun tarafından öldürdüğü açık bir şekilde bildirilmemiştir. Fakat, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hz. Musa'nın mucizesi hakkındaki şüphenin ortadan kaldırılması ve sihirbazların bu mucize karşısında gösterdikleri teslimiyetin hakiki olduğunun ispatı açısından, sihirbazların öldürülmüş olmalarını, kıssanın hikmetine daha uygun bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca sihirbazların öldürüldüğüne dair İbn Abbas'tan rivayet edilen bir haber de bulunduğunu zikretmiştir. (Geniş bilgi için bak. Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., c. 4, s. 269).

olmuşlardır. Ehl-i Sünnet âlimlerinin bu konudaki icması, amelin imandan bir parça olmadığını kanıtlamaktadır.¹⁷

Ehl-i Sünnet âlimlerine göre, amelin imanın zorunlu bir parçası olmaması, iman ile amel arasında hiçbir ilişkinin olmadığı anlamına gelmez. Eğer aralarında bir ilişki olmasaydı birçok ayette iman edenlerle salih amel işleyenler, birbirini ardına zikredilmezdi. Yüce Allah'ın, Kur'an-ı Kerim'de salih amel işleyenlerden önce, iman edenlere hitap etmesi, Ebu Hanife'nin de belirttiği gibi, amelin imandan sonra gelen bir unsur olduğunun delilidir. Nitekim Allah'a iman etmeyen bir kişiden namaz kılması, oruç tutması beklenemez. Zira kişi namaz kılıp oruç tuttuğu için iman etmiş olmaz, iman ettiği için namaz kılıp, oruç tutar. İslam fıkhına göre, kişinin namaz, oruç, hac gibi dini emirlerden sorumlu olmasının bir şartı da, *“Ey iman edenler, üzerlerinize oruç yazıldı...”*¹⁸; *“...Muhakkak ki namaz, müminlere belirli zamanlarda farz kılınmıştır,”*¹⁹ ayetlerinden anlaşılacağı üzere mümin olmasıdır. Dolayısıyla amel, imanın bir parçası değil, imanın tezahürüdür.²⁰

Yüce Allah *“Kim de mümin olarak salih ameller işlerse, o ne bir zulümden, ne de (hakkının) çiğnenmesinden korkar.”*²¹; *“Ayetlerimizi ve ahirete kavuşacaklarını yalanlayanların bütün amelleri boşa gitmiştir,”*²² ayetlerinde, salih amellerin kabul olmasını, iman etmiş olma şartına bağlı kılmıştır. Şart ise şart kılınan şeyden farklıdır.²³ Kendisine şart kılınmış olan salih amel, imanın tezahürü olduğu müddetçe Yüce Allah katında anlam kazanmaktadır.

Kişinin iman esaslarını kalben tasdik ettiği halde, dini vecibelerden hiçbirini yapmaması, ya da küfre delalet eden ameller dışındaki yasakları, rahatsızlık duymadan işlemesi, düşünülemez. Bu, İslam dinini sadece düşünsel alana hapsedmek olup, kişiyi deizme düşürebilir. Ayrıca amelden yoksun olan bir imanın, zamanla yok olma tehlikesi de mevcuttur. Dolayısıyla amelin imandan tamamen bağımsız olduğu söylenemez.

İman ve amel arasındaki ilişkiyi ağaç metaforu üzerinden anlatmak mümkündür. Ağacın kökünün, imanın kalpteki tasdik boyutunu, ağacın meyvelerinin ise, imanın amel

¹⁷ Ebu'l-Muin en-Nesefi, Bahru'l-Kelam, s. 65.

¹⁸ 2/el-Bakara, 183.

¹⁹ 4/en-Nisa, 103.

²⁰ Beyazizade Ahmed Efendi, a.g.e., s. 40; Ebu Mansur el- Maturidi, a.g.e., s. 518.

²¹ 20/et-Taha, 112.

²² 7/el-Araf, 147.

²³ Nureddin es-Sabuni, a.g.e., s. 171.

boyutunu simgelediğini belirterek,²⁴ iyi bakılmadığı için meyvesi yetişmeyen bir ağacın, zamanla kökünün de çürüyüp yok olacağı gerçeğine vurgu yapılabilir. Yani iman, amelle beslenmediği sürece yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Özetleyecek olursak iman, amelin kabul edilme şartı bakımından zorunludur. İmanın ameli boyuta ulaşması için ise kalpteki imanın şüphe içermeyen ve samimi bir tasdik olması ve işlenen salih amellerle sağlamlaşması gerekir.

B) İMAN VE İSLAM

İslam âlimlerinin çoğu iman ile İslam'ın aynı anlamı ihtiva ettiğini belirtmiş, bir kısmı ise iman ile İslam kavramlarının aynı anlamı ihtiva etmediklerini, fakat aralarında anlam ilişkisi olduğunu ifade etmişlerdir.

İslam (اسلام), silm (سلم) kökünden türemiş olup, kelime anlamı sulh ve selamet gayesiyle tâbi ve teslim olmak, itaat etmektir.²⁵ İtaat etmek anlamındaki İslam, tüm taatleri de imandan sayan İslam âlimlerinin çoğuna göre imanla birebir aynı anlamdadır.²⁶

İmanı yalnızca kalple tasdik etmek olarak tanımlayan Ehl-i Sünnet âlimlerinin çoğuna göre teslim olmak, itaat etmek anlamındaki İslam ile tasdik etmek anlamındaki iman aynı anlamda iken, bazı âlimlere göre farklı anlamlardadır.

İman ile islam terimlerinin farklı anlamlarda olduğunu belirten âlimlerden biri de İbn Teymiyye'dir. İbn Teymiyye'ye göre, Kuran-ı Kerim'de "أَسْلَمْنَا" (teslim olduk) lafzının, "أَمَّنَّا" (iman ettik) lafzından ayrı kullanılması,²⁷ isim halindeki İslam ve imanın farklı anlamlarda olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca Yüce Allah, "Orada bulunan müminleri çıkardık. Bir ev dışında, orada hiçbir Müslüman bulamadık,"²⁸ beyanıyla, "سلم" (seleme) fiilinin ism-i faili olan "المسلم" (el-Müslim) ile "أمن" (amene) fiilinin ism-i faili olan "المؤمن" (el-mümin) kelimelerini ayrı ayrı zikretmiştir.²⁹

Söz konusu ayette, önceki ayetler de dikkate alındığında, çoğunun iman etmeyip, kötü fiiller işlediği için, Allah'ın üzerlerine taş yağdıracağını vaat ettiği Lut kavminden bahsedildiği anlaşılmaktadır. Yüce Allah, Lut kavminden iman edenlerin, zarar görmemesi

²⁴ Mustafa İslamoğlu, İman, Düşün Yayıncılık, 19. baskı, İstanbul-2012, a.g.e., s. 257.

²⁵ Ragıp el-İsfehani, "seleme", a.g.e., s. 746, 747.

²⁶ Bekir Topaloğlu, Yusuf Şevki Yavuz, İlyas Çelebi, İslam'da İnanç Esasları, Çamlıca Yayınları, 23. baskı, İstanbul-2016, s. 37, 38

²⁷ "Bedeviler, iman ettik, dediler. De ki, siz henüz iman etmediniz, ancak, iman kalplerinize girmemiş olduğu halde, (Allah'a) teslim olduk (boyun eğdik) deyin." (49/el-Hucurat, 14).

²⁸ 51/ez- Zariyat, 35,36.

²⁹ İbn Teymiyye, a.g.e., s. 31.

için, bazı melekleri görevlendirmiş ve onlardan, iman edenleri, şehirden çıkarmalarını emretmiştir.³⁰ Hz. Lut'un karısı da şehirde bırakılanlar arasındadır. Ayette açıkça Hz. Lut'un karısının helak olduğu bildirilmese bile, Kuran'da onun Hz. Lut'a hıyanet ettiği için kâfir olduğunu ve helak edileceğini bildiren başka ayetler³¹ bulunmaktadır.

İbn Teymiyye'ye göre, ayette, mümin ve Müslüman terimlerinin ayrı kullanılmasının sebebi, Lut'un karısının, eşinin dinine iman ediyor gibi görüldüğü halde, kalben iman etmemesidir. Hz. Lut (as.)'un karısı, kalbinde iman olmadığı halde, iman ediyor gibi görüldüğü için ayette, mümin değil, Müslüman olarak anılmıştır. Bu sebeple ayette şehirden çıkarmaktan bahsedilirken, mümin terimi kullanıldığı halde, şehirde kalmaktan bahsedilirken Müslüman terimi kullanılmıştır.³² Dolayısıyla, imanı kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve uzuvlarla ameldir şeklinde tanımlayan İbn Teymiyye'nin, islami, zahiri anlamda teslim olmak şeklinde tanımladığı anlaşılmaktadır. Fakat zahiri olarak teslim olmak, boyun eğmek, bazen kalben tasdik etmekle birlikte de gerçekleşebilir. Nitekim kalben iman edenler, Allah'a olan teslimiyetlerini amelleriyle zahiri olarak da gösterirler.

Bu sebeple İbn Teymiyye'ye göre iman ve İslam anlam itibarıyla birbirinden farklı olsa da aralarındaki ilişki iman ve amel arasındaki ilişki gibidir. İslam, imanın zahiri işareti olan amel boyutunu ifade edeceği gibi, iman etmeksizin dünyevi menfaatler sebebiyle görünüşte Allah'ın emirlerine teslim olmayı da ifade eder. Sözlük anlamları itibarıyla İmanın islamdan daha kapsamlı olduğunu belirten İbn Teymiyye'ye göre, her mümin, imanını, zahiri olarak göstermekten hali kalamayacağı için aynı zamanda Müslüman iken; her Müslüman, eğer iç âlemi ile de müslimse, aynı zamanda mümin olarak anılır.³³

Cibril hadisi olarak bilinen rivayette iman esaslarının, Yüce Allah'a, peygamberlerine, meleklerine, kitaplarına, ahret gününe ve kaza ve kadere iman olarak belirtilirken; İslam esaslarının kelime-i şehadet getirmek, namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek ve zekât vermek olarak belirtilmesi iman ve islamın farklı anlamlar taşıdığını göstermektedir. Hadise göre iman esasları, dinin nazari yönünü teşkil etmekteyken; İslam esasları ameli yönünü teşkil etmektedir. Çünkü iman esaslarını kavrayan akıl ve aklın kavradığını kabul ve tasdik eden

³⁰ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, a.g.e., c. 7, s. 548.

³¹ “Elçilerimiz Lut'a geldiklerinde, beti benzi soldu, daraldı. Ona korkma, üzülme, biz seni vekarın dışında aileni kurtaracağız. O (karın geride kalıp, helak edilenler arasına katılacak) dediler. (29/el-Ankebut, 33) ; “Allah inkar edenlere Nuh'un karısıyla, Lut'un karısını örnek verdi. O iki kadın kullarımızdan birer salih kulun nikâhları altındaydılar, onlara ihanet ettiler. Onun için de o iki salih kul, onları Allah'ın azabından zerrece kurtaramadı. O iki kadının ikisine de, girin ateşe, girenlerle beraber, denildi.” (66/et-Tahrim, 10).

³² İbn Teymiyye, a.g.e., s. 32.

³³ İbn Teymiyye, a.g.e., s. 34.

kalp, insanın batını hassalarındandır. Dinin ameli yönünü ifade eden İslam esasları ise zahiri uzuvlarla yerine getirilir. Dolayısıyla, İslam dininin, iman esaslarını kalbiyle tasdik eden kişi Yüce Allah katında mümin iken, dili ile ikrar eden kişi insanlar arasında Müslüman olarak isimlendirilir.³⁴ Şeriate göre, bir kimsenin, kalben iman etmese dahi, görünürde İslam'a teslim olması, o kimsenin, insanlar arasında Müslüman olarak muamele görmesini gerekli kılmaktadır.

Yine İbn Teymiyye, Ahzab Suresi'ndeki “ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ الْمُسْلِمِينَ إِنَّ ” “Şüphesiz Allah'a boyun eğen erkekler ve kadınlar, inanan erkekler ve kadınlar”³⁵ şeklinde devam eden ayette mümin ve Müslim kelimelerinin ayrı zikredilmesinden dolayı, İslam ve imanın ayrı anlamları ihtiva ettiğini belirtmiştir.³⁶

İbn Teymiyye, Saad b. Ebi Vakkas'dan rivayet edilen hadiste Hz. Muhammed (sav.)'in mümin ve Müslim terimlerini ayrı kullandığına dikkat çekmiştir. Bu rivayette, “Saad b. Ebi Vakkas diyor ki: Bir gün Hz. Peygamber (sav.) huzuruna gelen birkaç kişiye sadaka vermiş, fakat bir kişiye hiçbir şey vermemişti. Bunun üzerine kendisine, Ya Resulullah falancaya sadaka vermedin. Oysa o mümindir, dedim. Peygamberimiz (sav.) bana, o kimse Müslim midir ki, diye karşılık verdi. Bir süre sonra yine kendimi tutamayarak Peygamber (sav.)'e, Ya Resulullah, falancaya ve falancaya sadaka verdiğin halde, falancaya vermedin. Oysa o kişi mümindir, dedim. Peygamberimiz (sav.) yine bana iki veya üç kere üst üste, o kişi Müslim midir, diye karşılık verdikten sonra, bana aslında daha çok sevdiği o kimseyi bırakarak, diğer birkaç kişiye sadaka vermesinin sebebinin sadaka verdiği kimselerin Allah tarafından sürüne sürüne cehenneme atılmalarından duyduğu endişe olduğunu anlattı.”³⁷

İbn Teymiyye'ye göre, hadiste, kalbindeki imanı zayıf olduğu halde, Yüce Allah'a itaat ediyor olarak görünen kişi Müslüman, kalbinde kuvvetli bir imana sahip olan kişi ise mümin olarak isimlendirilmiştir. İbn Teymiyye, Hz. Muhammed'in sadakayı kuvvetli bir imana sahip olan mümine vermeyip, zayıf itikatlı olan Müslime vermesinin sebebinin ise, zahirde Müslüman olanların yoksulluk sebebiyle dinden dönüp, cehenneme atılmalarından duyduğu endişeye bağlamıştır.³⁸

³⁴ Bekir Topaloğlu, Yusuf Şevki Yavuz, İlyas Çelebi, İslam'da İnanç Esasları, Çamlıca Yayınları, 23. Baskı, İstanbul-2016, s. 35; Mustafa İslamoğlu, a.g.e., s. 260, 261.

³⁵ 33/el-Ahzab, 35.

³⁶ İbn Teymiyye, a.g.e., s. 33.

³⁷ İbn Teymiyye, a.g.e., s. 33.

³⁸ İbn Teymiyye, a.g.e., s. 34.

Sosyoloji biliminin ulaştığı sonuçlara göre, göçebe hayatı yaşayan bedevilerin, İslam dinini algılayış tarzı yerleşik hayata geçmiş olan insanlara göre daha yüzeyseldir. İslam tarihine bakıldığında, İslamı zahiri bakış açısıyla yüzeysel olarak değerlendiren göçebe bedevilerin İslamın siyasi nüfuzundan faydalanmak için Müslüman oldukları görülmektedir. Kalplerinde tam bir teslimiyet olmadığı halde siyasi olarak nüfuz kazanmak ve kıtlık, açlık gibi sosyal sebepler yüzünden dilleriyle kelime-i şهادet getirerek Müslüman olacakları düşüncesi onların yüzeysel din algılarının bir sonucudur.³⁹ Dolayısıyla, Saad b. Ebi Vakkas'tan rivayet edilen hadisi ve “bedeviler iman ettik dediler, de ki, siz henüz iman etmediniz, fakat İslam'a girdik deyin, çünkü iman henüz kalpleriniz içine girmemiştir,”⁴⁰ ayetini bu kapsamda değerlendirmek gerekir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili* adlı tefsirinde, ayette bahsedilen bedevilerin, diğer bir ismiyle çöl Araplarının Medine civarında yaşayan Beni Esed İbn Huzeyme kabilesi olduğunu ve ganimet arzusuyla İslam'a girdiklerini belirtmiştir.⁴¹

Ayette bahsedilen bedeviler her ne kadar dünyevi menfaatlerini düşünerek Müslüman olsalar da imanlarında samimidirler. Bu sebeple Mustafa İslamoğlu imanın gerçek mahiyetinin ne olduğunun bilincinde olmasalar da dilleriyle kelime-i şهادet getiren bedevileri, bilinçli bir şekilde kalben iman etmeyi reddettikleri halde dilleriyle iman ettiklerini söyleyen münafıklardan ayırmıştır.⁴² Ayette kalben iman etmedikleri halde, dilleriyle iman ettiklerini söyleyen bedevilerin, münafık olarak isimlendirilmeyip, Müslüman olarak adlandırılması bu açıklamaya uygundur.

Ehl-i Sünnet âlimlerinin birçoğu iman ve İslam'ın sözlük anlamlarıyla değerlendirildiğinde, farklı anlamlar taşıdığını dile getirmişlerse de, terim anlamları itibariyle İslam'ın imandan ayrı düşünülmemeyeceğini belirtmişlerdir.⁴³

Kuran-ı Kerim'de Yüce Allah, hak dinin İslam olduğunu⁴⁴ ve İslam'dan başka hiçbir dinin kabul edilmeyeceğini⁴⁵ bildirmiştir. Dolayısıyla terim anlamı dikkate alındığında, din olarak zikredilen İslam'ın, hem inanç esaslarını hem de Allah'ın emrettiği tüm taatleri içine alan geniş bir kapsama sahip olduğu görülmektedir. Nitekim Yüce Allah, Mâide Suresi'nin 3.

³⁹ Bak. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, a.g.e., c. 7, s. 494, 495.

⁴⁰ 49/el-Hucurat, 14.

⁴¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, a.g.e., c. 7, s. 494.

⁴² Mustafa İslamoğlu, a.g.e., s. 262, 263.

⁴³ İbn Teymiyye, a.g.e., s. 34, 35; Ebu Hanife, “*el-Fıkhul-Ekber*”, İmam-ı Azam'ın Beş Eseri, çev. Mustafa Öz, MÜİF. Vakfı Yayınları, 3. baskı, İstanbul-2002, s. 58.

⁴⁴ “*Doğrusu Allah katında din İslam'dır...*” (3/Al-i İmran, 19).

⁴⁵ “*Her kim de İslam'dan başka bir din ararsa, artık, imkânı yok, ondan kabul olunmaz...*” (Al-i İmran, 85)

ayetinde Müslümanlara haram kıldığı bazı şeyleri zikrettikten sonra “*dininizi kemale erdirdim ve size din olarak İslam’a olur verdim*” diye buyurmuştur. Dolayısıyla, İslam kavramı, tüm peygamberlere gönderilen şeriatların kemale ulaşmış hali olarak terim anlamıyla ele alındığında, Ebu Hanife’nin de belirttiği gibi İslamsız iman, imansız da İslam olamayacağı açıktır.⁴⁶

Ebu Mansur el-Maturidi ve Nureddin es-Sabuni İslam ile imanın hem terim hem de sözlük anlamları itibariyle bir olduğunu, fakat bazen dildeki kullanımına göre kastedilen mananın farklılık arz edebileceğini belirtmişlerdir. Maturidiyye mezhebi âlimlerine göre sözlükte teslim olmak, boyun eğmek anlamına gelen İslam tasdik etmek anlamındaki imanla aynı şeyi ifade etmektedir. Çünkü tasdik etmek anlamındaki iman, kalben teslim olmayı da içerir. İslam’ın terim anlamı ise, kişinin kulluk vazifesi için varlığını bütünüyle Yüce Allah’a teslim etmesi ve bu konuda ona hiçbir şeyi ortak koşmamasıdır. İman kavramı da terim olarak, Allah’ın birliği ilkesine kalben teslim olmayı, ifade ettiği için iki kavram birbirinin aynıdır.⁴⁷

Maturidi’ye göre İslam ve iman aynı anlamda olmasına rağmen, İslam, sözlük anlamı dışında, bir din adı olarak da kullanılabilirdiği halde, iman için böyle bir kullanım yoktur. Örfi kullanımda dar-ı İslam ve dar-ı küfür denildiği halde, küfür tekziple eş anlamda olmasına rağmen, dar-ı iman, dar-ı tekzip denilmemiştir.⁴⁸

Maturidi, teslim olduk anlamındaki “اسلمنا” lafzının, dini anlamı dışında lügat anlamıyla kullanıldığını ve bu lafzın, Yüce Allah’a değil de, müminlere boyun eğmek anlamını taşıdığını belirtmiştir.⁴⁹

İslam ve imanın aynı olduğunu belirten âlimlere göre “*Orada bulunan müminleri çıkardık. Bir ev dışında, orada hiçbir Müslüman bulamadık,*”⁵⁰ ayetlerinde, Müslüman ve mümin kelimelerinin ayrı kullanılması, onların ayrı anlamları ihtiva etmesinden değil, bilakis aynı anlamı ihtiva ettikleri için birbirlerinin yerine kullanılabilceğini göstermektedir.⁵¹

Maturidi’ye göre, İslam tarihi boyunca, örfi kullanımda, mümin ve Müslüman ayrımı yapılmamış olması, mümin olan bir kişinin, aynı zamanda Müslüman diye isimlendirilmesi,

⁴⁶ Ebu Hanife, “*el-Fıkhul-Ekber*”, a.g.e., s. 58.

⁴⁷ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 593; Nureddin es-Sabuni, a.g.e., s. 176.

⁴⁸ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 593.

⁴⁹ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 594.

⁵⁰ 51/ez-Zariyat, 35-36.

⁵¹ Aliyyu’l-Kari, Fıkh-ı Ekber Şerhi, ter. Yunus Vehbi Yavuz, Çağrı Yayınları, İstanbul-1979, s. 362; Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 597.

İslam ve imanın aynı şey olduğunun delilidir. Hz. Muhammed (sav.) zamanında insanlar inanç bakımından mümin, münafık ve kâfir olmak üzere üç grupta telakki edilmekteydi. Eğer iman ve İslam ayrı şeyler olsaydı, imanın bütün şartlarını yerine getiren kişinin Müslüman olarak isimlendirilmemesi, İslam'ın bütün şartlarını yerine getiren kişinin de mümin olarak isimlendirilmemesi gerekirdi. Ya da şerî olarak dünya ve ahrette Müslüman ve müminlere farklı hükümlerin uygulanması gerekirdi.⁵²

Kuran-ı Kerim'de mümin ve Müslüman kavramlarının aynı anlamı taşıdığını belirten İslam âlimleri, İslam ve imanın birebir aynı olduğunu zikretmişlerdir. “...Biz Allah'a iman ettik. Bizim imanı lekesiz Müslümanlardan olduğumuza şahit ol,”⁵³; “Musa, ey halkım, eğer siz gerçekten Allah'a iman ettiyseniz, Onun birliğine ihlas ile teslim olan Müslümanlardansanız, artık O'na tevekkül edin, dedi.”⁵⁴; “..Sen ancak ayetlerimize iman edenlere işittirebilirsin. Onlar (Allah'a) boyun eğip teslim olanlardır,”⁵⁵ ayetlerini görüşlerine delil olarak sunmuşlardır.

Seyyid Şerif Cürçani'ye göre iman, kalben tasdik etmekle birlikte, uzuvların amelidir, şeklinde tanımlansaydı, bir din olarak inanç ve taatleri kapsayan İslamla aynı anlamda kullanılabilirdi. Fakat imanın tanımı kalple tasdik etmek olduğu için, din olarak isimlendirilen İslam'la aynı anlamı içermez. Nasıl ki, gülmek ve ağlamak fiillerinin, aynı kişiden sadır olabilmesi, bu fiiller arasında birlik olduğunu ispatlamazsa, bir kişinin, mümin ve Müslüman olarak nitelendirilmesi, İslam'la imanın aynı anlamda olduğunu ispatlamaz.⁵⁶ Dolayısıyla Seyyid Şerif Cürçani'ye göre Yüce Allah'ın hak din olarak belirttiği İslam, inanca dair esaslarla birlikte, imanın amellerle dışa yansımaları anlamındaki taatleri de içerdiği için, imandan daha kapsamlı bir anlam içeriğine sahiptir.

Sonuç olarak, İslam kelimesine farklı anlamlar yükledikleri için, İslam âlimlerinin, İslam ve iman kavramlarının birbiriyle münasebeti konusunda farklı fikirler yürüttükleri görülmektedir. İslamı görünüşte teslim olmak, olarak tanımlayanlara göre iman daha kapsamlı bir anlam içeriğine sahipken, İslamı zahiri ve batını⁵⁷ olarak ayırt etmeksizin teslim olmak, şeklinde tanımlayanlara göre İslam ve iman aynı anlam içeriğine sahiptir. İslam, görünüşte (zahirde) teslim olmak şeklinde tanımlandığında, İslamın, ismi faili olan Müslim de, kalben

⁵² Geniş bilgi için bak. Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 595-599.

⁵³ 3/Al-i İmran, 52.

⁵⁴ 10/Yunus, 84.

⁵⁵ 27/en-Neml, 81.

⁵⁶ Seyyid Şerif Cürçani, a.g.e., c. 3, s. 622.

⁵⁷ Bâtını teslim olmak, inanç esaslarına ve Allah'ın hükümlerine kalben teslim olmayı ifade etmektedir.

iman etmediği halde görünürde teslim olan kişiyi niteler hale gelmektedir. Fakat bu tanımlı yapan İslam âlimlerinin, iman etmekteki niyetinde samimi olduğu halde, imanın gerçek mahiyetini bilmediği için kalben zayıf bir imana sahip olan Müslim ile bilinçli inançsızlık içinde bulunan münafık arasında yaptıkları ayrımı dikkate almak gerekir. Örfi kullanımda ve Kuran'daki birçok ayette, mümin ve Müslim arasında ayrım olmadığı için, iman ve İslam arasında ayrım olmadığını belirtmişlerdir. Zira iman teriminin, güvende olmak anlamındaki emn kökünden türemiş olmasıyla, İslam teriminin güven ortamı oluşması için, boyun eğmek anlamındaki silm kelimesinden türemiş olması, aralarındaki anlam benzerliğini de göstermektedir.

İslam âlimlerinin bu konuda farklı düşüncelerinin diğer bir sebebi ise, bazı âlimlerin, Kuran-ı Kerim'deki kullanımı dikkate alarak, terim anlamı itibariyle İslam'ı, bir din adı olarak tanımladıkları halde, bir kısmının da lügat anlamıyla ilişkili olarak tevhit inancı gereği, Yüce Allah'a teslim olmak, şeklinde tanımladıkları içindir. Din adı olarak tanımlayanlar için İslam iman içeriğine de sahip olmakla birlikte, imanla aynı şey değilken, İslam'ı tevhit inancına teslim olmak şeklinde tanımlayanlar için iman ve İslam aynı anlamı içerirler.

Konumuz itibariyle bizim için önemli olan husus, İslam'ın imanla aynı anlamı içerdiğini söyleyen Ehl-i Sünnet âlimlerinin, İslam'ı, inanç esasları açısından Allah'a teslim olmaktır şeklinde tanımlamalarıdır. Bu âlimlere göre İslam, Yüce Allah'ın helal dediklerinin helal, haram dediklerinin haram kabul edilmesi bakımından Yüce Allah'a itikâdi olarak teslim olmayı içerir. Eğer İslam'ı, amel göstermek anlamında teslim olmak şeklinde tanımlamış olsalardı, bu durum imanın da bu şekilde tanımlanmasını zorunlu kılacak, dolayısıyla, amelin imandan bir parça olduğu anlayışını hâkim kılacaktı. Ehl-i Sünnet âlimlerinin İslam tanımı, Hariciler ve Mutezile'nin İslam tanımından farklı olduğu için iman ve İslam'ın aynı anlamı ihtiva ettiklerini söylemekte sakınca yoktur.

C) İMANDA ARTMA VE EKSİLME

Ehl-i Sünnet âlimlerinden Ebu'l-Muin en-Nesefi ve Seyyid Şerif Cürçani'ye göre imanın artıp artmayacağı ya da eksilip eksilmeyeceği imana yüklenen anlamla ilgilidir. Bir şeyin artması, o şeyin cinsinden olan bir şeyi üzerine ilave etmekle, bir şeyin eksilmesi de o şeyden bir parçanın çıkarılmasıyla mümkün olacağı için, İmanı yalnızca kalben tasdik etmek şeklinde tanımlayan Ehl-i Sünnet âlimlerine göre, iman, artıp eksilmez.⁵⁸ Çünkü bu tanımlı yapanlara göre tasdik etmek, kalbin fiili olduğu için, niceliksel bir ifadeyle artıp eksilmeyi

⁵⁸ Ahmet Ak, "Ebu'l Muin en-Nesefi'ye Göre İman Amel İlişkisi", Dini Araştırmalar Dergisi, sayı 24, sy. 249; Seyyid Şerif Cürçani, a.g.e., c. 3, s. 630; Nureddin es-Sabuni, a.g.e., s. 174.

kabul etmez.⁵⁹ Bu tanıma göre, ameller de imanın bir parçası olmadığı için amellerin niceliksel artışıyla iman artmaz, Şârinin emrettiği taatlerin yerine getirilmemesi ya da yasakladığı davranışların işlenmesiyle de eksilmez.

Ebu Hanife'ye göre, eğer iman artıp eksilseydi, iman ve küfür birbirinin karşıtı olduğu için imanın artmasıyla küfrün azalması, eksilmesiyle de küfrün artması gerekirdi. Ancak bir kişinin aynı anda hem kâfir hem de mümin olarak isimlendirilmesi, imkân dâhilinde olmadığı için imanda artma eksilme söz konusu olamaz. İman etme bakımından bir kişi ya mümin ya da kâfirdir.⁶⁰ Kişi, Yüce Allah'ın bildirmiş olduğu inanç esaslarını ya kalben tasdik ediyor ya da etmiyordur. İnanç esaslarının bir kısmını tasdik edip diğer bir kısmını etmeyen kişinin, tüm inanç esaslarını tasdik eden kişiye kıyasla imanının azlığına hükmedilemez. Zira Yüce Allah'ın, Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin bir kısmına iman ettiği halde bir kısmına iman etmeyenlerin küfre girdiğini⁶¹ bildirmesi, o kişinin iman dairesi dışına çıktığını göstermektedir. Dolayısıyla Ebu Hanife'ye göre imanda artma ve eksilme olmadığı için bütün müminler iman bakımından eşitken, amel bakımından farklıdır.⁶²

İmanı, kalp ile tasdik etmek olarak tanımlayan Seyyid Şerif Cürcani, Ebu Hanife ve Maturidiyye kelamcılarına göre iman, amel bakımından artma ve eksilmeyi kabul etmez, fakat zatı bakımından artma ve eksilmeyi kabul eder. İmanın zatı bakımından artıp eksilmesi, imanın güçlü ve zayıf olmasıyla ilgilidir. Ehl-i Sünnet âlimlerinin icmâna göre peygamberin imanıyla müminlerin imanı zayıf ve güçlülük bakımından eşit değildir. Yüce Allah'tan vahiy almaları sebebiyle peygamberlerin İslam esasları ile ilgili bilgileri ayne'l-yakin iken; peygamberlerin tebliğ etmesiyle İslam'ın esaslarını öğrenen müminlerin bilgisi ise ilme'l-yakindir. Bu, Kabe'yi bizzat gören kişi ile görmediği halde kendisine ulaşan bilgilerle Kabe'yi tasavvur etmeye çalışan kişinin durumu gibidir. Dolayısıyla Yüce Allah'tan vahiy alan peygamberlerin imanı, İslam esaslarını şifahi yolla öğrenen müminlerin imanından daha güçlüdür.⁶³ Zira Hz. İbrahim (as.)'ın, Yüce Allah'tan ölüleri nasıl dirilttiğini göstermesini

⁵⁹ Aliyyul Kâri, a.g.e., s. 214.

⁶⁰ Ebu Hanife, "el- Vasiyye", a.g.e., s. 60.

⁶¹ "Allah'ı ve peygamberlerini inkar edenler, Allah ile peygamberlerini birbirinden ayırmak isteyenler, 'Bir kısmına inanırız ama bir kısmına inanmayız' diyenler ve bunlar arasında bir yol tutmak isteyenler yok mu, işte gerçek kafirler bunlardır ve biz kafirlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır." (4/el-Nisa, 150-151).

⁶² Aliyyul Kâri, a.g.e., s. 215.

⁶³ Ebu'l Muin en-Nesefi, a.g.e., s. 67,68; Seyyid Şerif Cürcani, a.g.e., c. 3, s. 630; Aliyyul Kâri, a.g.e., s. 212.

istememesi,⁶⁴ Yüce Allah'ın ölülere diriltilmesine inanmamasından değil, ilme'l-yakin derecesindeki bilgisinin, ayne'l-yakin derecesine ulaşması içindir.

Hz. Peygamber (sav.)'den rivayet edilen “*Hz. Ebubekir'in imanı bir kefeye konsa, diğer müminlerin imanı da öbür kefeye konarak tartılsa, Hz. Ebubekir'in imanı bütün müminlerin imanından ağır gelir,*”⁶⁵ hadisi, kuvvet derecesi bakımından, müminlerin imanlarının da birbirlerinden farklılık arzettiğini göstermektedir. Ebu Hanife'ye göre, Hz. Ebu Bekir'in imanının ağır gelmesinin sebebi “*imanın semereleri bakımından değil, Yüce Allah'ı gerçekten tanıması, yakının üstünlüğü, kalbinin vakarı ve imanının sebatı bakımındandır.*”⁶⁶

Seyyid Şerif Cürcani'ye göre, “Müminler ancak şu kimselerdir: Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir, kendilerine onun ayetleri okunduğu zaman (bu, onların) imanlarını artırır...”⁶⁷ ayetinde müminlerin imanlarının artmasıyla kastedilen, ayetlerin peyderpey indirilişiyle iman edilecek hususların artmasıdır. Ehl-i Sünnet âlimlerinin bazısına göre iki şekilde gerçekleşen imanın birincisi Yüce Allah'a ve Hz. Muhammed (sav.)'in peygamberliğine inanmak olarak tanımlanan kişinin Müslüman olarak anılmasını sağlayan icmalî imandır. Diğeri ise imana konu teşkil edecek her hususun ayrıntılı olarak bilinmesini ve tasdik edilmesini gerektiren tafsilî imandır.⁶⁸ Seyyid Şerif Cürcani Müslüman olmanın temel şartını ifade eden icmalî iman artmazken, Hz. Muhammed (sav.) döneminde ayetlerin inişiyle, iman edilecek esasların artmasından dolayı ve her biri ayrı ve ayrıntılı bir inanmayı gerektirdiği için tafsilî iman artmaktadır. Yani ayette imanın zati bakımdan artması değil, imana konu teşkil edecek esasların ayetlerin indirilişiyle nicelik bakımından artıyor olmasıdır.⁶⁹

Ebu Hanife ve Maturidilere göre iman, Seyyid Şerif Cürcani'nin görüşünün aksine, iman edilen esaslar açısından artıp eksilmez. Çünkü vahiy, Hz. Muhammed (sav.)'in vefatıyla sona ermiş olup, iman esaslarıyla ilgili her husus zaten ayetlerle bildirilmiştir. Dolayısıyla söz konusu ayetteki imanın artışından kasıt, müminlerin imanının kuvvetlenmesidir.⁷⁰

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, “*Kendilerine Allah'ın ayetleri okunduğu zaman (bu, onların) imanlarını artırır,*” kelamını, ilmin, dolayısıyla, inanç esaslarına dair akli

⁶⁴ “*Bir vakit de İbrahim, ey Rabbim bana ölülere nasıl diriltiltiğini göster, demişti. (Allah) inanmadın mı, buyurdu. (İbrahim) inandım, ancak kalbim iyice yatışın diye, dedi..*”(2/el-Bakara, 260).

⁶⁵ Kenzu'l-Ummâl, 35614

⁶⁶ Aliyyul Kâri, a.g.e., s. 212.

⁶⁷ 8/el-Enfal, 2.

⁶⁸ Geniş bilgi için bak. Şerafettin Gölcük, Süleyman Toprak, a.g.e., s. 119-121.

⁶⁹ Seyyid Şerif Cürcani, a.g.e., c. 3, s. 630.

⁷⁰ Aliyyul Kâri, a.g.e., s. 214; Ebu'l Muin en-Nesefî, a.g.e., s. 67-68.

delillerin artması sebebiyle tahkiki imanın gelişmesi anlamında tefsir etmiştir.⁷¹ Zira ayetleri her okuduğumuzda birbirinden farklı ve daha derin anlamlar çıkarabilmekteyiz.

İmanı tasdikle birlikte uzuvlarla amel göstermektir şeklinde tanımlayan Mutezile ve tabiin dönemindeki âlimlerin bazıları ile Ebu'l-Hasen el-Eşari, Şafi, İbn Teymiyye'ye göre iman, amellerin artmasıyla artar, taatlerin terk edilmesiyle de azalır.⁷² Bu âlimler Kuran-ı Kerim'deki imanın artacağıyla ilgili ayetleri⁷³ de görüşlerine delil olarak sunmuşlardır.

Bazı fıkıh âlimleri, Kur'an-ı Kerim'de imanın artacağıyla ilgili ayetler bulunurken, azalacağıyla ilgili ayetlerin bulunmaması ve imanın eksilmesinin, zamanla yok olması anlamını ifade etmesi sebebiyle, imanın artacağını, fakat eksilmeyeceğini belirtmişlerdir.⁷⁴

Amelleri imanın zorunlu bir parçası olarak kabul eden Mutezile kelamcılarının göre, iyi amelleri işleyen kişinin imanı artarken, tövbe etmediği sürece kötü fiilleri işleyen ve taatleri yerine getirmeyen kişinin imanı zamanla yok olur. Mutezile âlimlerinin çoğu, büyük günah işleyen veya küçük günahları işlemekte ısrar eden kimsenin, mümin vasfını kaybedeceği konusunda fikir birliği etmişlerdir. Küçük günah işlemekte ısrar eden kişinin imanı zamanla azalır ve artık küçük günahların birikmesiyle, kişi, iman dairesinin dışına çıkar.⁷⁵ Nasıl ki on sayısından sürekli olarak bir sayısının çıkarılmasıyla, on sayısı, dokuz, sekiz, yedi şeklinde devam eden bir silsileyle azalacağı ve nihayetinde on sayısının tamamen tükeneceği gibi, günahlar da imanı zamanla yok edecektir. Dolayısıyla Mutezile âlimlerine göre imanın artıp eksilmesi, keyfiyet (nitelik) bakımından güçlü ve zayıf olmasıyla ilgili değil, kemiyet (nicelik) bakımından amellerin az ya da çok işlenmesiyle ilgilidir.

Mutezile kelamcılarının aksine, amelleri imana dâhil ettiği halde ameli imanın zaruri bir unsuru olarak görmeyen Ehl-i Sünnet âlimlerine göre, iman, iyi amellerle artıp, kötü fiillerle eksilmesine rağmen, kişinin kalbinde tasdik bulunduğu sürece tamamen yok olmaz. Ehl-i Sünnet âlimlerinden İbn Teymiyye'ye göre iman kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve uzuvlarla ameldir şeklinde tanımlandığı için birleşik bir kavramdır. Fakat birleşik olan her şeyin bir kısmının yok olması diğer kısmının da yok olacağı anlamına gelmez. Bir bütünün bazı parçaları yok olsa dahi, o bütün, geride kalan unsurlarla varlığını korur (tamamen yok olmaz)

⁷¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, a.g.e., c. 4, s. 366.

⁷² İbn Teymiyye, a.g.e., s. 79; Nureddin es-Sabuni, a.g.e., s. 174.

⁷³ “Müminler, düşman birliklerini gördükleri zaman, bu, Allah ve Resulünün bize vaat ettiği şeydir. Allah ve Resulünün söylediği, doğru çıktı, dediler. Bu, onların ancak iman ve teslimiyetlerini artırdı.” (33/el-Ahzab, 22); “Bir sure indirildi mi, içlerinden biri çıkar, ‘bu, hanginizin imanını artırdı’, der. Evet, imanı olanların imanlarını artırmıştır..” (9/et-Tevbe, 124).

⁷⁴ İbn Teymiyye, a.g.e., s. 80, 81.

⁷⁵ Ebu'l-Hasen el-Eşari, a.g.e., s. 224.

ve ismini devam ettirir. Dolayısıyla İbn Teymiyye'ye göre birleşik bir kavram olan iman konusunda, amellerin yok olması, kalpteki tasdik de yok olacağı anlamını taşımaz.⁷⁶ Amellerden yoksun olan bir iman, keyfiyet (nicelik) açısından eksik olduğu ya da zamanla eksileceği söylenebilir, fakat tamamen yok olduğu söylenemez. Dolayısıyla kalbinde tasdik mevcut olan bir kimse, Şarinin emrettiği taatleri yerine getirmese dahi, mümin ismiyle anılmaya devam eder. Dolayısıyla iman artıp, azalabileceğini söyleyen Ehl-i Sünnet âlimlerine göre iman nicelik olarak azalması değil kalpteki tasdik zayıflaması olarak anlaşılmalıdır.

D) İMANDA İSTİSNA

İman ve amel ilişkisi bakımından önem arzeden konulardan biri de imanda istisna meselesidir. Sözlükte bir şeyi dışarıda tutmak anlamına gelen istisna, iman konusunda “ben müminim” ifadesi yerine “ben inşallah müminim” ifadesini kullanarak imanı, Allah'ın dilemesi şartına bağlamaktır.⁷⁷

İlk dönem kelamcılardan olan hadis taraftarlarının bazıları imanda istisna yapılmasını gerekli görerek, bir Müslüman'ın “ben inşallah müminim” demesini zorunlu addetmiştir. Hadis Taraftarlarına göre, bir müminin inşallah (Allah dilerse) diyerek istisnada bulunmasının sebebi, kişinin içinde bulunduğu anda iman ettiğini bilmesine rağmen ölümüne kadar geçen sürede imanını koruyacağından hiçbir zaman emin olamamasıdır. Dolayısıyla, “ben inşallah müminim” ifadesi, “inşallah ölüm anına kadar iman üzerinde bulunurum” anlamını ihtiva etmektedir. Zira iman konusunda asıl önemli olan kişinin şu an içinde bulunduğu zaman değil, ölüm anındaki durumudur.⁷⁸

İmanda istisna yapılmasını zorunlu gören Hadis Taraftarları, imanda istisna olamayacağını ve “ben gerçekten müminim” denilmesi gerektiğini belirten Mürcie âlimlerini eleştirmişlerdir. Cennetin müminler için hazırlandığı bilindiğine göre mümin oldukları konusunda şüphe etmeyenlerin cennete girecekleri konusunda da şüphe etmemeleri olasıdır.⁷⁹ Asıl, ölüm anındaki imanımızdan sorguya çekileceğimiz için mümin oldukları konusunda istisnada bulunmayan kişi ölüm anındaki halinden şüpheye düşmeyip cenneti hak ettiğini iddiasında bulunmaktadır. Oysaki kimse gelecekte hangi inanç üzere öleceğini bilemez,

⁷⁶ Geniş bilgi için bak. İbn Teymiyye, a.g.e., s. 92, 93.

⁷⁷ Zübeyir Bulut, “*Kelam'da İmanda İstisna Tartışmaları*”, İslami İlimler Dergisi, sayı 4, s. 200.

⁷⁸ Sönmez Kutlu, *İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, Kitabiyat Yayınları, 2. baskı, Ankara-2002, s. 110.

⁷⁹ İbn Hazm, a.g.e., c. 2, s. 838; Sönmez Kutlu, a.g.e., s. 102.

dolayısıyla imanını dile getiren kimse ölüm anını da düşünerek “ben inşallah müminim” demelidir.

Hadis taraftarlarının bazıları da imanda istisna yapılabileceğini fakat bunun zorunlu olmadığını belirtmiştir. Zorunlu olmamakla birlikte imanda istisna yapılmasının caiz olduğunu söylemelerinin sebebi, ameli imanın bir parçası olarak kabul etmeleridir. Kişi, hiçbir şüphe duymadan inanç esaslarını, kalbiyle tasdik ettiğinden emin olabilirken, zorunlu olan amellerin ne kadarını yaptığını, Yüce Allah’ın bu ameli kabul edip etmediğini bilemez. Dolayısıyla, ameli imanın bir parçası kabul eden Hadis Taraftarları, yapılması zorunlu olan bir amelin, kişinin yerine getirmemiş olacağı ya da yerine getirmiş olsa bile Yüce Allah tarafından kabul edilmemiş olabileceği ihtimaline karşılık imanının ne derecede olduğunun bilinemeyeceğine dikkat çekmek için istisnayı gerekli görmüşlerdir. Kalplerindeki tasdik sebebiyle mümin olduklarına dair hiçbir şüphe etmemeleri sebebiyle de istisnanın terk edilebileceğini belirtmişlerdir. İmanda istisna yapılmasının caiz olduğuna dair “*Yemin olsun ki Allah, rüyayı Resulüne doğru olarak göstermiştir. Allah dilerse, güven içinde, kafalarınızı kazıtmuş, kısaltmış olarak, korkmaksızın Mescid-i Haram’a elbette gireceksiniz. Allah sizin bilmediklerinizi bildi. Yakında (size) bunun dışında bir fetih nasip edecektir.*”⁸⁰ ayetini delil göstermişlerdir. Söz konusu ayette Yüce Allah önce Müslümanların Mescid-i Haram’a gireceklerine dair yemin etmiş, sonrasında Müslümanların Mescid-i Haram’a girmelerinin kendi dilemesine bağlı olduğunu “inşallah” ifadesiyle beyan etmiştir. Bu görüşü savunanlara göre, Yüce Allah’ın aynı olay için önce yemin edip, sonrasında inşallah lafzını kullanması, imanda da istisna yapılabileceğine dayanak oluşturmaktadır.⁸¹

Hariciyye ve Mutezile âlimleri, imanda istisna olabileceğini açıkça bildirmiş olmasalar bile, ameli imanın zorunlu bir parçası olarak gördükleri için dini vecibeleri yerine getirmeyen ya da yasaklanan fiilleri işleyen kişinin mümin vasfını kaybettiğini belirtmeleri sebebiyle, imanda istisna olması gerektiğini savunacak ilk kişilerdir. Bu görüşe göre, bir kimse imanının varlığı konusunda her an şüphe içindedir. Çünkü kişi bilmediği için dini emirleri yerine getirmekten uzak kalabilir, ya da bir fiilin günah olduğunu bildiği halde beşeri zaafı sebebiyle de olsa işlediği günden ötürü imandan çıkabilir.⁸²

Ehl-i Sünnet âlimlerine göre, iman kalbin fiili olduğu için, iman sahibi olan mümin kalbindeki tasdiki en iyi kendi bilir. Kişinin kalbinde bulunan tasdikten dolayı ben gerçekten

⁸⁰ 48/el-Fetih, 27.

⁸¹ Sönmez Kutlu, a.g.e., s. 109, 110.

⁸² Maturidi, a.g.e., s. 588.

müminim demesi gerekir. İman edip etmediğinden emin olamadığımız kişiler özellikle de İslam'a açıktan davetin başlamasıyla ortaya çıkan münafıklar için "o inşallah mümindir" ifadesi kullanılabilirken kişinin kendi kalbinin fiili olan imanından ötürü ben inşallah müminim ifadesini kullanması aklen mümkün değildir. Çünkü istisna sözü halk arasında El-Maturidi'nin de belirttiği gibi, doğruluğu ispatlanmış olan kesin bilgiler için değil, şüphe ve zan içeren bilgiler hakkında kullanılmaktadır. Kesin bilgiler konusunda istisna sözünü işiten hiçbir kimse bu söze itimat etmemektedir.⁸³ Dolayısıyla güneşin parlak olduğu ya da şimdiki ve geçmiş zamanda yaşanan bir olay hakkındaki bilgi duyu yoluyla doğruluğu ispatlanan bir bilgi olup şüphe ve zan içermez.⁸⁴ Zira kişinin ben müminim demesiyle ben siyahım ya da beyazım demesi arasında fark yoktur. Çünkü kişinin beyaz ya da siyah olması duyu yoluyla müşahade edilen kesin bir bilgi olduğu gibi, kişinin kendi kalbindeki tasdikine dair bilgisi de kesin bir bilgidir.⁸⁵ Çünkü iman etmiş olmak, şüphe duymadan tasdik etmeyi gerekli kılar. Kişi ya İslam'ın inanç esaslarını hiçbir şüphe duymadan kalben tasdik etmiş ve mümin ismiyle vasıflanmıştır, ya da inanç esasları konusunda şüphe duyuyorsa zaten kalben tasdik gerçekleşmediği için mümin değildir. İnanç esasları konusunda şüphe duyan birinden, ben inşallah müminim, demesi beklenmezken; kişinin içinde bulunduğu an itibarıyla kesin olarak bilmiş olduğu kalbindeki tasdikini, inşallah müminim, diye ifade etmesi şüphe anlamı içerdiği için birbiriyle çelişir. Böyle diyen bir kişinin "Ben inşallah Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettim" demesi de olası hale gelir.⁸⁶ Oysaki Yüce Allah, Kuran-ı Kerim'de iman eden kimselere, "*Biz Allah'a ve bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve torunlarına indirilene, Musa ve İsa'ya verilenlerle Rableri tarafından diğer peygamberlere verilenlere iman ettik. Onlardan hiçbiri arasında fark gözetmeyiz. Biz sadece Allah'a teslim olduk, deyiniz.*"⁸⁷ diye emretmiştir.⁸⁸ İmanda istisna mümkün olsaydı, Yüce Allah başka bir ayette müminleri şüphe duymadan iman eden kimseler⁸⁹ olarak tanımlamazdı.⁹⁰

Ebu Hanife'ye göre, nasıl ki, küfrünü açıkça bildiren bir kâfir hakkında, insanlar, acaba bu kişi mümin olabilir mi ki, diye şüpheye düşmüyorsa; kalben tasdik edip bunu

⁸³ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 585.

⁸⁴ Ebu'l-Muin en-Nesefi, a.g.e., s. 66.

⁸⁵ İbn Hazm, a.g.e., c. 2, s. 840.

⁸⁶ Maturidi, a.g.e., s. 585; Ebu'l-Muin en-Nesefi, a.g.e., s. 66.

⁸⁷ 2/el-Bakara, 136.

⁸⁸ İbn Hazm, a.g.e., c. 2, s. 840.

⁸⁹ "Müminler yalnızca Allah'a ve Resulüne iman ettikten sonra şüpheye düşmeyip Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenlerdir. İşte onlar (sözlerinde ve davranışlarında) dosdoğru olanlardır." (49/el-Hucurat, 15); "Onlar hem sana, hem de senden önce indirilene iman ederler, bunlar aynı zamanda ahrete de şüphesiz ve kesin bir şekilde inanırlar." (2/el-Bakara, 4).

⁹⁰ El-Maturidi, a.g.e., s. 585.

samimiyetle dile getiren bir müminin imanından da şüphe duyulmaz.⁹¹ Ehl-i Sünnet âlimlerinin icmâna göre, kalben tasdik etmemiş olsa bile, diliyle imanını ikrar eden kişinin mümin olduğuna hükmetmek gerektiği halde, kalbindeki tasdikine dair şüpheye düşerek bir kişinin istisna sözünü kullanması caiz değildir.

Ehl-i Sünnet âlimleri, içinde bulunduğu zamanı düşünerek, ben inşallah müminim, diyen kişinin, imanından şüphe duyduğu için, İslam dininden çıktığını; fakat gelecek zaman için, ben inşallah mümin olarak can veririm, demesinde bir sakınca olmadığını belirtmişlerdir.⁹² Çünkü Yüce Allah “...*Hiçbir kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Hiçbir kimse nerede öleceğini de bilemez. Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir, her şeyden haberdardır.*”⁹³ beyanıyla insanların geleceğe dair bilgilerinin kesinlik ifade etmediğini bildirmiştir. Bu sebeple Yüce Allah, geleceğe dair yaptığımız planlar için inşallah (Allah dilerse) denilmesini emretmiştir.⁹⁴ Çünkü sadece bizi ilgilendirmiş olsa bile, geleceğe dair yapmayı düşündüğümüz fiillerin istediğimiz gibi gerçekleşmesini engelleyebilecek birçok değişkenleri bulunmaktadır. Bu değişkenlerin bilgisine ise sadece Yüce Allah vakıftır.

İbn Hazm, İslamla müşerref kılınmanın Yüce Allah’ın en büyük nimeti olduğunu ve Yüce Allah’ın “*Rabbinin nimetine gelince işte onu anlat.*”⁹⁵ buyruğuyla bildirdiği üzere insana bahşedilen nimetin anlatılması gerektiğini belirtmiştir. İman insana bahşedilen en büyük nimet olduğuna göre iman eden kişiye, içinde bulunduğu zamanı kastederek ben müminim demesi vacip olur.⁹⁶ Maturidi, bunun iman nimetinin şükürü için gerekli olduğunu belirtmiştir.⁹⁷ Ayrıca, kişinin imanını tereddüt duymadan dile getirmesi, dünyevi hükümlerin ve hukuki işlemlerin uygulanabilmesi açısından önem arz etmektedir.⁹⁸

Eşari âlimlerinden olan Halimi, imanda istisna yapılması gerektiğini belirten Hadis Taraftarları’nı eleştirerek geleceği bilmemekle birlikte, içinde bulunduğu an itibarıyla kalbinde tasdik bulunan bir kimsenin, kendisini, mümin olarak isimlendirmesi gerektiğini ifade etmiştir. Aksi takdirde Yüce Allah’ın “ey iman edenler” hitabının muhatabının kim olduğu bilinemez bir hale gelir.⁹⁹ Dolayısıyla, bu hitabın içerdiği emir, yasak ve vaadlerin bir

⁹¹ Ebu Hanife, “*el-Vasiyye*”, a.g.e., s. 60 bak.

⁹² Ebu’l-Muin en-Nesefi, a.g.e., s. 66; El-Maturidi, a.g.e., s. 589; İbn Hazm, a.g.e., c. 2, s. 840.

⁹³ 31/el-Lokman, 34.

⁹⁴ “*Hiçbir şey hakkında, Allah’ın dilemesi şartına bağlamadan, “Ben bunu yarın mutlaka yaparım, deme! Unuttuğun zaman Rabbini zikrederek tevbe istiğfar et...”*” (18/el-Kehf, 23, 24).

⁹⁵ 93/ed-Duha, 11.

⁹⁶ İbn Hazm, a.g.e., c. 2, s. 840.

⁹⁷ El-Maturidi, a.g.e., s. 590.

⁹⁸ El-Maturidi, a.g.e., s. 591; Ebu’l-Muin en-Nesefi, a.g.e., s. 66.

⁹⁹ Sönmez Kutlu, a.g.e., s. 110.

anlamı kalmaz, Yüce Allah'ın kelamı boş ve faydasız bir duruma düşer.¹⁰⁰ Oysaki Yüce Allah abes bir fiil işlemekten münezzehtir.

E) KELAM EKOLLERİNE GÖRE BÜYÜK GÜNAH İŞLEYENLERİN DURUMU

Kelam ekollerinin, büyük günah işleyen müminlerin durumu konusundaki görüşleri, iman tanımları ve iman-amel münasebeti konusundaki görüşleriyle yakından ilgilidir. Ameli imanın zorunlu bir unsuru olarak kabul eden kelamcılara göre, büyük günah işleyenler, mümin olma vasfını kaybederken; ameli imanın tezahürü kabul edenlere göre ise, günah işleyen mümin, iman vasfını kaybetmez. Günah işleyen müminleri iman dairesi dışına çıkaranlardan bazılarına göre, bu kimseler küfre girmiş olup, kâfir ismiyle anılmalıdır, bazılarına göre ise bu kimselere mümin denilmeyeceği gibi kâfir de denilmez. Mutezili âlimler, büyük günah işleyenlere fasık denilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Biz bu başlıkta, büyük günah işleyenleri kâfir veya fasık olarak kabul eden kelamcıların görüşlerini delilleriyle sunduktan sonra, büyük günah işlemekle iman yok olmayacağını belirten Ehl-i Sünnet âlimlerinin, bu görüşleri, akli ve nakli delillerle hangi bakımdan eleştirdiklerini izah etmeye çalışacağız.

1) Büyük Günah İşleyenleri Tekfir Edenler

İslam tarihinde ilk teşekkül etmiş olan Hariciyye mezhebi, büyük günah işleyenleri tekfir eden kelam ekolüdür. Ameli, imanın asli bir unsuru kabul eden Haricilere göre namaz, oruç, hac gibi ibadetleri yerine getirmeyen veya adam öldürme, zina, hırsızlık, iftira atmak gibi büyük günahları işleyen kişi, mümin vasfını kaybedip, kâfir olur. Yüce Allah'ın beyanıyla cehennem, kâfirler için hazırlanmış olduğundan,¹⁰¹ haricilere göre, bu kimselerin yeri de cehennemdir. Ayrıca, sadece büyük günah işleyen değil, iman esaslarını kalben tasdik etmiş olsa da, büyük küçük farkı gözetmeksizin kendilerince günah sayılan fiilleri işleyen kişi, eğer tövbe etmeden vefat ederse, ebedi olarak cehennemde kalır ve Yüce Allah'ı inkâr eden kâfirlerin azabı gibi azap görür.¹⁰²

Hariciler, kendi dini anlayışlarına muhalefet edenleri küfürle itham etmiş ve bu kimselerin yaşadıkları yerleri de dar-ı küfür olarak isimlendirmişlerdir. Kendi deyimleriyle,

¹⁰⁰ Maturidi, a.g.e., s. 588.

¹⁰¹ “.. O ateş kâfirler için hazırlanmıştır.” (2/el-Bakara, 24).

¹⁰² Ebu Yusr Muhammed Pezdevi, a.g.e., s. 188; Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 488; Ebu'l- Hasen el- Eşari, a.g.e., s. 130; Saduddin Taftazani, a.g.e., s. 263.

dar-ı küfürde yaşayanları tevbe etmeye çağırmışlar, tevbe edenleri bağışlayıp, etmeyenlerin canlarını almayı kendilerine helal görmüşlerdir.¹⁰³

Kalben iman etmiş ve imanını dili ile ikrar etmiş olsa da kendilerine muhalif olan kimselerle savaşmayı helal kabul eden Hariciler, Sıffin Savaşı'nda tahkimi kabul ettikleri için, Hz. Ali, Hz. Muaviye, Amr b. el-As ve Ebu Musa el-Eşari'nin de kâfir olduğunu belirtmişlerdir.¹⁰⁴

Haricilerin görüşlerini temellendirdikleri akli delile göre, kişi, günah işlemek suretiyle, şeytanın davetine icabet etmiş olduğu için, Yüce Allah'a karşı gelmiş olmaktadır. Yüce Allah'ın koyduğu hükümlerin sınırlarını aşarak, şeytana taptığı için de kâfir ismiyle vasıflanmış olup, ebedi olarak cehennemde kalmayı hak etmiştir.¹⁰⁵

Günah işleyenleri ve nafil de olsa ibadetleri terk edenleri, tekfir eden Hariciler, “الْكَافِرُونَ هُمْ فَأُولَئِكَ اللَّهُ أَنْزَلَ بِمَا يَحْكُمَ لَمْ مَنْ”¹⁰⁶, “Kim Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmezse, onlar kâfirlerdir”¹⁰⁶ ayetini görüşlerine delil olarak sunmuşlar, ayetteki “مَنْ” edatının, Yüce Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyen herkesi kapsadığını belirtmişlerdir.¹⁰⁷ Büyük günah işleyenlerin ahiretteki yerinin cehennem olduğuna dair görüşlerine, yetim malı yiyenlerin, bir mümini kasten öldürenlerin, Yüce Allah'a ve Resulüne isyan edenlerin cehenneme atılacağını bildiren ayetleri¹⁰⁸ de delil göstermişlerdir. Haricilere göre, “Bizi aldatan bizden değildir”¹⁰⁹ hadisi, Müslümanları aldatan kimsenin mümin vasfını kaybettiği şeklinde yorumlanmalıdır.¹¹⁰

Hariciyye mezhebine göre mümin olduğunu söyleyen kimselerden günah işleyenler dünya hayatında da kâfir muamelesi görmelidir. Nitekim onlar evlenme, miras gibi hukuki konularda bu kimselere kâfir muamelesi yapmışlar, günah işleyen kişilerin arkasında namaz kılmayı caiz görmemişlerdir.¹¹¹

¹⁰³ İbn Teymiyye, a.g.e., s. 43.

¹⁰⁴ Geniş bilgi için bak. Ebu'l Hasen el-Eşari, a.g.e., s. 102-136.

¹⁰⁵ Ebu Yusr Muhammed Pezdevi, a.g.e., s. 190, 191; Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 489.

¹⁰⁶ 5/el-Maide, 44.

¹⁰⁷ Seyyid Şerif Cürcani, a.g.e., c. 2, s. 636.

¹⁰⁸ “Zulmederek yetimlerin mallarını yiyenler, sadece karınlarında bir ateş yerler. Yarın da çılgın bir ateşe atılırlar.” (4/en-Nisa, 10); “Her kim de bir mümini kasten, bilerek öldürürse, artık onun cezası, içinde ebedi kalacağı cehennemdir. Allah, onu rahmetinden uzaklaştırmış ve ona büyük bir azap hazırlamıştır.” (4/en-Nisa, 93); “Her kim de Allah ve Resulüne isyan edip Onun sınırlarını aşarsa, onu da, içinde ebedi kalmak üzere bir ateşe sokar. Hem onun için alçaltıcı bir azap vardır.” (4/en-Nisa, 14).

¹⁰⁹ el-Müslim, İman, 164.

¹¹⁰ İbn Teymiyye, a.g.e., s. 104.

¹¹¹ Geniş bilgi için bak. Ebu'l-Hasen el-Eşari, a.g.e., s. 102-136

Amelin imandan bir cüz olduğu ve amelin yokluğuyla imanın da yok olacağını belirten Hariciler'in, ayet ve hadislerden görüşlerine delil olarak sundukları diğer bazı nakli deliller şunlardır: “.. Muhakkak ki şeytanlar, kendi dostlarına, gizlice sizinle mücadele etmelerini söylerler. Eğer onlara itaat ederseniz siz de müşrik olursunuz.”¹¹²; “.. Her kim Allah'a ve Resulüne isyan ederse, muhakkak ona içinde sonsuza dek kalmak üzere cehennem ateşi vardır.”¹¹³; “Zina eden kişi zina ettiği sırada, mümin olduğu halde zina etmez. Hırsızlık yapan kişi, hırsızlık ettiği sırada, mümin olduğu halde hırsızlık etmez, içki içen kişi içki içtiği sırada, mümin olduğu halde içki içmez.”¹¹⁴; “Namaz dinin direğidir, terk eden dinini yıkmış olur.”¹¹⁵

Taatleri imanın zorunlu unsuru olarak gören Hariciler, günahların da imanın zıddı olan küfürden bir parça olduğunu belirterek, iman ve küfrün bir arada bulunamayacağından hareketle, günah ile ibadetin de bir arada bulunamayacağını belirtmişlerdir. Dolayısıyla Haricilere göre bir kimsenin mümin vasfına sahip olmak için bütün dini vecibeleri yerine getirme zorunluluğu olduğu gibi, tüm günahlardan da uzak durma zorunluluğu vardır. Onlara göre, günah ve ibadetlerin mümin olan bir kişide toplanması imkânsızdır.¹¹⁶ Fakat Ehl-i Sünnet âlimlerine göre, iman kalple tasdik etmek olduğu için imanın zıddı olan küfür de, Hz. Muhammed (sav.)'in getirdiği, dinin zorunlu unsurlarının herhangi birini ya da tamamını kalben tasdik etmemektir.¹¹⁷ Yüce Allah, iman edilecek esasların bazılarını inkâr etmek ile hepsini inkâr etmek arasında bir fark olmadığını şu ayet-i kerimelerde belirtmiştir: “Onlar, ne Allah'ı ne de peygamberini tanırlar, Allah ile Resulünün arasını ayırmak isterler, biz ‘peygamberlerin bazısına inanır, bazısını tanımayız’ derler. Böylece iman ve inkâr arasında bir yol tutmak isterler. İşte bunlar gerçekten inkârcıdırlar. Biz kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırladık.”¹¹⁸

Sözlükte bir şeyi örtmek, gizlemek, nankörlük etmek anlamına gelen küfür kavramının, dini literatürdeki anlamıyla ilişkisini inceleyen Ehl-i Sünnet âlimleri, nefsanî arzular, cehalet, kıskançlık, öfke, tembellik gibi beşeri ve psikolojik sebeplerle büyük günah işleyen müminin bu fiilleri, kalbindeki tasdike zarar vermediği için küfür kapsamında değerlendirilemez. Çünkü bu kimse iman esaslarını, dini hükümleri ve Yüce Allah'ın nimetlerini inkâr edip gizlemediği için küfre de girmiş değildir. Ayrıca, yaptığı fiilden dolayı

¹¹² 6/el-Enam, 121.

¹¹³ 72/el-Cin, 23.

¹¹⁴ el-Buhari, Esribe, 1.

¹¹⁵ Acluni, Keşfu'l-Hafa, II, 31

¹¹⁶ İbn Teymiyye, a.g.e., s. 87, 88.

¹¹⁷ Seyyid Şerif Cürçani, a.g.e., c. 3, s. 632.

¹¹⁸ 4/en-Nisa, 150, 151.

ahrette ceza görme korkusuyla pişmanlık duyması, Yüce Allah tarafından affedilme ümidi taşıması, büyük günah işleyen bir müminin, bu fiili, Yüce Allah'ın emirlerine asi gelmek için işlemediğinin göstergesidir.¹¹⁹

İslam âlimleri, cehalet, kibir ve dünyevi menfaatler sebebiyle İslamı mutlak anlamda inkâr edenler ve Müslümanların arasına nifak sokmak için kalben iman etmediği halde mümin olduğunu söyleyen münafıklar dışında, kalben iman etmekle birlikte, kişiyi küfre düşüren bazı söz ve fiillerden dolayı, küfrü, ameli ve lafzı olarak da bir ayrıma tabi tutmuşlardır.¹²⁰ İslam dininin inanç esasları ile bağdaşmayan her fiil ameli küfür, Yüce Allah'ın bildirdiği bir hükmü inkâr etme anlamı taşıyan her söz de lafzî küfür olarak adlandırılmıştır.

Ehl-i Sünnet âlimlerine göre, Yüce Allah'ın müminlere haram kılmış olduğu fiilleri helal kabul ederek işleyenler¹²¹ ve Yüce Allah'ın varlığını kalben tasdik ettikleri halde, yaratılmış olan varlıkları, Yüce Allah'a ait olan isim ve sıfatlarla vasıflandırmak suretiyle Allah'a ortak koşan müşrikler, Hristiyanlar ve Yahudilerin şirk içeren itikadî fiilleri, ameli küfür kapsamındadır.¹²² Yüce Allah'ın haram kıldığı faizi, helal kabul ederek yiyenlerin cehennemlik olduğunu¹²³ ve yalnızca Yüce Allah'ı ilah edinmeye söz verdikleri halde, Hz. Musa'nın kavminin, buzağıya tapınmaları sonucunda zalimlerden olduğunu¹²⁴ bildiren ayetler, ameli küfür kapsamında değerlendirilmelidir.

Elfaz-ı küfür ise, inanç esaslarını veya Yüce Allah'ın ve Hz. Muhammed (sav.)'in din adına koymuş oldukları herhangi bir hükmü inkâr anlamı içeren sözleri ifade eder. *“Allah, için, üçüncüsüdür, diyenler de kâfir olmuşlardır. Halbuki tek bir ilahtan başkası yoktur. Eğer, bu dediklerinden vazgeçmezlerse, elbette içlerinden kâfir kalanlara acı veren bir azap dokunacaktır”*¹²⁵ ve *“Yahudiler, ‘Uzeyir, Allah'ın oğlu’ dediler. Hristiyanlar da, ‘İsa, Allah'ın oğludur’ dediler. Bu onların ağızlarıyla söyledikleri sözlerdir. Bunu, daha önceden inkâr etmiş olanların sözlerine benzetiyorlar. Allah, onları kahretsin. Nasıl da*

¹¹⁹ Ebu Mansur el- Maturidi, a.g.e., s. 504, 557; Taftazani, a.g.e., s. 263, 264.

¹²⁰ Taftazani, a.g.e., s. 264.

¹²¹ Geniş bilgi için bak. Ebu Mansur el- Maturidi, a.g.e., s. 556-560; Taftazani, a.g.e., s. 264.

¹²² Geniş bilgi için bak. İbrahim Coşkun, İslam Düşüncesinde İnkâr Problemi, Hikmetevi Yayınları, İstanbul-2014, s. 191-216.

¹²³ *“Faiz yiyen kimseler, şeytan çarpan kimse nasıl kalkarsa, öyle kalkarlar. Bu, işte, onların, alışveriş tıpkı faiz gibidir, demeleri yüzündendir. Oysa Allah, alışverişini helal, faizi haram kıldı. Bundan böyle her kim Rabbi tarafından kendine bir öğüt gelir de, faizden vazgeçerse, artık geçmişi ona ve hakkında hüküm de Allah'a aittir. Her kim de döner, yeniden alırsa, işte onlar cehennemliklerdir, hep orda kalacaklardır.”* (2/el-Bakara, 275).

¹²⁴ *“Hani Musa ile kırk gece için sözleşmiştik. Ama sonra siz, onun arkasından buzağıyı (tanrı) edinmiş ve (böylece) zalimlerden olmuştunuz. (2/el- Bakara, 51).*

¹²⁵ 5/el-Maide, 73.

*döndürülüyorlar?”*¹²⁶ ayetlerinde küfür içeren sözlerden dolayı, Yahudilerin ve Hıristiyanların küfre girdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Yüce Allah, Kuran-ı Kerim’de, orucu müminlere farz kıldığını,¹²⁷ açıkça bildirmesine rağmen, bir kimse, tevhit inancına sahip olsa dahi, oruç farz değildir, derse, Allah’ın koyduğu hükmü inkâr ettiği için küfre girmiş olur. Dolayısıyla, kişiyi küfre düşürecek söz ve amellerden uzak durmak, şeri esaslara kalben iman etmenin zahiri olarak yansımalarının bir gereğidir.¹²⁸

Ehl-i Sünnet âlimleri Yüce Allah’ı inkâr eden mutlak kâfirlerin, münafıkların, müşriklerin, Yahudiler ve Hıristiyanların küfre girdiği konusunda Haricilerle aynı fikirde olmalarına rağmen, her büyük günah işleyen müminin küfre girdiği konusunda Haricilere muhalefet etmişlerdir. Yalnızca, haramı helal, helali haram sayma ya da haramı hafife alma niyetiyle büyük günah (ameli küfür) işleyen müminlerin küfre girdiğini belirten Ehl-i Sünnet âlimlerine göre, esasen, niyet farkı gözetmeksizin bütün büyük günah işleyenlerin kâfir olduğunu söylemekle, Hariciler küfre düşmüştür.¹²⁹ Çünkü Kuran-ı Kerim’de birçok ayette, Yüce Allah, beşeri zaafarla büyük günah işleyen kimseleri asi, zalim, fâsık olarak isimlendirmekle birlikte küfür ile nitelememiş, hatta birçok ayette de bu kimselere mümin diye hitap etmiştir.¹³⁰ “*Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında üzerinize kısas farz kılındı.*”¹³¹, “*Ey iman edenler! Allah’a öyle bir tevbe edin ki gayet ciddi, etkili bir tevbe olsun.*”¹³², “*Eğer müminlerden iki grup çarpışarlarsa, hemen aralarını bulun, barıştırın.*”¹³³, bu ayetlerden bazılarıdır.

Ebu Mansur el-Maturidi’ye göre, yalnızca büyük değil, küçük günah işleyenleri de tekfir eden Hariciler, beşer olmaları bakımından küçük günah işlemekten hali kalamayacak olan peygamberleri de küfre girmekle itham etmiş olmaktadır. Yüce Allah’ın belirlediği sınırların dışına çıkarak hüküm veren Hariciler, peygamberlerin küfre düştüğü inancına sahip olmaları bakımından, nübüvvet makamını da inkâr eden bir konuma düşerek, asıl kendileri kâfir olmuşlardır.¹³⁴

¹²⁶ 9/et-Tevbe, 30.

¹²⁷ “*Ey iman edenler, oruç üzerinize yazıldı, nitekim sizden öncekilere de yazılmıştı. Gerek ki korunursunuz.*” (2/el-Bakara, 183).

¹²⁸ İbn Teymiyye, a.g.e., s. 84.

¹²⁹ Ebu Mansur el- Maturidi, a.g.e., s. 513.

¹³⁰ Taftazani, a.g.e., s. 264; Ebu Mansur el- Maturidi, a.g.e., s. 518, 528.

¹³¹ 2/el-Bakara, 178.

¹³² 66/et-Tahrim, 8.

¹³³ 49/el-Hucurat, 9.

¹³⁴ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 494.

Ehl-i Sünnet âlimleri, büyük günah işleyenlerin cehennemde ebedi kalacağını bildiren bazı ayet ve hadislerin, umumi anlamda anlaşılmasının, büyük günah işleyenler hakkında mümin vasfının kullanıldığı ayet ve hadislerle çelişki oluşturduğu için, uygun olmadığını belirtmişlerdir. Büyük günah işleyenlerin mümin olmadığı ya da ebedi cehennemde kalacağını bildiren ayet ve hadislerde, mâsiyetin (günahın) helal kabul edilerek işlenmesi anlamı kastedilmektedir. Dolayısıyla Haricilerin iddia ettiği gibi büyük günah işleyenleri kâfir olarak adlandırmak, Kur'an-ı Kerim'in, sünnet ve hadislerin umumu dikkate alındığında mümkün görünmemektedir. Zira “*Her kim de bir mümini kasten, bilerek öldürürse, artık onun cezası, içinde ebedi kalacağı cehennemdir. Allah, onu rahmetinden uzaklaştırmış ve ona büyük bir azap hazırlamıştır*”¹³⁵ ayeti, zahiri anlamıyla yorumlanıp, tüm büyük günah işleyen Müslümanlara ithaf edilemez. Söz konusu ayet, Mikyas b. Dababe'nin öldürülen kardeşinin diyetini almayı kabul edip, yüz deveyi aldığı halde, kardeşini öldüren mümini katletmesi üzerine indirilmiştir. Dolayısıyla, ayette, Mikyas'ın, Allah'ın katletme hususunda birbirinin alternatifi olarak bildirdiği kısas ve diyet cezalarının¹³⁶ ikisini birden uygulayarak, Yüce Allah'ın emrine asi geldiği için, ebedi cehennemde kalmayı hak ettiği bildirilmektedir.¹³⁷

Ehl-i Sünnet âlimlerine göre büyük günah işleyenlerin küfre girmediğinin bir diğer delili de tevbe etmeden vefat eden bir müminin cenaze namazının kılınması konusunda âlimlerin icma etmiş olmasıdır. Ümmetin ittifakına göre, ölen bir kimsenin cenaze namazının kılınması, arkasından dua edilmesi sadece müminler için caiz olduğundan ve bir mümin günahının affi için tevbe etmeden de ölse cenaze namazının kılınması gerektiği konusundaki icmaddan ötürü bu kimse, küfre girmiş olmaz.¹³⁸

Yüce Allah'ın, Kuranda hırsızlık, zina, kazf gibi amme hukukunu ihlal eden fiilleri işleyen kimselere had cezalarının uygulanmasını emretmesi, büyük günah işleyen kimsenin mümin olduğunun ispatıdır.¹³⁹ Hırsızlık yapan kişi bu fiilinden dolayı İslam dininden çıkmış olsaydı, Hz. Muhammed (sav.)'den rivayet edilen hadise göre, dinden dönmenin cezası olarak öldürülmesi gerekirdi.¹⁴⁰ Oysaki Yüce Allah, hırsızlık yapanın, ceza olarak, ellerinin

¹³⁵ 4/en-Nisa, 93.

¹³⁶ “*Ey iman edenler! Öldürülen kimselerin hakkını almak için size kısas farz kılındı. Hür hür ile, köle köle ile, dişi dişi ile kısas olunur. Ama kim, maktûlün velisi tarafından affedilirse kısas düşer. Bundan sonra, diyeti ona güzel bir şekilde ve tam olarak ödemek gerekir. Bu esneklik Rabbiniz tarafından bir kolaylık ve lütuftur. Artık kim bundan sonra karşıdakinin hakkına tecavüz ederse, Ona son derece acı bir azap vardır.*” (2/el-Bakara, 178).

¹³⁷ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, a.g.e., c. 3, s. 135, 136.

¹³⁸ Taftazani, a.g.e., s. 264.

¹³⁹ İbn Teymiyye, a.g.e., s. 43.

¹⁴⁰ “*Bir Müslümanın kanı şu üç durum dışında haramdır: Evli olup zina eden, haksız yere bir cana kıyan ve dinini terk edip İslam cemaatinden ayrılan kimse.*” (el-Buhari, Diyat, 6; el-Müslim, Kasame, 25).

kesilmesini emretmiştir.¹⁴¹ Ayrıca, Ebu Mansur el-Maturidi'ye göre, zina eden kişinin imanı yok olmuş olsaydı Yüce Allah'ın beyanıyla¹⁴² bu kimseye yüz sopa vurma cezasını uygulayacak olan kişi acıma duygusu hissetmezdi.¹⁴³ Ehl-i Sünnet âlimlerinin icmama göre şeraitteki had cezaları, işlenen günahların kefareti olarak kabul edilmiş olup müminin ahretteki azabını kaldırırken, küfrün sebep olduğu dünyevi cezalar, kişiden cehennem azabını kaldırmaz.¹⁴⁴

Ebu Mansur el-Maturidi, günah işleyen müminlerin, tevbe etmedikleri sürece küfre girdiğini belirten Haricilerin, Allah'ın rahmetinden ümit kesmiş olduklarını ve Allah'ın afüv, gafur ve rahim isimleriyle vasıflandırılmasını nefyettiklerini belirtmiştir.¹⁴⁵ Kuran-ı Kerim'deki "*Allah'ın rahmetinden ancak kâfirler toplumu ümidini keser*"¹⁴⁶, ayetine göre, Allah'ın rahmetinden ümit kesmek küfür alameti olduğu için asıl Hariciler küfre girmiştir.¹⁴⁷

Maturidi, küfrün de imanda olduğu gibi asıl yerinin kalp olduğunu dolayısıyla tevbe edip Yüce Allah'ın hükümlerine iman etmedikleri sürece kâfirin üzerindeki küfür halinin sürekli bulunacağını, kebairin ise sadece işlendiği anda kişiye nispet edileceği için sürekli devam eden bir hal olmadığını belirtmiştir. Maturidi'ye göre sürekli devam eden küfrün cezasının ebedi cehennem olması makul iken, zaman zaman işlenen kebairin cezasının ebedi cehennem olması adalete ve hikmete aykırıdır, Yüce Allah ise bundan münezzehtir.¹⁴⁸

Ebu Mansur el-Maturidi, ayetler arasındaki anlam ilişkisinden yola çıkarak, büyük günah işleyen müminlerin tevbe etmese dahi Allah tarafından bağışlanmasının imkân dâhilinde olduğunu belirtmiştir. Ki, bu Allah'ın merhamet sahibi ve affedici olma vasfının bir sonucudur. Maturidi, "*Doğrusu Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışındakileri dilediği kimseler için bağışlar. Kim, Allaha ortak koşarsa kesinlikle büyük bir günah işlemiş olur*"¹⁴⁹ ayetine göre, en büyük günahın şirk olduğunu ve şirkten kaçınıldığı sürece diğer günahların tevbe edilmeksizin de affedilebileceğini belirtmiştir. Yüce Allah, ya sonsuz rahmeti ve lütfuyla günah işleyen kimseyi tevbe etmeksizin bağışlar ya da işlediği

¹⁴¹ "*Hırsızlık yapan erkek ile hırsızlık yapan kadının ellerini kesin. Bu hüküm, yaptıklarına karşılık, Allah'ın koyduğu bir cezadır.*" (5/el-Maide, 38).

¹⁴² "*Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun. Allah'a ve ahret gününe gerçekten inanıyorsanız, Allah'ın koyduğu cezayı uygulama konusunda bunlara acıyacağınız tutmasın.*" (24/en-Nur, 2).

¹⁴³ Ebu Mansur el- Maturidi, a.g.e., s. 530.

¹⁴⁴ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 531.

¹⁴⁵ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 495.

¹⁴⁶ 12/el-Yusuf, 87.

¹⁴⁷ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 505.

¹⁴⁸ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 545, 546.

¹⁴⁹ 4/en-Nisa, 116.

güzel ameller sebebiyle, bu kimsenin günahlarını siler. Dolayısıyla, ayetten şirk koşan kimsenin hiçbir şekilde bağışlanmayacağı anlamı çıkarılamaz.¹⁵⁰ Çünkü Yüce Allah, başka bir ayette, müşriklerin tevbe ettikleri zaman bağışlanacağını bildirmiştir.¹⁵¹

Ehl-i Sünnet âlimlerine göre “Zina eden kişi zina ettiği sırada, mümin olduğu halde zina etmez. Hırsızlık yapan kişi, hırsızlık ettiği sırada, mümin olduğu halde hırsızlık etmez, içki içen kişi içki içtiği sırada, mümin olduğu halde içki içmez.”¹⁵² hadisi, bu tür günahların çirkin sonuçlarından dolayı, hafife alınarak işlenmesine engel olunmak için tehdit niyetiyle söylenmiştir.¹⁵³ “Namaz dinin direğidir, terk eden dinini yıkmış olur” hadisi ise, namazın farz olduğuna iman etmeyerek, namazı terk edenin, dini yıkmış olacağı anlamına gelmektedir.¹⁵⁴

İbn Teymiyye, “Bizi aldatan bizden değildir.”¹⁵⁵ hadisini Müslümanlardan değildir, şeklinde yorumlayan Haricilerin aksine, halis müminlerden değildir, şeklinde yorumlamıştır.¹⁵⁶

Ebu Mansur el-Maturidi’ye göre, “Her kim de Allah ve Resulüne isyan edip Onun sınırlarını aşarsa, onu da, içinde ebedi kalmak üzere bir ateşe sokar. Hem onun için alçaltıcı bir azap vardır”¹⁵⁷ ayetinde olduğu gibi Allah ve Resulüne isyan anlamı içeren ayetlerde, haramı helal ya da helali haram kabul edip dini emirleri yok sayarak, Yüce Allah’ın ve Hz. Muhammed (sav.)’in hükmüne karşı gelen kimsenin, ebedi cehennemde kalacağı bildirilmektedir.¹⁵⁸ Büyük günahları “itikadda kebar” ve “fiillerde kebar” olmak üzere ikiye ayıran Maturidi’ye göre, kâfirlerin, müşriklerin, münafıkların ya da tevhit inancına sahip olduğu halde ilahi hükümleri değiştirmeye kalkışanların inançları birbirinden farklı olmasına rağmen, tümü, inkâr ve tekzip türlerini ifade etmektedir. Dolayısıyla Maturidi, bu kimselerin inançla ilgili işledikleri günahları ister ameli küfür, isterse lafzî küfür olsun, itikadda kebar olarak adlandırmıştır.¹⁵⁹

¹⁵⁰ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 510.

¹⁵¹ “İçinde savaşılmayı haram olan aylar çıktı mı, müşrikleri nerede bulursanız, öldürün, yakalayın, hapsedin, bütün geçitleri tutun. Eğer tevbe ederler, namazı kılıp zekâtı verirlerse, onları bırakın. Çünkü Allah çok bağışlayan çok acıyandır.” (9/et-Tevbe, 5).

¹⁵² el-Buhari, Esribe, 1.

¹⁵³ Seyyid Şerif Cürcani, a.g.e., c. 3, s. 624.

¹⁵⁴ Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevi, a.g.e., s. 99; Ebu’l-Muin en-Nesefi, a.g.e., s. 70.

¹⁵⁵ Müslim, İman, 164.

¹⁵⁶ İbn Teymiyye, a.g.e., s. 103.

¹⁵⁷ 4/en-Nisa, 14.

¹⁵⁸ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 526.

¹⁵⁹ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 510.

Kıyası, Ehl-i Sünnet âlimleri günah işleyen müminin küfre girmediğini akli ve nakli delillerle izah etmişler, günah işleyen müminleri tekfir eden Haricilerin de bidat ehli olduklarını ifade etmişlerdir.

2) Büyük Günah İşleyenleri Fâsık Kabul Edenler

Büyük günah işleyenleri fâsık olarak isimlendiren mezhep Mutezile'dir. Mutezileye göre, büyük günah işleyenler, ne Haricilerin dediği gibi kâfirdir ne de Mürcie ve Ehl-i Sünnet âlimlerinin dediği gibi mümindir. Ameli, imanın zorunlu bir unsuru olarak kabul eden Mutezileye göre büyük günah işleyen kimse, her ne kadar Allah'ın azabına müstehak olsa da Allah'ı tasdik ettiği için kâfir olarak nitelendirilemez. Kelime olarak; bir şeyi örtmek ya da gizlemek anlamına gelen küfür,¹⁶⁰ istilahi olarak, Yüce Allah'ın nimetlerini inkâr ettiği için ahrette büyük azabı hak eden, nikâh, miras, Müslüman mezarlığına defnedilme gibi dünyevi hükümlerden de mahrum bırakılan kimseye verilen isimdir. Dolayısıyla kalbinde tasdik bulunduğu halde, günah işleyen kimselere kâfir denilmesi mümkün değildir. Zira sahabe ve tabiin, büyük günah işleyenlerle evlenilebileceği, bu kimselerin mirastan pay alabilecekleri ve öldüklerinde Müslüman mezarlığına defnedilecekleri konusunda ittifak etmişlerdir.¹⁶¹

Mutezile, büyük günah işleyenlere kâfir denilemeyeceğiyle alakalı, liân bahsinin anlatıldığı ayetleri¹⁶² nakli deliller arasında zikretmiştir. Eğer iftira küfür olsaydı, eşlerden birinin diğerine iftirada bulunması, kişinin küfrüne sebep olacağı için dinden çıkması, dolayısıyla liâna ihtiyaç duyulmadan, aralarındaki evlilik akdinin ortadan kalkması gerekirdi.¹⁶³

Mutezile mezhebi âlimlerinden olan Kadı Abdülcebbar, Yüce Allah'ın emrettiği dini vecibeleri yerine getirmeyenlerin ve büyük günah işleyenlerin aynı mertebede olduğunu belirterek bu kimselere kâfir denilemeyeceğini şu ayetle izah etmiştir: "...Yoluna gücü yeten kimsenin o evi, Kâbe'yi haccetmesi insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır. Kim inkâr ederse (bu hakkı tanımazsa) kesinlikle Allah'ın (onun bu ibadetine) ihtiyacı yoktur. O bütün âlemlerden müstağnidir."¹⁶⁴ Ayette Yüce Allah, haccın, insanlar üzerindeki hakkı olduğunu

¹⁶⁰ Ragıb el-İsfehani, "Keferât", a.g.e., s. 1283.

¹⁶¹ Kadı Abdülcebbar, a.g.e., c. 2, s. 636

¹⁶² "Eşlerine (zina iftirası) atan, kendilerinden başka şahitleri olmayan kimselere gelince, onların şahitlikleri dört kez şöyle söylemeleridir: 'Allah'a yemin olsun ki, ben doğru söyleyenlerdenim.' Beşincisinde ise şöyle söyleyeceklerdir: 'Eğer o yalancılardansa, Allah'ın laneti onun üzerine olsun.' Kadının dört kere Allah'a yemin olsun, o (eşi), yalancılardandır, diye şahitlik etmesi, ondan cezayı düşürür. Beşincisinde kadın şöyle diyecektir: 'Eğer eşi doğru söylüyorsa, Allah'ın öfkesi kendisinin üzerine olsun.'" (24/en-Nur, 6-9).

¹⁶³ Kâdı Abdülcebbar, a.g.e., c. 2, s. 638.

¹⁶⁴ 3/Al-i İmran, 97.

inkâr edenleri zem etmiştir. Kadı Abdülcebbar'a göre, eğer dini vecibeleri yerine getirmeyenlere kâfir densesydi, ayette sadece haccı inkâr edenler değil, haccı yerine getirmeyenlerin de zem edilmesi gerekirdi.¹⁶⁵

Mutezileye göre büyük günah işleyen ya da dini vecibeleri yerine getirmeyen kimseye kâfir denilemeyeceği gibi mümin de denilemez. Çünkü bu kimseler Kuran-ı Kerim'de Yüce Allah tarafından yerilmiş, ceza almaya müstahak görülmüşlerdir. Kötü bir fiil işleyerek şeytanın sevinmesine sebebiyet veren kişi,¹⁶⁶ İslam dinine göre küçümseme ve kötülemeye müstahak görülmüşken, mümin ismi, sadece övülmeye layık olan kimseler için kullanılır. Dolayısıyla büyük günah işleyen kimse, övülmeye değer kılınan mümin ismiyle vasıflanamaz. Mutezile âlimlerine göre, mümin ve kâfir olarak isimlendirilemeyen bu kimselere iki isim arasında başka bir isim verilmelidir.¹⁶⁷

Mutezileye göre büyük günah işleyen ya da dini vecibeleri yerine getirmeyen kişi, mutlak olarak kâfir ve mümin olarak isimlendirilemeyeceği için, bu kişinin, ahretteki hükmü de ebedi mükâfata müstehâk olan mümin ve ebedi azaba müstehâk olan kâfir gibi olamaz. Mutezile'nin beş temel esasından biri olan ve "iki yer arasında bir yer" anlamına gelen el-Menzile Beyne'l-Menzileteyn esası, büyük günah işleyene iki isim arasında bir isim ve iki makam arasında bir makam verilmesiyle ilgilidir.¹⁶⁸ Yani büyük günah işleyen kişi imanın bir rüknü olan ameli yerine getirmediği için imanla vasıflanamaz; diğer taraftan imanın diğer rüknü olan tasdik kendisinde mevcut olduğu için de küfre girmekle itham edilemez. Büyük günah işleyen kişi, küfürle iman arasında bir yeredir, bu konumdaki kişiyi fasık olarak isimlendiren Mutezile âlimleri¹⁶⁹, mümin ve kâfir arasındaki bir konuma fasık kavramını yerleştirerek, inanç bakımından ümmetin ittifakla kabul ettiği iki mertebeyi üçe çıkarmışlardır.¹⁷⁰

Büyük günah işleyenleri fâsık olarak isimlendiren Mutezileye göre, Yüce Allah, fasığın, ahirette mükâfata ve övülmeye layık olan mümin gibi karşılık görmeyeceğini,

¹⁶⁵ Kadı Abdülcebbar, a.g.e., c. 2, s. 650.

¹⁶⁶ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 555.

¹⁶⁷ Geniş bilgi için bkz. Kadı Abdülcebbar, a.g.e., c. 2, s. 620-636; Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 500; Taftazâni, a.g.e., s. 265; İbn Teymiyye, a.g.e., s. 46.

¹⁶⁸ Kadı Abdülcebbar, a.g.e., c. 2, s. 614; Ebu Yusr Muhammed Pezdevi, a.g.e., s. 188; Şehristani, el-Milel ve'n-Nihal, ter. Mustafa Öz, Litera Yayıncılık, 2. baskı, İstanbul-2011, s. 60.

¹⁶⁹ Ebu'l-Hasen el-Eşâri, a.g.e., s. 223; İbn Hazm, a.g.e., c. 2, s. 842; Şerafettin Gölcük- Süleyman Toprak, a.g.e., s. 138.

¹⁷⁰ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 531; Taftazâni, a.g.e., s. 263.

“Mümin, fasık gibi olur mu? Onlar bir olmazlar.”¹⁷¹ buyruğu ile bildirmiştir. Büyük günah işleyen fasıklar, ahrette, iman edip salih amel işleyen ve Allah’ın yasaklarından kaçınan mümin gibi karşılık göremez. Övgü ve sevap, ancak dini vecibelerin yerine getirilmesi ve nehyedilen davranışlardan uzak durmakla hak edildiği gibi; yergi ve ceza da dini vecibelerin yerine getirilmemesi ya da yasaklanan davranışların yapılması suretiyle hak edilmiş olur. Mutezile mezhebinin “adalet” prensibine göre, Yüce Allah’ın herkese hak ettiği şekilde karşılık vermesi vaciptir. Yüce Allah’ın kendisine zatı gereği vacip olan fiilleri ihlal etmesi, kötü olduğu için düşünülemez. Çünkü Yüce Allah kötü bir fiil işlemekten münezzehtir. Kaldı ki Yüce Allah Kuran-ı Kerim’de büyük günah işleyenleri yermiş ve onlar için ceza öngördüğünü bildirmiştir. Dolayısıyla büyük günah işleyenlerin cennete girmesi, onların hak etmediği bir karşılık olacağı için aklen mümkün değildir.¹⁷²

İman edip güzel amel işleyenlerin ebedi cennette kalacağıyla ilgili ayetleri¹⁷³ hususi; büyük günah işleyen günahkârların (fâsıkların) da ebedi cehennemde kalacağıyla ilgili ayetleri¹⁷⁴ umumi olarak yorumlayan Mutezile âlimlerine göre, fâsıkların cennetle mükâfatlandırılması aklen mümkün olmadığı gibi naklen de mümkün değildir. Mutezile âlimleri bu görüşlerini, “el-Va’d ve’l-Vaid” başlığı halinde bir ilke haline getirmişlerdir. Yüce Allah’ın va’dinin hususi, va’idinin ise umumi olduğu görüşünden hareketle bu ilkeyi adalet prensibiyle ilişkili olarak açıklamışlardır. Bu esasa göre, Yüce Allah, iman edip iyi amel işleyen ve kötülüklerden sakınan kimseyi cennetle mükâfatlandıracağını va’detmiş; kâfirleri ve büyük günah işleyen fasıkları da cehennemle cezalandıracağını va’idini vermiştir. Dolayısıyla Mutezileye göre, adalet prensibi ve vaidin umumiliği bakımından, fasıkların cennetle mükâfatlandırılması mümkün değildir. Günahkâr müminlerin cehennemde ebedi olarak kalmayacakları ile ilgili hadislerin ahad haber olduğu için delil olarak kullanılamayacağını belirten Mutezile âlimleri tevbe etmeden ölen fasıkların ebedi olarak cehennemde kalacaklarını belirtmişlerdir. Çünkü cennet ve cehennem arasında başka bir yer bulunmamakta ve fasıkların cehennemde kalmasıyla ilgili ayetlerin hepsinde “hulud,

¹⁷¹ 32/el-Secde, 18.

¹⁷² Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 500; Şehristani, a.g.e., s. 60; İbn Hazm, a.g.e., c. 2, s. 848.

¹⁷³ “İman edip salih ameller işleyenler ise, altlarından ırmaklar akan cennetlere konulmuşlardır. Rablerinin izniyle orada ebedi kalacaklardır...” (14/ el-İbrahim, 23); “... Her kim Allah’a iman edip salih amel işlerse, Allah onu altından ırmaklar akan cennetlere koyacak, orada ebedi kalacaklar...” (65/et-Talak, 11).

¹⁷⁴ “Kim bir kötülük yapar da, o büyük günahı kendisini her taraftan kuşatırsa, işte böyleleri cehennemliktirler, onda hep kalıcıdırlar.” (2/el-Bakara, 81); “Haberiniz olsun ki suçlular (günahkârlar), cehennem azabında kalıcıdırlar.” (43/ ez-Zuhruf, 74); “Kim Rabbine suçlu (günahkâr) olarak varırsa, onun yeri, elbette cehennemdir. O, orada ne ölür, ne dirilir.” (20/ et-Taha, 74); “Günah işleyip fasık olanların varacakları yer ise, cehennemdir. Onlarda oradan çıkmak istediklerinde, oraya tekrar sokulurlar. Onlara, yalanlayıp durduğunuz ateşi tadın bakalım, denir.” (32/el-Secde, 20).

ebedilik” veya bu anlamları taşıyan başka ifadeler zikredilmiştir.¹⁷⁵ Fakat fasıkların kalbinde tasdik olduğu için cehennemdeki azapları kâfirlerin azabı gibi şiddetli olmayıp, asilerin azabı gibi olacaktır.¹⁷⁶

Ehl-i Sünnet âlimlerine göre büyük günah işleyenlerin mümin sıfatından nehyedilerek mutlak anlamda fâsık olarak isimlendirilmeleri Kuran-ı Kerim’in genel izahına uygun değildir. Mutezile âlimleri fâsık sıfatını sadece büyük günah işleyen müminler için kullanmakla anlamını daraltmış olmaktadırlar. Bilakis Kuran’da fâsık tabiri daha çok Yüce Allah’ın emirlerine asi gelerek (Yüce Allah’ın hükümlerine karşı çıkararak) doğru yoldan sapanlar ve kâfirler için kullanılmıştır. “*Ehl-i İncil, onun içinde Allah’ın indirdiğiyle hükmetsin. Kim Allah’ın indirdiği hükümlerle hükmetmezse, onlar (dinden çıkmış) fâsıklardır.*”¹⁷⁷ ayetinde Allah’ın koyduğu hükümlere karşı gelmek anlamında kullanılan fasık kavramı; “*Gerçekten sana açık ayetler, parlak mucizeler indirdik. İman sahasından uzaklaşmış fâsıklardan başkası onları inkâr etmez.*”¹⁷⁸ ayetinde inkar etmek anlamında kullanılmıştır.¹⁷⁹

Sözlükte hurma ve benzeri şeyler için kabuğunu yırtıp çıkmak anlamına gelen fâsık kavramını,¹⁸⁰ Ehl-i Sünnet âlimleri, dini terim olarak, haktan sapan, Yüce Allah’ın emirlerine asi gelen kâfir ya da mümin için kullanmışlardır.¹⁸¹ Ehl-i Sünnet âlimlerine göre, bir kimsenin fâsık ismiyle vasıflandırılmasına sebep olan amellerin dindeki mahiyeti işlendikleri niyete göre farklılık arzeder. Fâsık kavramının geçtiği ayetleri bütüncül olarak değerlendiren ünlü müfessir Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, fıskın işlendiği niyete göre üç mertebesi olduğunu belirtmiştir. Fıskın birinci mertebesi günahı çirkin saymakla birlikte zaman zaman işlemektir. İkinci mertebe, günahı zaaflarından ötürü isteyerek yapmak, üçüncü mertebe ise günahın çirkin olduğunu inkâr ederek işlemektir.¹⁸²

¹⁷⁵ Kadı Abdülcebbar, a.g.e., c. 2, s. 574-584.

¹⁷⁶ Ebu Yusr Muhammed Pezdevi, a.g.e., s. 188.

¹⁷⁷ 5/el-Maide, 47.

¹⁷⁸ 2/el-Bakara, 99.

¹⁷⁹ Fasık teriminin inkâr etmek anlamında Hristiyanlar, Yahudiler, münafıklar ve müşrikler için kullanıldığı diğer bazı ayetler şunlardır: 9/et-Tevbe,8, 53; 27/en-Neml, 12; 28/el-Kasas, 32; 46/el-Ahkaf, 35; 57/el-Hadid, 26, 27; 51/ez-Zariyât, 46.

¹⁸⁰ Ragıb el-İsfehani, a.g.e., “*Feseka*”, s. 1140.

¹⁸¹ Yusuf Şevki Yavuz, “*Fasık*”, DİA., c. 12, İstanbul-1995, s. 202.

¹⁸² Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, a.g.e., c. 1, s. 317.

Ehl-i Sünnet âlimlerine göre üçüncü derecenin ifade edildiği küfür, fâsıklığın en büyüğü olup,¹⁸³ bir kimse, bu mertebedeki bir günahı işlemedikçe mümin vasfını kaybetmez. Dolayısıyla fâsık sıfatı, günahın haram olduğunu inkâr ederek işleyen kâfirler, münafıklar ve müşrikler için kullanılabilirdiği gibi; günahın haram olduğuna iman ettiği halde zaafi sebebiyle büyük günah işleyen müminler için de kullanılmaktadır. Nitekim Ehl-i Sünnet âlimlerinden Maturidi, Mutezile mezhebinin ortaya çıkışından önce, İslam âlimlerinin büyük günah işleyenleri, mümin-i fâsık ve kâfir-i fasık olarak iki gruba ayırdıklarını belirtmiştir.¹⁸⁴ Bu genel kanaate göre her kâfir fâsık olarak isimlendirilirken, her fâsığın kâfir olduğu söylenemez.

Saduddun Taftazani de Mutezile âlimlerinin fâsığın müminden farklı olduğu görüşüne delil olarak sundukları, “*Mümin, fâsık gibi olur mu? Onlar bir olmazlar.*”¹⁸⁵ ayetindeki fâsık lafzıyla kâfirlerin kastedildiğini belirtmiştir.¹⁸⁶

Yüce Allah dünya ve ahretteki hükümleri açısından insanları mümin ve kâfir olarak ikiye ayırmıştır.¹⁸⁷ Bu sebeple Mutezile âlimlerinin, fâsık ismini, mümin ve kâfirden farklı olarak kullanması, küfür ve iman arasında başka bir mertebenin daha var olduğunu iddia etmek olduğu için, Ehl-i Sünnet âlimleri tarafından eleştirilmiştir. Ehl-i Sünnet âlimlerine göre fâsıklığın iman ve küfür arasında üçüncü bir mertebe olarak kabul edilmesi, fâsık olan bir kişide, iman ve küfre dalalet edecek bir davranışın bulunmamasını gerektirir.¹⁸⁸ Oysaki büyük günah işlemiş olan bir kimsenin namaz, oruç gibi imanın tezahürü olan dini vecibeleri halen yerine getirdiği gözlenmektedir. Ayrıca, kalben tasdik ettiği halde büyük günah işleyen bir kimsenin namaz, oruç gibi dini yükümlülüklerden sorumlu olmadığına dair bir nas da bulunmamaktadır.¹⁸⁹

İman eden bir kişinin, haramı helal sayma niyeti taşımadan büyük günah işlemesi halinde, mümin sıfatıyla vasıflandırılmaması, dil açısından da doğru değildir. Maturidi, büyük günah işleyenlerin mümin vasfını kaybettiğini belirten Mutezile âlimlerinin, dilsel ve mantıksal çelişkiye düştüklerini belirtmiştir. İlk dönem İslam âlimlerinin icmâna göre, küfrün

¹⁸³ Taftazâni, a.g.e., s. 265.

¹⁸⁴ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 533.

¹⁸⁵ 32/Secde, 18.

¹⁸⁶ Taftazâni, a.g.e., s. 265.

¹⁸⁷ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 507.

¹⁸⁸ Ahmed Saim Kılavuz, İman-Küfür Sınırı, Marifet Yayınları, İstanbul-1982, s. 155.

¹⁸⁹ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s.492, 543.

zıddının iman olması, küfrün¹⁹⁰ olmadığı bir kimsede imanın; imanın olmadığı bir kimsede ise küfrün mevcut olmasını zorunlu kılar.¹⁹¹ Dolayısıyla, Mutezile âlimleri nazarında, iman, tasdik ve taatlerdir şeklinde tanımlanmışsa, küfrün de bu zorunlu unsurların herhangi birinin olmaması halinde ortaya çıkması gerekir. Yani bu tanıma göre, kalbinde iman olduğu halde büyük günah işleyerek taatleri yerine getirmeyen bir kimse fasık olarak değil de kâfir olarak isimlendirilmelidir. Bu sebeple Maturidi'ye göre, her ne kadar iman tanımları yanlış olsa da Hariciler'in büyük günah işleyenleri küfürle itham etmeleri, mantıksal olarak Mutezilenin görüşüne nisbeten daha tutarlıdır.¹⁹² Nitekim "*İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında olduğu halde nasıl seni hakem kılıyorlar da sonra, bunun arkasından yüz çevirip gidiyorlar? Onlar mümin kimseler değildir.*" ayetindeki¹⁹³ "...onlar mümin kimseler değildir." buyruğu, mümin olmayan kimsenin kâfir olduğunu akla getirmektedir.¹⁹⁴

Kalbinde tasdik olduğu halde büyük günah işleyen bir kimsenin, ahirette küfre girmiş olan kişiyle aynı karşılığı görmesi Yüce Allah'ın "el-Adl" ismi ve "Kim zerre kadar hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür."¹⁹⁵ buyruğundaki vad'i gereği mümkün değildir.¹⁹⁶ Dolayısıyla büyük günah işleyen müminlerin ebedi olarak cehennemde kalacağını savunan Mutezile âlimleri birçok görüşlerini üzerine inşa ettikleri "Adalet" ve "el-Vad ve'l-void" prensipleriyle de çelişmişlerdir. Çünkü Yüce Allah kalbinde iman bulunan bir kimse tarafından yapılan hiçbir iyiliğin karşılıksız kalmayacağını "*Kim zerre kadar hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür.*"¹⁹⁷ buyruğuyla bildirmiştir. Ayrıca bir müminin büyük günah işlemesi, onun dini vecibelerden hiçbirini yerine getirmediği ya da yasaklanan davranışların hiçbirinden sakınmadığı anlamına gelemez. Kaldı ki, bu kişi hiçbir dini vecibeyi yerine getirmemiş olsa bile, kalbindeki iman sebebiyle mükâfatlandırılmayı hak eder. Bir kimsenin büyük günah işlemesi sebebiyle, işlediği iyi amellerinin en önemlisi olan imanının Allah katında bir değerinin olmadığını söylemek, Yüce Allah'ın zatına atılan iftiradır.¹⁹⁸ Zira Yüce Allah "*...Sizden her kim dininden döner ve kâfir olarak can verirse, artık onların bütün*

¹⁹⁰ Buradaki küfür sadece, Yüce Allah'ı ve Allah'ın hükümlerini açıktan inkâr etmeyi değil, dini esaslara kalben iman etmediği halde diliyle iman ettiğini söyleyen münafıkları, tevhit inancını yadsıyan her türlü ameli, kalbi ve lafzi küfrü de nitelemektedir.

¹⁹¹ Taftazâni, a.g.e., s. 264.

¹⁹² Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 499, 507.

¹⁹³ 5/el-Maide, 43.

¹⁹⁴ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 508.

¹⁹⁵ 99/el-Zilzal, 7.

¹⁹⁶ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 545.

¹⁹⁷ 99/el-Zilzal, 7.

¹⁹⁸ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 512; İbn Teymiyye, a.g.e., s. 61.

*amelleri heder olmuştur...*¹⁹⁹ kelamıyla yalnızca, küfre girenlerin iyi amellerinin boşa çıkacağını bildirmiştir.

Mutezile âlimlerinin iddia ettiği gibi fâsık, kâfir ve mûminden ayrı bir mertebe olsaydı, bu kimselere uygulanacak dünyevi ve uhrevi hükümlerin kâfir ve mûmine uygulananlardan farklı olması gerekirdi. Yani, dünyevi hayatta mûmin, kâfir ve fâsığa farklı had cezalarının uygulanması gerektiği gibi²⁰⁰ uhrevi hayatta da, nasıl ki cehennem kâfirler, cennet de mûminler için hazırlanmışsa²⁰¹ fâsıklar için de cennet ve cehennem arasında başka bir mertebenin bulunması gerekirdi. Ahirette cennet ve cehennemden başka bir karşılığın olmayacağı ise nakli delillerle sabittir.²⁰² Eğer büyük günah işleyenler ebedi olarak cehennemde kalmayı hak etmiş olsaydı, Yüce Allah, birbirine savaş açarak büyük günah işleyen iki mûmin grubunun arasının düzeltilmesini²⁰³ emretmezdi.²⁰⁴

Maturidi'ye göre Mutezile büyük günah işleyenin ebedi cehennemde kalacağını söyleyerek kötülüğe mislinden fazla ceza öngörürken; en üstün iyilik olan imanı, göz ardı ederek mükâfatlandırmaya değer bulmamıştır.²⁰⁵ Bu sebeple, Mutezile âlimleri de Haricilerde olduğu gibi ilahi rahmeti yadsıyarak Yüce Allah'a nankörlük etmiş ve böylece Yüce Allah'ın af ve mağfiretinden uzak kalmayı hak etmişlerdir.²⁰⁶ Mutezile âlimlerinin büyük günah işleyenlerin kalbinde iman olduğu halde mûmin olarak isimlendirilemeyeceği ve bu kimselerin ebedi olarak cehennemde kalacağı görüşü, imanı yüceltme duygusunu ve İslam'ın üstünlüğü düşüncesini yadsıdığı için kabul edilemez.²⁰⁷

Büyük günah işleyenlerin mûmin vasfını kaybederek kâfir ya da fâsık olduğunu söyleyenlere göre kişi, imanını koruduğundan hiçbir zaman emin olamaz. Günahlar büyük ve küçük günah ayırımına tabi tutulduğu halde nakli delillerle hangi günahların büyük hangilerinin küçük olduğunun sınırı net bir şekilde belirlenmiş değildir.

Mutlak anlamda bütün günahların büyük ve küçük olarak ayırımı yapılamayacağı için, kişiyi işlediği günah sebebiyle Mutezile'nin iddia ettiği gibi fâsık ya da Haricilerin iddia ettiği

¹⁹⁹ 2/el-Bakara, 217.

²⁰⁰ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 507, 529; İbn Teymiyye, a.g.e., s. 46.

²⁰¹ "... Yakıtı insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının. O ateş kafirler için hazırlanmıştır." (2/el-Bakara, 24); "Allah mûmin erkeklere ve mûmin kadınlara içlerinde ebedi kalacakları, altından ırmaklar akan cennetler, adn cennetlerinde hoş meskenler vaat etti..." (9/et-Tevbe, 72).

²⁰² Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 561; Ebu Hanife, "el-Vasiyye", a.g.e., s. 62, 63.

²⁰³ "Eğer mûminlerden iki grup çarpıştırlarsa, hemen aralarını bulun, barıştırın..." (49/el-Hucurat, 9).

²⁰⁴ Ebu Hanife, "el-Vasiyye", a.g.e., s. 68.

²⁰⁵ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 512.

²⁰⁶ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 505.

²⁰⁷ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 499.

gibi kâfir olarak isimlendirmek herkesin kendi inancından şüphe duymasına sebebiyet vermektedir. Mutezilenin ve Haricilerin bu görüşüne göre kişi farkında olmadan da imandan çıkabilmektedir. Bu ise hiçbir kimsenin sarîh bir şekilde mümin olduğunu söylemeye güç yetirememesine sebep olmaktadır.²⁰⁸ Harici âlimlerden olan Necde b. Amir, büyük günah işlemesi sebebiyle had cezasını hak eden taraftarlarını kâfir olmakla itham etmemiş, hatta tevbe etmeden vefat etse dahi bu kimsenin Yüce Allah tarafından affedilebileceğini ya da ahrette de cehennemde azap gördükten sonra cennete alınacağını belirtmiştir.²⁰⁹ Mutezile ve Hariciyye âlimlerinin ve taraftarlarının kötülüğe meyledici bir nefis taşıyan insan olması hasebiyle kötü fiil işlemekten korunmuş olmayacağı aşîkâr iken, kendileri ve taraftarları için imanlarının zarar görmeyeceğini belirtmeleri kendi görüşleriyle tenakuz oluşturmaktadır.²¹⁰

3) Büyük Günah İşleyenleri Mümin Kabul Edenler

Ehl-i Sünnet ve Mürcie âlimleri büyük günah işleyenlerin mümin olma vasıflarından bir şey kaybetmediklerini belirtmişlerdir. Sonraya bırakmak, geciktirmek manasına gelen irca kelimesinden türeyen mürcie tabiri, ameli imandan sonraya bırakan ve büyük günahın imana hiçbir zarar vermeyeceğini savunan kişiler için kullanılmıştır. Bu kimselere mürcie denmesinin diğer bir sebebi de mürtekibi kebirenin ahretteki durumu hakkında kesin hüküm vermeyip, bu kimsenin durumunu ahirete ertelemiş olmalarındandır. Mürcie âlimlerine göre nasıl ki, kâfirin işlemiş olduğu iyi amel kendisine hiçbir fayda sağlamıyorsa, işlenen bir günah da mümine hiçbir zarar vermez.²¹¹ Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevi, Yüce Allah'ın farz kılmış olduğu amellerin zorunlu olmayıp fazilet için yapmanın insana fayda sağladığını, fakat yapılmadığında kişiye bir zararının olmadığını belirten Mürcie âlimlerini tekfir etmiştir.²¹²

Ehl-i Sünnet âlimlerine göre, imanın yerinin kalp olmasından dolayı uzuvlarla işlenen büyük günah, kalpteki imana zarar veremez. Dolayısıyla kebre işleyen bir kimse inanç esaslarına muhalif bir söz söylemediği ya da bir fiil işlemediği takdirde mümin sıfatından mahrum edilemez. Bir kimsenin mümin vasfını kaybetmesi için ya Yüce Allah'ı mutlak bir küfürle inkâr etmesi ya da tekzip etmek niyetiyle Yüce Allah'ın koyduğu hükümlere muhalif davranması gerekir. Yani bir kimse Yüce Allah'ın varlığı, birliği, her şeye gücü yettiği, peygamberliğin hak olduğu gibi İslam dininin inanç esaslarına iman ettiği halde, farz olmadığı iddiasıyla namazı terk ediyorsa ya da haram olmadığı iddiasıyla kumar oynamakta sakınca

²⁰⁸ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 587, 588

²⁰⁹ Şehristani, a.g.e., s. 115

²¹⁰ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 501

²¹¹ Şehristani, a.g.e., s. 129; İbn Hazm, a.g.e., c. 2, s. 842

²¹² Ahmed Ziyauddin Gümüşhânevi, a.g.e., s. 98, 99.

görmüyorsa küfre girmiş olur.²¹³ Fakat fitrat gereği arzu, öfke, soyunu koruma gibi insani bazı sebeplerle günah işlemek kişiyi iman dairesinin dışına çıkarmaz. Çünkü kalben iman ettiği halde, zaafı sebebiyle büyük günah işleyen kimse bir taraftan Allah'ın azabından korkarken, diğer taraftan da bağışlanma ümidi taşımaktadır.²¹⁴

Eğer kalbinde tasdik bulunduğu halde, büyük günah işleyen kimse imandan çıkmış olsaydı Yüce Allah, tevbe etmeyi emrettiği bu kimselere, “ey iman edenler”²¹⁵ şeklinde hitap etmezdi.²¹⁶ İşlenen günah, günahların en büyüğü olan şirk bile olsa, pişmanlık duyarak nasuh tevbesi eden kimsenin bağışlanacağına dair vaadde bulunan Yüce Allah,²¹⁷ Kuran-ı Kerim’de, kendisine şirk koşarak buzağıya tapınmış olan Hz. Musa’nın kavminin ettiği tevbe kabul buyurduğunu belirtmiştir.²¹⁸

Hz. Muhammed (sav.)’in, “*Şefaati, ümmetinden büyük günahı olanlar içindir.*”²¹⁹ hadisi ve Yüce Allah’ın, Hz. Muhammed (sav.)’den mümin erkek ve kadınların günahlarından ötürü bağışlanmaları için dua etmesini istemesi,²²⁰ büyük günah işleyen bir kişinin mümin sıfatını kaybetmediğinin en önemli nakli delillerindendir.²²¹ Kebire işlemekle imandan çıkılmış olunsaydı, Yüce Allah, mürtekeb-i kebireyi şefaati edilmeye layık görmeden önce bu kimselerin yeniden iman vasfını kazanmaları gerektiğini beyan ederdi.

Ebu Hanife, büyük günah işleyen kimsenin mümin vasfını kaybetmediğini, bununla birlikte bu kimsenin ahretteki durumu hakkında kesin hükümler vermeyi sağlayacak bir nas da bulunmadığını belirtmiştir. Bu kimsenin ahretteki hükmünün Yüce Allah’ın takdirine göre farklılık arz edeceğini belirterek kesin hüküm vermekten kaçınmıştır.²²² Kur’an-ı Kerim’deki “... *Dilediğimi azabıma uğrattırım. Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır. Onu ileride özellikle korunan, zekâtı veren ve ayetlerimize iman eden kimselere vereceğim.*”²²³; “...*Şüphesiz*

²¹³ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 559, 560; Ebu Cafer et-Tahavi, Ehl-i Sünnet Akaidi (Muhtasar Tahavi Akidesi Şerhi), ter. ve şerh. Ebubekir Sifil, Ravza Yayınları, İstanbul-2015.

²¹⁴ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 557; Ebu Hanife, “*el-Fıkhü'l-Ebsa'*”, a.g.e., s. 49.

²¹⁵ “*Ey iman edenler! Allah'a öyle bir tevbe edin ki gayet ciddi, etkili bir tevbe olsun ...*” (66/et-Tahrir, 8).

²¹⁶ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 492.

²¹⁷ Geniş bilgi için bak. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, a.g.e., c. 8, s. 492-494.

²¹⁸ “*Bir zamanlar Musa, halkına 'Ey halkım, o danaya tutulmanızla siz gerçekten kendinize zulmettiniz, gelin Yaratanınıza dönün, tevbe edin de nefislerinizi öldürün. Böyle yapmanız Yaratanınız yanında sizin için daha hayırlıdır' dedi. Bu şekilde tevbelerinizi kabul buyurdu. Gerçekten tevbeleri çokça kabul eden ve çokça bağışlayan O'dur.*” (2/el-Bakara, 54).

²¹⁹ Et-Tirmizi, Kıyamet, 12.

²²⁰ “*Sen Allah'tan başka tanrı olmadığını bil, kendi günahların, mümin erkekler ve mümin kadınlar için (Allah'tan) bağışlanma dile...*” (47/el-Muhammed, 19).

²²¹ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 516; Ebu Hanife, “*el-Vasiyye*”, a.g.e., s. 62.

²²² Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 578.

²²³ 7/el-Araf, 156.

Allah'ın rahmeti iyilik edenlere yakındır."²²⁴; "*Doğrusu Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışındakileri dilediği kimseler için bağışlar...*"²²⁵; "*İman edip salih amel işleyenlere gelince, biz bunların yaptıkları kötülükleri örtecek, onları yaptıklarından daha iyisi ile ödüllendireceğiz.*"²²⁶; "*...Şüphesiz iyilikler kötülükleri giderir...*"²²⁷; "*...Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz O, çok bağışlayan çok acıyandır.*"²²⁸ gibi Yüce Allah'ın rahmetinin gazabını geçtiğini bildiren birçok ayeti dikkate alan Ebu Hanife, Yüce Allah'ın günahları ya misliyle cezalandıracağını ya da affedeceğini şu sözleriyle belirtmiştir: "*Kıble ehli mümindir. Onları terk ettikleri herhangi bir farizadan dolayı imandan çıkmış kabul etmem. İmanla birlikte bütün farizaları işlemekle Allah'a itaat eden kimse bize göre cennet ehlidir. İmanı ve ameli terk eden kimse ise kâfir ve cehennemlidir. İmanı bulunduğu halde farizalardan bazısını terk eden kimse günahkâr mümindir. Onun azap görmesi yahut affedilmesi Allah'ın dilemesine bağlıdır. Eğer Allah ona azap ederse günah işlediğinden dolayı azap eder, günahını mağfiret buyurursa affeder. Ben Hz. Peygamber'in ashabı arasında önceden geçen ihtilaflar için 'Allah en iyisini bilir' diyorum.*"²²⁹ Dört halife döneminde Müslümanların birbirini katletmeleri konusundaki hükmün yalnızca Allah'ın takdirinde olduğunu ifade etmiştir.

Ehl-i Sünnet âlimleri, Yüce Allah'ın "el-Adl" isminin tecellisi açısından günahların mislinden fazla cezalandırılmasının naslarda bildirildiği üzere imkân dâhilinde olmadığını,²³⁰ fakat dilerse Yüce Allah'ın "el-Gafur" ve "el-Gaffar" isimlerinin tecellisi olarak, büyük günah işleyip tevbe etmeden vefat eden bir müminin, yaptığı iyiliklerle kötülüklerini yok edeceğini bildirmişlerdir.²³¹ Çünkü Yüce Allah'ın "*Doğrusu Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Onun dışındakileri (günahları) ise, dilediği kimseler için bağışlar...*"²³² beyanı şirkin dışındaki diğer günahların tevbe edilmeden de bağışlanmasının Allah'ın takdirine bağlı olduğunu göstermektedir.²³³ Çünkü ayetteki "dilediği kimseler için bağışlar" ifadesi

²²⁴ 7/el-Araf, 56.

²²⁵ 4/en-Nisa, 48.

²²⁶ 29/el-Ankebut, 7.

²²⁷ 11/el-Hud, 114.

²²⁸ 39/ez-Zümer, 53.

²²⁹ Ebu Hanife, "el-Vasiyye", a.g.e., s. 68

²³⁰ "*Kötülük yapanlara ise, yaptıkları kötülüğün karşılığı kadar ceza vardır. Onları, aşağılanma ve küçültme kaplar. Onları, Allah'ın azabından kurtaracak kimse de yoktur. Onların yüzleri, sanki gece karanlıklarıyla kaplanmışır. Onlar, cehennemliktirler. Hep orada kalacaklardır.*"(10/el-Yunus, 27).

²³¹ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 553, 578; Ebu Yusr Muhammed Pezdevi, a.g.e., s. 187.

²³² 4/en-Nisa, 116.

²³³ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 494; Aliyyul Kâri, a.g.e., s. 185.

affedilecek olanın günahlar değil, insanlar olduğuna işaret etmektedir.²³⁴ Zira aynı günahı işlemiş olsalar bile, insanların bu fiilleri hangi koşullar altında ve hangi niyetle işledikleri farklılık arzedecektir.

Ehl-i Sünnet âlimlerine göre helal kabul edilmediği sürece işlenen günahların kişinin imanına zarar vermemesi, bu günahın mümine hiçbir zarar vermeyeceği anlamına gelmez. Yüce Allah büyük günah işleyen bir mümini ya tevbe etmeksizin rahmetiyle bağışlar, ya ettiği tevbe sebebiyle affeder ve ahrette azaba uğratmaz ya da tevbe etmeyen mürtekibi kebireye cehennemde azap eder. Ehl-i Sünnet âlimleri Yüce Allah'ın affına mazhar olmayan veya tevbe etmeden vefat eden mürtekibi kebiyenin, cehennemde cezalandırılacağını fakat burada ebedi olarak kalmayacağını belirtmişlerdir.²³⁵

Ebu Cafer et-Tahavi, Kuran-ı Kerim'de müminlerin cehenneme girme ihtimalinin olduğunu bildiren birçok ayet bulunduğunu belirterek bu ayetlerden bazılarını şöyle sıralamıştır: *“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailelerinizi, yakacağı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...”*²³⁶ Eğer müminler cehenneme girmeyecek olsaydı ayette iman edenlerin ateşten sakınması emredilmezdi. *“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda, karşılıklı razı olduğunuz bir ticaret dışında, haksız yollarla yemeyin. Hiçbir biçimde kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, size acımaktadır. Kim de haksızca zulmederek bunu yaparsa, onu biz yarın cehenneme sokacağız. Şüphesiz Allah için bu oldukça kolaydır.”*²³⁷ *“(Kıyametin kopacağına) inanmayanlar, onun hemen gerçekleşivermesini isterler, İman edenler ise, onun bir gün gerçekleşeceğini bilirler de onan sakınırlar...”*²³⁸ ayetini yorumlayan Ebu Cafer et-Tahavi cehennemde azap görme ihtimalinden dolayı müminlerin kıyametten korktuklarını ifade etmiştir. *“Eğer kulumuza parça parça indirdiğimiz Kur'an'dan şüphedeyseniz, haydi onun ayarında bir sure meydana getirin, eğer sözünüzde doğruysanız, Allah'tan başka güvendiklerinizin hepsini çağırın. Yok, yapamazsınız ki hiçbir zaman yapamayacaksınız, o halde çırası insanlarla taşlar olan o ateşten sakının. O ateş kâfirler için hazırlanmıştır.”*²³⁹

²³⁴ Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 555.

²³⁵ Ebu Hanife, *“el-Fıkhü'l-Ekber”*, a.g.e., s. 57; Aliyyul Kari, a.g.e., s. 185; Ebu Cafer et-Tahavi, a.g.e., s. 204-215; Ebu Yusr Muhammed Pezdevi, a.g.e., s. 187; Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 510, 511; Ebu'l-Hasen el-Eşari, a.g.e., s. 339.

²³⁶ 66/et-Tahrîm, 6.

²³⁷ 4/en-Nisa, 29, 30.

²³⁸ 42/eş-Şura, 18.

²³⁹ 5/el-Bakara, 23, 24.

Yüce Allah'ın, kâfirler için hazırlanmış olan ateşten sakınılmasını istemesi, müminlerin de cehenneme girme ihtimalinin olduğunu göstermektedir.²⁴⁰

İbn Hazm, Hz. Muhammed (sav.)'in “*Sırat, cehennemini iki yakası arasına konulur, insanlar onun üzerinden geçerler; onlardan bazıları sapasağlam olduğu gibi kurtulur, kimi tırmıklar içinde perişan bir şekilde saltıverilir; kimi de cehennem ateşinin içine sapır sapır dökülür.*”²⁴¹ hadisini zikrettikten sonra, sıratın, cennet ehlinin, mahşerden cennete giderken üzerinden geçeceği ve yerden göğe kadar uzanan bir yol olduğunu belirtmiştir. Amellerine göre, köprüden bazılarının yıldırım hızında geçeceğini, bazılarının ise geçemeyip cehenneme düşeceğini ifade eden İbn Hazm, “*İçinizden oraya uğramayacak hiç kimse yoktur. Bu, Rabbinin üzerine aldığı kesin bir hükümdür. Sonra, muttakileri kurtarırsınız, zalimleri orada diz üstü bırakıverirsiniz.*” ayetinin²⁴² hadisteki bu duruma işaret ettiğini belirtmiştir.²⁴³

Ehl-i Sünnet âlimleri tevbe etmeden vefat eden veya Yüce Allah'ın affına mazhar olmayan mürtekb-i kebirenin günahlarının cezası için cehenneme girmesinin caiz olduğunu, fakat cehennemdeki kalış sürelerinin kâfirlerde olduğu gibi ebedi olmadığını belirtmişlerdir. Kur'an-ı Kerim'e göre kâfirlerin, münafıkların ve müşriklerin işledikleri iyi amellerin Yüce Allah katında hiçbir değeri yokken²⁴⁴ müminlerin işledikleri iyi amellerin hiçbiri zayi olmayacaktır.²⁴⁵ Dolayısıyla iyi amelleri de bulunan müminlerin büyük günah işlemesi sebebiyle kâfirlerle aynı cezaya müstahak olması, Yüce Allah'ın “el-Adl” isminin hikmetine uygun değildir.²⁴⁶ Aksi bir durum Yüce Allah'ın mümin kullarına zulmetmesi olur ki, Yüce Allah bundan münezzehtir. Nitekim Enbiya Suresi'nde Yüce Allah hiçbir iyiliğin karşılıksız

²⁴⁰ Ebu Cafer et-Tahavi, a.g.e., s. 217, 218.

²⁴¹ el-Buhari, Tevhid, 24.

²⁴² 19/Meryem, 71, 72.

²⁴³ İbn Hazm, a.g.e., c. 3, s. 84, 86.

²⁴⁴ “*Sana o saygı gösterilmesi gereken aydan ve onda savaştan soruyorlar. De ki: Ondaki savaş, büyük bir günahdır. Bununla birlikte Allah yolundan alıkoymak, Onu inkâr etmek, Mescid-i Haram'a gitmeyi engellemek, onun çevresinde yaşayanları oradan çıkarmak, Allah katında daha büyüktür. Onlar, güçleri yeterse, sizi dininizden döndürmek için sizinle savaştan hiçbir zaman hiçbir zaman geri durmazlar. Sizden de her kim dininden döner ve kâfir olarak can verirse, artık onların bütün amelleri, dünya ve ahiret heder olmuştur. Artık onlar, cehennemlidir. Hep orada sonsuz kalırlar.*” (2/el-Bakara, 217); “*İşte bu, Allah'ın yoludur. Kullarından dilediğini bununla doğruya ulaştırır. Eğer bunlar ortak koşmuş olsalardı, bütün yaptıkları heder olup gitmişti.*” (6/el-Enam, 88); “*Sizden öncekiler (münafıklar ve kâfirler) kuvvet bakımından sizden daha güçlü, mal mülk çoluk çocuk bakımından da daha çoktular. Dünya hayatından kendi paylarına düşenle zevk ve sefa sürmeye bakmışlardı. Sizden öncekiler kendi paylarına düşenle nasıl zevk ve sefa sürmek istedilerse, siz de kendi payınıza düşenle zevk ve sefa sürmeye baktınız. Siz de onların batağa dalıp saplanması gibi saplanıp kaldınız. Onların dünya ve ahiret yaptıkları boşa gitti. Onlar, hüsrana uğrayanların ta kendileridir.*” (9/et-Tevbe, 69)

²⁴⁵ “*(Lokman oğluna yaptığı nasihatlere şöyle devam etti:) ‘Yavrulam! Haberin olsun ki, yaptığın bir hardal tanesi ağırlığı ve büyüklüğü kadar olsa, bir kaya içinde veya göklerde ya da yerin dibinde gizlenmiş olsa, Allah onu getirir. Çünkü Allah, her şeyi inceden inceye bilir, her şeyden haberdardır.*” (31/el-Lokman, 16).

²⁴⁶ Maturidi, a.g.e., s. 505

kalamayacağını, “Biz, kıyamet günü doğru ve sağlam tartular koruz da, hiçbir kimseye zerre kadar zulmedilmez. Hardal tanesi ağırlığınca bile olsa, onu getirir ve koruz...”²⁴⁷ beyanıyla buyurmuştur.

Ebu Hanife’ye göre, Kuran-ı Kerim’de mürtebib-i kebirenin cehennemde ebedi kalmayacağı açıkça bildirilmese dahi cehennemin kâfirler için hazırlandığını ve kâfirlerin cehennemde ebedi olarak kalacağını bildiren ayetlerden²⁴⁸ müminlerin cehennemde ebedi kalmayacağı anlaşılmaktadır. Ebu Hanife, mürtebib-i kebirenin günahlarının misli kadar cehennemde ceza gördükten sonra ebedi yurtları olan cennete alınacağını belirtmiştir. Çünkü cennet, cennet ehli olan muttakiler, cehennem de cehennem ehli olan kâfirler için hazırlanmıştır.²⁴⁹

Yüce Allah’ın “...Ateş, yaşam alanınızdır. Allah’ın diledikleri dışında, orada ebedi kalacaklar. Şüphesiz Rabbin, işi sağlam yapan ve yaptığında bir hikmet bulunmaktadır.”²⁵⁰ beyanıyla, cehenneme giren her kişinin orada ebedi kalmayacağı anlaşılmaktadır. Kuran-ı Kerim’de kâfirlerin cehennemde ebedi kalacağı açıkça bildirildiğine göre ebedi kalmayacak olan bu kimselerin mürtebib-i kebire olduğunu söyleyebiliriz. Hz. Muhammed (sav.)’in günahkâr müminlerin cehennemde cezasını çektikten sonra cennete alınacağını bildiren birçok hadisi bulunmaktadır. Bunlardan biri de şu hadis-i şeriftir: Hz. Peygamber (sav.) şöyle buyurmuştur: “Cennetlikler cennete, cehennemlikler de cehenneme girdikten (ve ancak cenab-ı Hakk’ın bildiği bir müddet geçtikten) sonra Allah: ‘Bir hardal tanesi kadar imanı olanları cehennemden çıkarın’ buyuracak ve çıkarılacaklardır...”²⁵¹

Müminler tarafından yapılan hiçbir iyiliğin karşılıksız kalmayacağını ve Yüce Allah’ın dilediği müminlerin günahlarını bağışlayacağını bildiren ayetleri dikkate alan Ehl-i Sünnet âlimleri, insanların maslahatı gereği, Yüce Allah’ın vadinden dönmeyeceğini, fakat dilediği günahkârı affetmek suretiyle vaidinden dönebileceğini ifade etmişlerdir.

Ehl-i Sünnet âlimleri, kalbinde tasdik bulunduğu sürece mürtebib-i kebireden mümin isminin kaldırılamayacağını, fakat bu kimsenin mümin-i fâsık veya günahkâr olarak

²⁴⁷ 21/el-Enbiya, 47.

²⁴⁸ “... O ateş, kâfirler için hazırlanmıştır.” (2/el-Bakara, 24); “O inkâr edenler var ya, muhakkak onların malları da, çocukları da Allah’ın (azabının kendilerine gelmesini) kesinlikle engelleyemez. Onlar, cehennemliktir. Hep onda kalacaklardır.” (3/el-Al-i İmran, 116).

²⁴⁹ Ebu Hanife, “el-Vasiyye”, a.g.e., s. 62, 63.

²⁵⁰ 6/el-Enam, 128.

²⁵¹ Buharî, İman, 15; Müslim, İman, 147, 149.

isimlendirilmesinde de sakınca olmadığını belirtmişlerdir.²⁵² Çünkü iman kalbe ait bir fiil iken günah işlemek uzuvlara ait bir fiildir. Uzuvlarla işlenen bir fiilin, kalbin fiili olan imanı yok etmesi düşünülemez. İman ile günah birbirinin zıddı olmadığı için birinin mevcudiyeti diğerini yok etmemektedir. Bu sebeple mümin bir kimse aynı zamanda günahkâr veya fasık ismiyle de vasıflanabilir. Hadis taraftarları olarak adlandırılan bazı Ehl-i Sünnet âlimleri fışkın, işlenen kötülüğün ismi olduğunu belirttikleri²⁵³ için mümin olan kişiye aynı zamanda fasık demek, Mutezile âlimlerinin iddialarının aksine kişiyi iman dairesinden çıkarmaz.

Ehl-i Sünnet âlimlerine göre günahkâr ismiyle vasıflanması mümkün olan mümin Yüce Allah tarafından bağışlanmış olsa bile, bu kimsenin Yüce Allah katındaki konumu, iman edip, salih amel işleyen ve haramlardan kaçınan muttakiler gibi değildir.

Sonuç olarak, Ehl-i Sünnet âlimlerinin meseleyi ne tevbe etmeksizin büyük günah işleyenlerin affedilmeyeceğini savunan Hariciler ve Mutezile gibi ne de büyük günahın mümine hiçbir zarar vermeyeceğini belirten Mürcie gibi değerlendirmeyip mutedil bir yol takip ettiği görülmektedir.

²⁵² Ebu Hanife, “*el-Fıkhu'l-Ekber*”, a.g.e., s. 57; Ebu Yusr Muhammed Pezdevi, a.g.e., s. 187; Ebu Mansur el-Maturidi, a.g.e., s. 533, 534; Ebu'l-Hasen el-Eşari, a.g.e., s. 238, 239.

²⁵³ İbn Hazm, a.g.e., c. 2, s. 842.

SONSÖZ

Mezheplerin mürtekib-i kebireyi farklı kategorilerde değerlendirmelerinin temel sebebi iman tanımlarının birbirinden farklı olmasıdır. Ameli imanın zorunlu bir parçası olarak kabul eden Hariciler ve Mutezile için amelin yokluğu imanın da yokluğunu zorunlu olarak gerektirmektedir. Fakat Ehl-i Sünnet âlimlerine göre amel, imanın zorunlu bir parçası olmayıp yalnızca sonucudur. Yani amel imanın mevcudiyetiyle anlam kazanır. Eğer amel imanın zorunlu bir parçası olsaydı amelin varlığı zorunlu olarak imanın da varlığını gerektirirdi. Fakat Yüce Allah Kuran-ı Kerim’de müşriklerin iyi amellerinin şirk koşmalarından ötürü boşa çıktığını bildirmiştir.

Amelin imanın zorunlu bir parçası olmaması müminin hiçbir iyi amel işlemesine ya da yasaklanan fiillerin hiçbirinden kaçınmamasına gerek olmadığı anlamını da taşımaz. Zira Yüce Allah’ın hiçbir emrini yerine getirmeyen ya da yasaklarından kaçınmayan bir kişinin imanından şüphe edilir. Dolayısıyla elbette ki iman ve amel arasında bir ilişki vardır. Bu ilişkiyi imanı ağaca benzeterek anlatmak mümkündür. Ağacın kökünün kalbi, gövdesinin aklı, dallarının uzuvları ve meyvesinin de amelleri simgelediğini söyleyebiliriz. Ağacın kökü, gövdesi, dalları ve meyvesi imanın dört boyutu olan marifet, tasdik, ikrar ve amellere karşılık gelmektedir. Ağacın kökü imanın kalpteki tasdik boyutunu, ağacın gövdesi imanın akıldaki marifet boyutunu, ağacın dalları imanın amel boyutu için gerekli olan uzuvları, ağacın meyvesi ise imanın ikrar ve amel boyutunu simgelemektedir. Nasıl ki bir ağacın meyve verebilmesi için kökünün sağlam olması gerekiyorsa, imanın amel boyutuna ulaşması için de kalpteki tasdik boyutunun şüphe içermemesi ve sağlam olması gerekir. Kökü sağlam olan bir ağacın hiçbir meyve vermemesi düşünülemeyeceği gibi kalbinde tasdik bulunan bir müminin de hiçbir iyi amel yapmadığı düşünülemez. Fakat bu iyi amellerle birlikte bazı kötü amelleri işlemesi kalbindeki imanın yokluğunu ispatlamaz, çünkü müminde kalbindeki tasdiğin sebep olduğu iyi ameller de mevcuttur. Aynen ağacın dalındaki bazı meyvelerin farklı sebeplerle zamanla çürümesi, kurtlanması gibi... Ağacın meyve verebilmesi için kökünün sağlam olması zorunlu iken, ağacın dalında çürük bir meyvenin olması diğer meyvelerin de çürük olduğu ya da ağacın kökünün sağlam olmadığı anlamına gelmez. Aynen müminin iyi amellerle birlikte kötü amellerinin de olmasının mümkün olduğu gibi...

Hız. Âdem’den günümüze kadar insanoğlu ister beşeri isterse ilahi bir dine inanmış olsun nefis taşıyan bir varlık olması sebebiyle günah işlemekten korunmuş değildir. İslam dininin mensubu olan Müslümanlar da bu kaidenin dışında tutulamaz. Unutkanlık, cimrilik, acelecilik, tembellik gibi beşeri zaafılara sahip olan insandan hiçbir günah işlememesini

beklemek gerçekte de bağdaşmamaktadır. Dolayısıyla Hariciler ve Mutezile'nin iddia ettiği gibi büyük günah işleyen bir kimsenin tevbe etmeden vefat etmesi durumunda mümin vasfını kaybettiğini söylemek çoğu kimsenin cennete giremeyeceği anlamına gelir. Çünkü insan bilinçli bir şekilde günah işlememiş olsa bile unutarak hata ile günah işlemekten korunmuş değildir. Dolayısıyla Haricilerin ve Mutezile âlimlerinin dediği gibi tevbe etmeden vefat eden mürtekb-i kebirenin ebedi cehennemde kalacağını söylemek realitede imkân dâhilinde görülmemektedir. Hele ki teknolojinin gelişmesiyle günah işleme alanının siber ortama da taşındığı günümüz dünyasında kişinin günahından ötürü ebedi cehennemde kalacağını söylemek hiçbir kimsenin cennete girmeyeceğini söylemekle eşdeğerdir.

İmanın yerinin kalp olduğu ayet ve hadislerde açıkça görülmektedir. Kalbin fiili olan imanın, uzuvların fiili olan günahla yok olacağını söylemek nass ile çelişen bir durumdur. Eğer büyük günah işleyenler imandan çıkmış kimseler olsaydı Yüce Allah büyük günah işleyen müminlere tevbe etmelerini emretmezdi.

Diğer taraftan büyük günahın mümini iman dairesinin dışına çıkarmadığını söylemek günahın kişiye hiçbir zarar vermediğini söylemeyi zorunlu kılmamaktadır. İşlenen günah elbette ki insana zarar verir. Nitekim Ehl-i Sünnet âlimleri günahın tekrarlanarak ve ısrarla işlenmesi durumunda failinin günahı, helal telakki edilme gibi yanlış bir algıya ulaştırması riskine dikkat çekmişlerdir. Ehl-i Sünnete göre kişi günah işlemekle imandan çıkmaz, fakat günahı helal kabul ederek işlerse imandan çıkar. Kurbanın Allah dışında başka bir varlık adına kesilmesi gibi küfür kapsamına girecek fiiller kişiyi imandan çıkarırken; unutkanlık, tembellik gibi insani sebeplerle işlenen günahlar kişiyi iman dairesinden çıkarmaz. Bununla birlikte bu kimsenin durumunun amelinde halis ve muttaki olan müminle aynı mertebede olduğunu söylemek de nassa aykırı bir durumdur.

Kuran-ı Kerim'de cennetin müminlerin ebedî yurdu olduğu bildirildiği için Haricîler ve Mutezile âlimlerinin mürtekb-i kebirenin ebedi cehennemde kalacağıyla ilgili görüşleri, Ehl-i Sünnet âlimleri tarafından eleştirilmiştir. Mümin vasfını kaybetmeyen mürtekb-i kebirenin ebedi cehennemde kaldığını söylemek Yüce Allah'ın el-Adl, er-Rahman, er-Rahim, el-Afüv, el-Gafûr isimlerinin hikmetine uygun davranmadığını gösterir ki bu da Yüce Allah'ın kendini vasıflandırdığı bu isimlerden uzak olduğu anlamını taşır. Oysaki Yüce Allah yalan söylemek gibi kötü bir fiili işlemekten münezzehtir.

Mürtekb-i kebire beşeri zaafı sebebiyle günah işleyerek her ne kadar Yüce Allah'ın emrine muhalif davranmış olsa da, kalbindeki imanı sebebiyle Yüce Allah'tan korkup

çekinmesi ve affedileceği ümidini taşıması kişinin ebedi cehennemde kalmayı hak etmediğinin göstergesidir. Büyük günah işlemiş olan bir mümin övülmeyi hak edecek bir imana sahip olması sebebiyle ebedi cehennemde kalmaya müstehak değildir. Ehl-i Sünnet âlimlerine göre büyük günah işleyip tevbe etmeden ölen bir mümin eğer Yüce Allah tarafından affedilmemişse günahlarının karşılığı kadar cehennemde kalıp, daha sonra ebedilik yurdu olan cennete girmeyi hak eder. Dolayısıyla akla ve nassa göre büyük günah işleyen bir mümin imanla vasıflandırılmaktan mahrum bırakılamayacağı gibi günahlarının cezasını çektikten sonra cennete girmekten de mahrum edilemez.

İman-amel ilişkisi bakımından fasık kavramının incelenerek Mutezilenin “el-menzile beyne’l-menziyeteyn” prensibi hakkında; günahın kapsamının belirlenmesi açısından küfür, çeşitleri ve küfrün kalbî, lafzî ve amelî boyutu hakkında da çalışmalar yapılabilir.

BİBLİYOGRAFYA

Adil Bebek, “*Günah*”, DİA., c. 14, İstanbul-1996.

Adil Bebek, “*Kebire*”, DİA, c. 25, Ankara-2002.

Ahmed Saim Kılavuz, İman-Küfür Sınırı, Marifet Yayınları, İstanbul-1982, s. 155.

Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevi, Ehl-i Sünnet İtikadı (Camii’l- Mütun Tercüme ve Şerhi), ter. Abdülkadir Kabakçı-Fuad Günel, Bedir Yayınevi, 7. baskı, İstanbul-1996.

Ahmet Ak, “*Ebu’l Muin en-Nese’fi’ye Göre İman Amel İlişkisi*”, Dini Araştırmalar Dergisi, sayı 24.

Aliyyu’l-Kari, Fıkh-ı Ekber Şerhi, ter. Yunus Vehbi Yavuz, Çağrı Yayınları, İstanbul-1979.

Bekir Topaloğlu, Yusuf Şevki Yavuz, İlyas Çelebi, İslam’da İnanç Esasları, Çamlıca Yayınları, 23. Baskı, İstanbul-2016.

Beyazizade Ahmed Efendi, İmam-ı Azam Ebu Hanife’nin İtikadi Görüşleri, çev. İlyas Çelebi, MÜİF. Vakfı Yayınları, 4. Baskı, İstanbul-2014.

Ebu Cafer et-Tahavi, Ehl-i Sünnet Akaidi (Muhtasar Tahavi Akidesi Şerhi), ter. ve şerh. Ebubekir Sifil, Ravza Yayınları, İstanbul-2015.

Ebu Hanife, “*el-Fıkhul- Ebsat*”, İmam-ı Azamın Beş Eseri, çev. Mustafa Öz, MÜİF Vakfı Yayınları, 3. Baskı, İstanbul-2002.

Ebu Hanife, “*el-Fıkhul-Ekber*”, İmam-ı Azam’ın Beş Eseri, çev. Mustafa Öz, MÜİF. Vakfı Yayınları, 3. baskı, İstanbul-2002.

Ebu Hanife, “*el-Vasiyye*”, İmam-ı Azamın Beş Eseri, çev. Mustafa Öz, MÜİF Vakfı Yayınları, 3. Baskı, İstanbul-2002.

Ebu'l-Hasen el-Eşari, Makalatü'l- İslamiyyin ve İhtilafu'l- Musallin, ter. Mehmet Dalkılıç, Ömer Aydın, Kabalcı Yayınevi, İstanbul-2005.

Ebu'l Muin en-Nesefi, Bahru'l- Kelam, ter. Ramazan Biçer, Gelenek Yayınları, İstanbul- 2010.

Ebu Mansur el-Maturidi, Kitabu't-Tevhid, ter. Bekir Topaloğlu, İsam Yayınları, 7. Baskı, İstanbul-2015.

Ebu Yusr Muhammed Pezdevi, Ehl-i Sünnet Akaidi, ter. Şerafettin Gölcük, Kayıhan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul-1988.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri, sad. Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Orhan Atalay, Akçağ Yayınları, Ankara- 2006.

Fikret Karaman, İsmail Karagöz, İbrahim Paçacı, Mehmet Canbulat, Ahmet Gelişgen, İbrahim Ural, Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Hanifi Özcan, "İman", DİA., c. 22, İstanbul-2000.

Hülya Alper, "Münafik", DİA., c. 31, İstanbul-2006.

İbn Hazm, el-Fasl, ter. Halil İbrahim Bulut, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul-2017.

İbn Manzur, Lisanü'l Arab, Dar Sadır Yayınları, Beyrut-1955.

İbn-i Teymiyye, İman Üzerine, ter. Salih Uçan, Pınar Yayınları, İstanbul-1985.

İbrahim Coşkun, İslam Düşüncesinde İnkâr Problemi, Hikmetevi Yayınları, İstanbul-2014.

Kadı Abdülcebbar, Şerhul Usuli'l-Hamse, çev. İlyas Çelebi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul-2013.

Mustafa İslamoğlu, İman, Düşün Yayıncılık, 19. baskı, İstanbul-2012

Namık Kemal Okumuş, Bütün Yönleriyle Şirk, Araştırma Yayınları, Ankara-2013.

Nureddin es-Sabuni, Maturidiyye Akaidi (el-Bidaye fi Usulid-din Tercümesi), ter. Bekir Topaloğlu, MÜİF. Vakfı Yayınları, 14. Baskı, İstanbul-2015.

Ragıb el-İsfehani, el-Müfredat, ter. Yusuf Türker, Pınar Yayınları, İstanbul-2007.

Sadık Kılıç, Kuran'da Günah Kavramı, Hibaş Yayınevi, Konya-1984.

Seyyid Şerif Cürcani, Şerhu'l-Mevakıf, çev. Ömer Türker, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul-2015.

Sönmez Kutlu, İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler, Kitabiyat Yayınları, 2. baskı, Ankara-2002.

Şehristani, el-Milel ve'n-Nihal, ter. Mustafa Öz, Litera Yayıncılık, 2. baskı, İstanbul-2011.

Şeradettin Gölcük, Süleyman Toprak, Kelam (Tarih-Ekoller-Problemler), Tekin Kitabevi, 9. Baskı, Konya 2016.

Şinasi Gündüz, Din ve İnanç Sözlüğü, Vadi Yayınları, Ankara-1998.

Taftazani, Kelam İlmi ve İslam Akaidi (Şerhu'l- Akaid), haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul-1982.

Toshihiko İzutsu, Kuran'da Dini ve Ahlakî Kavramlar, 2. baskı, İstanbul-1991.

Yusuf Şevki Yavuz, "Fasık", TDV. İslam Ansiklopedisi, İstanbul-1995

Zübeyir Bulut, "Kelam'da İmanda İstisna Tartışmaları", İslami İlimler Dergisi, sayı 4